

891.85

0-30

ՈՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ԸՆԳԵՐՈՒԹԻՒՆ

№ 167

4885

Ի ԶԱ ՕԺԵՇԿՈ

ՏԺԳՈՅՆ ՀՈՎՈՒՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԹԱՐԳԱՐ ՌՈՒՍԵՐԷՆԻՑ

Ս. Ա. ՀԱՐՈՆՇԱՆԻ

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ Տ. Մ. ՌՕՏԻՆԵԱՆՅԻ

1899

96

~~1666~~
5248

1106

12003

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

4.

891.85-3

0-30 № 167

կը.

ԷԼԻԶԱ ՕԺԵՇԿՈՅԻ

ՏԺԳՈՅՆ ՀՈՎՈՒՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

1002
6362

9

ԹԱՐԳՄ. ՌՈՒՍԵՐԷՆԻՑ

Ս. Ս. ՀԱՐՈՆՇԵԱՆԻ

ԹԻՖԼԻՍ

Типография Т. М. Ротинианца, Роз. пр. № 41.

1899

1506

Ա.

ՏՓԳՈՅՆ ՀՈՎՈՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքի լայն և բազմամարդ փողոցներից
դէպի գետի միւս կողմում գտնուող արուար-
ձանի խաղող և ծուռ ու մուռ փողոցները վա-
զում էր մի նիհար տառնամեայ աղջիկ. պա-
տառոտուն շապիկի վրայից նա հագել էր կոշո
ու կոպիտ շրջագգեստ. ոտաբոբիկ էր, ունէր
երկար մազեր, որ ոսկու և պղնձի բոլոր փա-
ւորոյններն էին տալիս:

Նրա խոր, սև աչքերը լայն բացուած էին,
իսկ ձեռներով այնպէս էր թափահարում՝ ինչ-
պէս թռչունը թռկերով: Երբեմն երբեմն նա
գոչում էր.

— Վլադիկ, Վլադիկ:

Յանկարծ, բոլորովին նրա ականջի տա-
կին՝ լսուեց արագ, թէև զսպուած շշնջին:

— Կաց... թռչունները կփախցնեն, կ'աչ

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 13 Юня, 1899 г.

Մարցիսա, կամաց: Աղջիկը կանգ առաւ մեկուսածի նման: Նրա ամբողջ դէմքն, որ մի րոպէ առաջ անհամբեր և յոգնած էր երևում՝ այժմ փայլեց ուրախ ժպիտով, իսկ չուած աչքերն ուղղուեցան դէպի այն անձը, որ զըսպուած շշնջիւնով հրամայում էր նորան լռել և հանդարտ լինել:

Սա՛ նրանից երկու տարով մեծ մի տղայ էր, որ իւր հագուստով նմանում էր զգզգուած փողոցային ստահակի, խելօք, նոյն-իսկ խորամանկ դէմքով, դեղնաւուն յօնքերի տակից պսպղող, գորշ աչքերով: Նա կանգնած էր՝ ուսը ցանկապատին դէմ տուած, այնպէս որ մի կողմից ինչ-որ շինութեան մոխրագոյն պատը, իսկ միւս կողմից չորացած բայտու հաստ բունը ծածկում էին նրան անցորդների աչքից: Նրա երեսը դարձրած էր դէպի վեր. իսկ աչքերը, բորբոքուած բիբերով, նայում էին դիմացի տան կտրին, մինչդեռ նրա բազկի տակ հանգարտ նստել էր կարմրաւուն թեւերով մի աղաւնի, որ նոյնպէս բարձրացնելով կողուցը՝ նայում էր դիմացի տան կտրին և մի-մի անգամ հանդարտ, ընդհատուող մնչիւն էր արձակում:

Կտրի վրայ նստած էր աղաւնիների մի ամբողջ երամ: Արուարձանի անսալ և խոտով ծածկուած փողոցը օրուայ այդ ժամին խաղաղ էր և համարեա անմարդ: Տեղ-տեղ ցանկապատերի յետևում, բանջարանոցներում աշխատում էին մարդիկ. լուսամուտներից լսուած էր արհեստաւորների գործիքների շրխկթխկոցը և երբեմն ծիծաղ կամ աղաղակ, բայց փողոցով ոչ ոք չէր անցնում և ոչ ոք գուրս չէր նայում: Երևի իրիկնադէմի այդ խաղաղութիւնը ձեռնտու էր թեւի տակ աղաւնի պահող տղայի գիտաւորութիւններին: Մարցիսան այդ հասկացաւ և ոտքի թաթերի ծայրով յուշիկ մօտեցաւ նորան, կանգ առաւ և հետաքրքութեամբ ու մասամբ յուզմունքով իւր հայեացքըն ուղղեց աղաւնիների խմբին:

— Ալադիկ, կամացուկ փսփսաց նա, աղաւնիները դեռ չէն թռել:

— Զէ դեռ, շշնջիւնով պատասխանեց տղան: Ա՛յ, բարով անգղը պատառոտէ նրանց, հա՛, հայհոյեց նա քիչ յետոյ՝ նստել են ու նստել:

Իսկ առաջնորդը քեզ հետ է, հարցրեց Մարցիսան:

Հա, իհարկէ:

Նա թևի տակից դուրս հանեց վարդագոյն աղաւնին. աղջիկը իւր փոքրիկ արևակէզ ձեռքի ափը մօտեցրեց թռչնի մետաքսանման թևերին:

— Լիւբուս, Լիւբուս... ա՛յ Լիւբուս, շըշնջում էր նա, շրթունքները թռչնի կտցին կպցնելով:

— Գիտես ինչ, խորհրդաւոր կերպով և առանց աչքերը հնուացնելու՝ շշնջաց տղան. անպիտան դերձակորդին շատ լաւ է աղաւնիներ պահում: Իմ Լիւբուսը քանի՛սն է նրանից փախցրել... թէ ես այնքան մանէթ ունենայի՝ հիմա պա՛սն էի դարձել... բայց նրա աղաւնիները դարձեալ շատանում են ու շատանում: Բայց կաց, ես նորանց ցոյց կտամ... Հէնց որ ուզեմ հարստանալ՝ բոլորը կփախցնեմ և միայն երկու գոյգ կթողնեմ բազմանալու համար: Թող անպիտան դերձակորդին բարկութիւնից տրաքի, ինձ թնջ պիտի անէ:

Հազիւ նա վեջացրեց իւր խօսքը՝ երբ մի քանի մոխրագոյն և սպիտակ աղաւնիներ թրուան կտրից և սլացան դէպի վեր: Երեխան գողաց:

Թռէք, ձագուկներս... Դէ, թռէք, ճուաց տղան համարեա բարձրաձայն: Մի ըուպէից յետոյ ամբողջ երամը, թողնելով կտուրը՝ մի անգամից թռաւ, լցնելով օդը թևերի շփշփոցով, իսկ տղան երկու ձեռքով բռնելով վարդագոյն աղաւնուն, որ կարծես անհամբերութիւնից զողգողում էր՝ բարձրացրեց նրան վեր՝ ինչքան կարող էր, և բաց թողեց տարածութեան մէջ: Թռչունը լայն բանալով թևերը, կայծակի պէս սլացաւ դէպի աղաւնիների մընչացող փայլուն տմպը: Որսն սկսուեց օդի մէջ:

Վրայ հասնող երեկոյին մթնշաղը մանուշակագոյն փայլով ծածկեց երկինքը: Քաղաքային պատերի յետևում մայր մտնող տուր ոսկեղօծեց ամպերի պատառները: Երկնակամարի գունատ ֆօնի վրայ սփռուած շողշողուն, փետրանման ամպակոյտերի և տան երկար, մամուսապատ կտրի մէջտեղ լողում էին տասնեակ թռչուններ: Լիւբուսը աշխատում էր երամից անջատել և տանել իւր լետիկան անփորձ, երկչոտ աղաւնիներին: Սպիտակ և մոխրագոյն թևերի շողշողուն ամպի մէջ, ինչպէս թևաւորուած կրակ, պտտւում էր, բարձրանում, առաջ ընկնում, թևերով զարկում

էր միւսներէ թկերին. մերթ խառնուում էր ընդհանուր խմբին և մերթ ցատկում էր նըրանից, և կարծես նայում էր միւս աղաւնիների աչքերին և իւր մնչիւնով համոզում էր նրանց գնալ իւր յետևից... Երամն երբեմն խրմբւում էր նրա շուրջը, երբեմն անհանգստութեամբ կրկին փախչում էր նրանից և նստում կտրի ու ծառերի օրօքուող ստերի վրայ, կամ թռչում էր վեր և անշարժ կանգնում ոսկեգօծուած ամպերի տակ:

Եւ երբ վերելում կատարւում էր այս բոլորը՝ ներքեւում, նեղ փողոցում, հին ամբարի և չորացած ծառի բնի արանքում իրար կպած կանգնած էին երկու մանուկները և անհանգստութեամբ զիտում էին թռչունների ամեն մի շարժումը: Տենդալին կարմրութիւնը շառագունել էր նրանց դէմքերը և կարելի էր լսել նրանց սրտերի սաստիկ բաբախումը:

Սա իսկապէս մի որս էր, թէև բաւական տարօրինակ որս: Հովաշատ անտառների, արձակ դաշտերի փոխարէն գործունէութեան ասպարէզն էր տրուարձանի նեղլիկ փողոցը և մայր մտնող արևի ճառագայթներով

ոսկեգօծուած օդը: Պճնուած սրսորդների փոխարէն այստեղ կային երկու գզգզուած, ոտաբոբիկ, դողդոջուն շրթունքներով և տենդալին հայեացքով մանուկներ, որոնք թագնուել էին ծառերի յետևում: Բազէին փոխարինում էր վարդագոյն աղաւնի Լիւբուսը, իսկ որսն էլ դարձեալ աղաւնիներ էին. նրանց փախցնել յատկապէս այդ նպատակով կրթած աղաւնու օգնութեամբ՝ ահա թէ ինչն այս փողոցային մանուկների նպատակը, ուրախութիւնը և եկամուտի ազբիւրը:

Յանկարծ Վլադիկը շշնջաց կամաց, ուրախ ձայնով.

— Ըհը... տանում է...

Մարցիսան, կարծես ցանկանալով թռչել աղաւնիների յետևից՝ վեր թռաւ երկու անգամ և նոյնպէս շշնջաց.

— Տանում է, տանում է, տանում է:

Լիւբուսը բաժանուեց երամից և կախուեց օդի մէջ: Միայն մի վալրկեան նա մենակ մնաց: Երամից բաժանուելով՝ թռաւ յետևից նախ մէկ աղաւնի, յետոյ երկրորդը, երրորդը, չորրորդը: Նրանք թռչում էին սկզբում մի գծով, իսկ յետոյ աւելի և աւելի սղմուած շրջան կող-

մելով շրջապատեցին իրանց առաջնորդին: Երբ այգալիսով, բաժանուելով ընդհանուր երամից, կազմուեց մի մեծ երամ, իսկ առաջինը կարծես շփոթուած իջաւ կտրի վրայ՝ Լիւբուսը բարձրացաւ վերեւ, արագութեամբ թռաւ դէպի ձորակի կանաչ դարիվայրը, որ երևում էր հեռւում, մոխրագոյն տների լետեւում: Նրա լետեւից թռչում էին վեց խմբուած աղաւնիները:

— Վեց, վեց, ծափ զարկելով պոռայ տղան և քանի ոյժ կար իւր բոբիկ, արագաշարժ ոտներում՝ վազեց փողոցով, թեքուեց դէպի միւսը, լետոյ երրորդը, ճանապարհը կարճացնելու համար. նա անդադար ցատկում էր ցանկապատերից, երևի կամենալով աղաւնիներից առաջ հասնել կանաչ դարիվայրին: Նրա լետեւից շնչակտուր վազում էր Մարցիսան, անդադար կրկնելով «վեց, վեց, Վլադիկ, սպասիր, կ'աց»...

Բայց Վլադիկը չէր կանգնում և չէր սպասում նորան, թէև աղջիկը քիչ էր մնում յոգնածութիւնից վայր ընկնի: Որսի յաջող վախճանը լցրել էր նրա սիրտը անգիտակցական ուրախութեամբ: Մանուկները հեւալով, տա-

քացած, փալլուն աչքերով և հողմահար մագերով վազում էին փողոցներով, բակերով, բանջարանոցներով դէպի այն տեղը, ուր բարձր, նրանց գլխի վրայով դիմում էր աղաւնիների շղթան, դէպի կանաչ դարիվայրը և նրա լտնջից կախուած մոխրագոյն խրճիթը, որի ցածր ցունկապտը բարձրանում էր լեռն իվեր և շրջապատում էր մի փոքրիկ բանջարանոց:

Սա մի տարօրինակ տեղ էր, վայրենի, թէև գտնւում էր շէն քաղաքի շրջագծի մէջ, միևնոյն ժամանակ և՛ լուստուր և՛ խաւար:

Հեռուից թռւում էր, թէ այդ տեղը ծածկուած է մառախուղով, որ բարձրանում էր ձորի յատակում անշարժ տարածուած լճակից:

Լճակի ափին բուսել էին մի քանի հաստաբուն դարաւոր ուռենիներ, որոնց ծուռ ու մուռ և լայնարձակ տարածուած ճիւղերը երբեմն թեքւում, կախւում էին մինչև կանաչագոյն ջուրը: Երեկոյեան պահուն ձորի խորքում տիրում էր կատարեալ խաւար, և միայն լճակի և ուռենիների այն կողմը, երկու բարձր պատերի արանքի նեղ ծակից, երևում էր արևի ճառագայթներով ոսկեգոծուած դաշտը: Լոյսի ճառագայթը խիտ սառուերի միջից

Թափանցելով՝ ընկնում էր ջրի վրայ կամ կոր-
չում էր կծոխտաի, վայրի հաղարջի և սպի-
տակ դժնիկի թփերի մէջ, որոնք կազմել էին
այնտեղ փշոտ, թփուտ անտառ։ Մուլթ ձորից,
որ շատ հազիւ էր լուսաւորւում արեւի պա-
տահական մի ճառագայթով՝ դուրս էր գալիս
մի նեղ շաւիղ, և տրորած խոտերի վրայից
անցնելով՝ բարձրանում էր ձորի մի կողմից
դէպի վեր այնտեղ, ուր աւելի լոյս էր, դէպի
տնակն և նրա առաջ գտնուող բանջարանոցը,
որ ամբողջովին ողողւում էր վերջալոյսի բո-
լոր գոյներով։ Տնակի մանր լուսամուտները
վառւում էին որպէս յակինթներ. ցանկապա-
տը հրեղէն օձի էր նմանում, իսկ ալգու տան-
ձիները թեթեակի շարժում էին իրանց տե-
րւները, իբր ոսկեայ ցօղերի կաթիլներ։ Ան-
տառի հակառակ եզրը ձգւում էր հեռու, իսկ
նրանից այն կողմը, լեռան ստորոտում, լայն-
արձակ փռուած էր քաղաքը, որ արդէն բո-
լորովին մթնել էր։ Պեռ պսպղում էին միայն
եկեղեցիների խաչերն, իսկ ծուխը դուրս գա-
լով ծխնելոյզներից՝ վարդադոյն, կապտադոյն,
արծաթադոյն հազարաւոր ժապուէններով
ձգւում էր դէպի վեր, այնտեղ, ուր գունա-

ւոր երկնքի տակ հանդարտ կանգնել էին ամ-
պերի թեթեւ փետրանման շերտերը։

Ձորակի խրճիթում երեւի ոչ ոք չկար,
որովհետեւ յակինթանման լուսամուտների լե-
տեւում տիրում էր կատարեալ խաղաղութիւն։
Յանկարծ օդի մէջ լսուեց թևերի շփշփոց —
աղաւնիները հասան և նստեցին կտրի վրայ։
Համարեա միաժամանակ դէպի արուարձանը
տանող ճանապարհի վրայ քայլերի ձայներ
լսուեցին, և Վլադիկը յոգնած, մագերը խը-
ճուում, կուրծքն արձակ, մօտ վագեց խըր-
ճի անկիւնին, մի ականթարթում կատուի արա-
գութեամբ և ճարպկութեամբ մագլցեց դէպի
վեր և բարձրացաւ կտուրը։

Շուտով ճանապարհի վրայ երևաց և
Մարցիսան, համարեա շնչասպառ, և պատի ու
մօտիկ բուսած մատաղ ծառի ճիւղերի օգնու-
թեամբ հետեւեց իւր ընկերի օրինակին։ Մի
րոպէից յետոյ նրանք երկուսով էլ կտրի վրայ
էին և բարձր ծիծաղում էին։

— Այ յաջողուեց հա՛ն, կոչեց Վլադիկը։

— Յաջողուեց, կրկնեց աղջիկը և կուա-
նալով՝ երկու ձեռքով վերցրեց վարդադոյն ա-
ռաջնորդ աղաւնուն։

— Սիրելի Լիւբուս, սիրուն Լիւբուս, առում էր նա յոգնածութիւնից ընդհատուող ձայնով և համբուրում թուչնի մետաքսանման թւերն ու հպարտ գլուխը:

Այդ միջոցին Վլադիկն աւելի գործնական զբաղմունքի վրայ էր. նա դուրս քաշեց կիսով չափ մամուռով ու խոտով ծածկուած աղաւնետան նեղլիկ լուսամուտի կափարիչը և ներս արեց այնտեղ Լիւբուսի յետեից եկած աղաւնիներին, փակեց աղաւնետունը և նստեց կտրի վրայ:

Կտուրը բաւական թեք էր, բայց մանուկները կարողացան յարմարապէս նստել նրա վրայ՝ շնորհիւ նրա դար ու փոսերին: Մէջքերն աղաւնետանը լեռնած՝ նրանք ոտները դէմ տուին ուռենիների դալար ոստերին, որոնք աճել էին մի ժամանակ քամու այստեղ ձգած սերմերից:

— Այ, լաւ բան եղաւ, սկսեց Վլադիկը. պառաւը տանը չէ, ուրեմն նա չի էլ իմանայ մեր այսօրուայ հիւրերի մասին... Հէնց որ իմացել է՝ էլի ամեն անգամուայ պէս կսկսի պահանջել. «Ո՞ւր են փողերը, քանիսով ծախեցիր աղաւնիները». կամայ ակամայ պիտի

տաս կէսը...բայց այս անգամ, ես վաղն առաւօտ կծախեմ, և նրա ձեռքը ոչինչ չի ընկնի:

— Իսկ այդ փողերով դու Բնչ կանես, հարցրեց Մարցիսան:

— Ի՞նչպէս թէ Բնչ կանեմ. կուշտ կուտեմ և գարեջուր կիմեմ... Ես միշտ քաղցած եմ մնում, սաստիկ քաղցած... Պառաւն այսօր երշիկ կերաւ և գարեջուր խմեց, իսկ ես նայում էի միայն, թուքս կուլ տալով: Այ թէ Բնչպիսին է նա... Ինչ տալիս է մի կտոր չոր հաց և մի գշալ շիւայ, այն-ինչ ինքը ծանօթների հետ լափում է:

— Ախ, մոռացել էի, ձայն տուեց յանկարծ Մարցիսան:

— Ի՞նչ էիր մոռացել...

Պատասխանի փոխարէն աղջիկը հանեց իւր գրպանից երկու մեծ բլիթ և բարձրաձայն ծիծաղելով ցոյց տուեց Վլադիկին:

— Տուր, պողաց վերջինս, ձգուելով դէպի նրա ձեռքը:

— Կ'աց, ես ինքս կտամ... ան, հը՛:

Նա տուեց Վլադիկին մի բլիթ և ագահաբար կծեց միւսից մի կտոր:

— Փնուք Աստծու որ չկորցրի, ասաց

նա, մի փոքր լռելուց յետոյ:

— Իրաւ որ, ասաց Վլադիկը, ճիշտ կա-
րող էիր կորցնել. թուշում էիր գժի պէս: Աղ-
ջիկը կռացաւ, նայեց նրա երեսին:

Հը, հարցրեց նա, համեղ է:

Վլադիկը դէմքը կնճուեց...

— Շատ էլ չէ... Բայց քնչ արած, երբ
մարդու բախտն այնպէս է՝ ինչպէս իմն ու
քոնը. չոր բլիթն էլ չեղածից լաւ է: Ո՞րտե-
ղից ես ճարել այդ: Աղջիկը մատը մեկնեց դէ-
պի քաղաքը:

— Այնտեղ, փողոցում մի բարի տիկին
տուեց ինձ երեք գրօշ, և ես գնեցի...

— Մուրացել ես հա՛ա, հարցրեց տղան:

— Այո՛,

— Այ, ինչպիսի բախտաւորներն են այդ
աղջիկները. նորանց աւելի շուտ են տալիս՝
քան մեզ նման խեղճերին. վաղուց է ինձ ոչ ոք
չէ ուզում տալ:

— Բա որ դու այդպէս մեծ ես, իսկ ես
փո՞քր:

— Հա՛, մեծ բախտաւորութիւն է էլի.
մեծ եմ. չէ՞ որ մեծն էլ աւելի պէտք է ու-
տէ, բայց ո՞րտեղից ճարել:

Հօրեղբայրս միշտ ասում է, որ ինձ կը
տայ արհեստի, բայց նրա խոստումներով մարդ
չի կշտանայ... Դու քնչ օգուտ պիտի ստանաս
արհեստաւոր դառնալով. եթէ պան դառնայի՝
այդ ուրիշ բան է:

Մարցիստն ոչինչ չպատասխանեց. նա
կրծում էր իր ձեռքի բլիթը. քիչ յետոյ մա-
տով ցոյց տալով քաղաքի փոքր տնակներից
մէկն՝ ասաց.

— Տեսնո՞ւմ ես, այդ տունը բանջարա-
նոցատէր Պանինն է, որն անցեալ տարի քեզ
վարձեց հող փորելու: Այ, այնտեղ լաւ է, օհ,
ինչպէս լաւ է:

— Այո՛, լաւ է, համաձայնեց Վլադեկը.
նա շատ հարուստ է. երբ ես էլ հարստանամ՝
կգնեմ այդ տունը... կպսակուեմ քեզ հետ,
աւելացրեց նա րոպէական լուսթիւնից յետոյ,
և կապրենք այնտեղ միասին:

Մարցիստն ժպտաց:

— Այ, այդ լաւ կլինի:

Յետոյ նա լրջութեամբ հարցրեց.

— Իսկ դու ո՞րտեղից փող կճարես, վրէժ
լադեկ:

Վլադեկը մտածմունքի մէջ ընկաւ:

— Ես թնչ դիտեմ որտեղից... երբ պէտք լինի ճարել՝ կճարեմ. այս շան կեանքն ինձ այնպէս զգուեցրել է, որ... Նա թքեց և շարունակեց:

— Եւ դեռ ասում են, աշխարհիս երեսին արդարութիւն կայ. մէկն այնքան ունի, որ պնջերից թափւում է, իսկ միւսը ոչինչ չունի. մէկն ապրում է պանի պէս, չգիտես ինչո՞ւ համար, իսկ միւսն ապրում է այնպէս խղճալի, ինչպէս ես, և դարձեալ չգիտես ինչո՞ւ համար... Մօրաքոյրս շարունակ պնդում է, որ ինձ կերակրում է առանց ո՛չ մի օգուտ ստանալու. հետաքրքիր է իմանալ, թնչ է ուզում ինձանից... Անցեալ տարի ես վարձով աշխատում էի բանջարանոցներում, սալակով հող էի կրում, և թնչ դուրս եկաւ. միթէ նա լաւացաւ ինձ հետ, թնչ է. ոնց չէ... Դեռ աշնանն էլ հայրս չգիտեմ ո՞ր տեղից լոյս ընկաւ մեր խրճիթում և մի լաւ էլ թակեց ինձ... Ա՛յ, քո բանը լաւ է. հալը չունիս, թէ չէ քեզ էլ կծեծէր:

Մարցիսայի շրթունքները դողդողացին, ասես թէ նա պատրաստւում էր լալ:

— Ինձ էլ մայրս է ծեծում, շնջաց նա:

— Ի՛է այդ երևի միայն հարբած ժամանակ, մխիթարեց նրան Վլադեկը. իսկ երբ նա զգաստ է՝ համբուրում է քեզ, երգեր է երգում, հէքիաթներ է պատմում: Իսկ ինձ ոչ ոք մի քաղցր խօսք չէ ասում: Օ՛հ, աղքատութիւն: Երբեմն այնպէս ուզում եմ լճակն ընկնել:

— Վայ, վայ, վախեցած բացագանչեց Մարցիսան:

Վլադեկը նայեց նորան զարմացած:

— Ի՞նչ եղաւ քեզ, հարցրեց նա:

— Վախեցայ, չլինի լճակն ընկնես, թէ չէ կխեղդուես, գունատուեց աղջիկը:

— Ե՛հ, թնչ կըլինի, որ ես մեռնեմ:

Մարցիսան նայում էր նորան վախեցած աչքերով:

— Չէ՞ որ այն ժամանակ դու էլ չես լինի, պատասխանեց նա կամացուկ:

— Ես դեռ չկայի՝ աշխարհը կար. ես որ չլինիմ՝ աշխարհը դարձեալ կլինի: Իւր մերկ ոտներին նայելով Վլադեկն ուզում էր շարունակել վճռական ձայնով, բայց Մարցիսային նայելով՝ բացագանչեց...

— Ի՞նչ ես այդպէս աչքերդ չռել. ըհը՛.
Հիմա կսկսի գողալ: Դէ լաւ, լաւ, մի վախե-
նար. չեմ խեղդուի, կհարստանամ և կպը-
սակուեմ քեզ հետ: Կսկսենք միասին ուտել,
խմել, թեւանցուկ գրօսնել և եթէ Աստուած
յաջողէ՝ քեզ մինչև մահս չեմ թողնի երբէք:

Նա քնքոյշ շարժումով ափը քսեց Մար-
ցիսայի երկար մազերին, յետոյ ծոյլ-ծոյլ մեկ-
նուեց, ձեռքերը դրեց գլխի տակ և երեսը
դարձնելով՝ փայլուն աչքերը յառեց երկնքի մի
կէտին: Նրա դեղնադոյն յօնքերի տակից մո-
խրագոյն աչքերն այժմ ամենեւին մանկական
ձևով չէին նայում. նրանց մէջ արտափայլում
էր մի յուզող, կրքոտ մտածմունք: Նրա ցա-
մաքած, նիհար դէմքի վրայ ժպիտ էր երե-
ւում: Երեսը ձեռների մէջ առած և նրա վրայ
կռացած հանդարտ օրօրուելով՝ Մարցիսան
նոյնպէս մտածում էր մի ինչ-որ բանի մա-
սին:

— Վլադեկ, կամացուկ ասաց նա:

— Ի՞նչ է:

— Ես վաղը քեզ համար նորից բլիթներ
պեքեմ, գուցէ և բուլկի:

— Դարձեալ կմուրճա:

— Այո:

— Լաւ, բեր: Եթէ որեւէ տեղ պապի-
րօս գտնես՝ այն էլ բեր, իսկ ես երբ ծախեմ
աղանիները՝ կգնեմ քեզ համար երկու հատ
կօնֆէտ:

— Օ՛, կօնֆէտ, բացագանչեց Մարցիսան
և նրա ամբողջ դէմքը փայլեց ուրախութեամբ:
Վլադեկ:

— Ի՞նչ է:

— Ես վաղը կիջնեմ ձորը, կհաւաքեմ մի
գողնոց կծոխուր, կծախեմ քաղաքում: Դու
կօգնես ինձ հաւաքելիս:

— Ինչո՞ւ չէ, կօգնեմ:

— Երբ ծախեմ՝ փողերը կտամ քեզ, մի
լաւ վզի թաշկինակ գնիր քեզ համար:

— Դու էլ բան գտար, թաշկինակ. գո-
նէ կարթ լինէր, կերթայինք գետի ափը ձուկ
որսալու, լաւ չէ:

— Լաւ, գնանք:

Մարցիսան ծափահարեց: Մօտիկից լսուեց
ոտքերի ձայն. երեխաները լռեցին: Արևը ծած-
կուեց: Եկեղեցիների խաչերի վրայի կրակները

Հանգան և քաղաքի տների լուսամուտները
սեւացան: Ներքեւում, ձորի դարիվայրի ստորո-
տին կպած տնակի կտրի վրայ, նստել էին եր-
կու մանուկները:

Մթութեան մէջ լսոււմ էր ծառերի խըշ-
խշացը: Գիշերային քամու փչելը հասնում էր
դարիվայրին, և ջրի մակերևոյթը ծածանւում
էր: Ճանապարհի վրայ երևաց մի գէր, կար-
ճահասակ կնոջ կերպարանք, մեծ շալի մէջ
փաթափուած: Նա քաղաքից՝ գալիս էր գէպի
խրճիթը:

— Պառաւը գալիս է, շշնջաց Վլադեկը.
հիմա՛յ կտեսնէ ինձ: Դէ, դու գնա՛, Մարցի-
սն. եթէ մեզ երկուսիս միասին տեսնէ կտրին
խոկոյն գլխի կընկի, որ աղաւնիներ ենք բռնել:

— Բարի՛ գիշեր, շշնջաց Մարցիսան:

— Բարի՛ գիշեր:

Աղջիկը փաթաթուեց նրա պարանոցով և
համբուրեց: Տան պատին մօտիկ բուսած մա-
տաղ ծառը խշխշաց և կռացաւ աղջկայ ծա-
նրութեան տակ: Մարցիսան կամացուկ ցած
սողաց կտրից, և թեթեւ, ինչպէս ստուեր, վա-
զեց ցանկտապտի երկարութեամբ, առաջ ան-

ցաւ ճանապարհից եկող կնոջից, ցած իջաւ
ձորի զառիվայրով և յետոյ հանգիստ շարու-
նակեց ճանապարհը գէպի գետափի վրայ խիտ
առ խիտ շարուած տները:

Գնալիս նա ծանրաբարոյ կերպով ձեռները
կրծքին խաչեց և որքան կարող էր՝ բարձր
երգեց.

«Երկու որբիկներ դաշտում քընած են,

Հաւամրգենու հովանու ներքեւ.

Ծառը յանկարծ կոտորուեց,

Ձոյգ որբերին ըսպանեց»:

Մանկական ձայնը, որպէս արծաթեայ
զանգակի հնչիւն, բարձրանում էր վեր և
հասնում մինչև խրճիթը, որտեղ հէնց նոր
հասաւ գէր կինը:

— Վլադեկ, գոչեց նա, պտտացնելով բա-
նալին փականքի մէջ:

Վլադեկը լուռ էր:

— Այնտեղ չէ՞, թնչ է, մրթմրթաց պա-
ռաւը, երևի այսօր ոչինչ չէ բռնել, թագըն-
ւում է ինձանից, կամ գուցէ փողոցներում
թափառում է: Անպիտան... դատարկապորտ...
աւազակ...

Վերջին խօսքերն ասելով՝ նա ներս մտաւ խրճիթը և իւր յետեւից շրխկոցով փակեց դուռը։

— Դէ, հիմայ թող դուրսը քնի, այ դնւ...

Այդ ժամանակ ներքեւից լսուեց Մարցիսայի նոյն բարակ, յտակ ձայնը։

«Եւ քաղցր է նորանց՝ գրկուած միասին Կեանք ու արեւից ընդ միշտ անջատուել։

Ել ոչ մէկն այստեղ, երկրիս երեսին,

Արցունք չի թափի, էլ չի տանջուի»։

Վշտեկը գլուխը բարձրացրած՝ լարուած ուշադրութեամբ լսում էր, և երբ հեռուում ձայնը լռեց՝ նա ասաց։

— Ի՛նչ քաղցր է երգում... մարդու հոգին էլ թեթեւանում է։

Բ.

Գետի միւս կողմի արուարձանի տնակների լաբիրինթոսից ժամանակ առ ժամանակ դուրս էր գալիս մի աղքատ հագնուած կին և գիմում էր գէպի քաղաք։ Նա տակաւին պառաւած չէր և ղեղնած. հիւանդոտ գէմքը կրում էր իւր վրայ անցեալ գեղեցկու-

թեան հետքերը։ Նրա արագ և թեթեւ գնացքը յաճախակի փոխոււմ էր անհաստատ և տատանուող քայլերի։ Երբ նա գալիս էր այդպիսի անհաստատ քայլերով, զգուանք յարուցանելու չափ անմիտ ժպիտը գէմքին, սեւ, երբեմն գեղեցիկ աչքերը տենդով վառուած՝ արուարձանի կանայք նկատելով նրան ասում էին։

— Ահա դարձեալ մեր Էլթբեգիկը կոնծել է։

Բոլորովին հարբած, աւելացնում էին միւսները և ծիծաղելով կանչում էին. Էլթբեգիկ, ա՛յ Էլթբեգիկ, քէՖ ես քաշում, աշխարհը կարծես քոնն է. իսկ ո՛ւր է քո Մարցիսան։

Կինը պատասխանում էր գլխի շարժումով։

— Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած. ուր է նա. մի՛թէ դուք չգիտէք. աղքատութիւնը միշտ պատուաւորում է փողոցներում... իմ թշուառ զաւակիկ, իմ թշուառ փոքրիկ ճի՛ճու...

Նա սկսում էր բարձրաձայն հեկեկալ։

Յաճախ պատահում էր, որ աղջկան յիշատակութիւնը վշտի փոխարէն նորա մէջ յաբուցանում էր բարկացկոտ շարժում. այն ժամանակ նա ճշարով պատասխանում էր հարեան կանանց.

— Սատանան գիտէ, թէ առաւօտից մինչև գիշեր ուր է քաջ գայիս այդ թափառաշրջիկը. կապես էլ նրան խրճիթում՝ էլի նա չի մնայ:

Ախ, եթէ ես լինէի... խօսքի վերջը պարզ չէր լինում, և նա կորչում էր այն պանդոկներից մէկի դռան յետևում, որոնք փայլուն շիշերի տեսարանով զարդարում են փողոցի տմեն մի անկիւնը:

Բայց Ելթեհան միշտ այսպիսի դրութեան մէջ չէր լինում: Երբեմն շարունակ, ամիսներով նա լինում էր զգաստ և աշխատասէր. այդ ժամանակ ծառայութիւն էր անում այն անձանց մօտ, որոնց միջոցները չեն ներում մշտական ծառայ պահել. նա սենեակները կարգի էր բերում, յատակ էր լուանում, վառարաններ վառում, ջուր բերում, երբեմն նոյն-իսկ լուացք, կտր ու կարկատան անում,

և որ գլխաւորն է՝ այս բոլորը նա կատարում էր տմենամեծ ճշտապահութեամբ և ժրջանութեամբ: Արդեօք նորա դէմքի տարօրինակ արտայայտութիւնն էր պատճառ, նորա դառն ժպիտը, թէ նորա խոր, սև աչքերի վըշտալից հայեացքը, որ նրան ամեն տեղ սիրում էին, թէև խոյս էին տալիս նորա ծառայութիւններից: Ոմանք խորհուրդ էին տալիս նորան որևէ տեղ ծառայութեան մտնել, բայց Ելթեհան աչքերը խոնարհեցնելով կամացուկ պատասխանում էր.

— Մի ժամանակ ես էլ էի ծառայում տներում և լաւ էր վիճակս, իսկ այժմ... սափայն ինչ պէտք է այդ մասին նոյն-իսկ խօսել:

Տնային աշխատանք կատարելիս՝ նա միշտ գետին էր նայում, և նորա դեղնած ճակատի վրայ կազմւում էին խոշոր կնճիռներ: Այն հազուադիւր ըուպէներում, երբ նա բաց էր անում իւր սիրտը՝ ասում էր.

— Ապա իմ աղջիկն ինչ տնեմ, երբ ես ծառայութեան մտնեմ: Միթէ որևէ կարգին մարդ ինձ տուն կընդունի երեխայի հետ, այն

էլ այսպիսի երեխայի: Վախենալով, մի գուցէ այս խօսքերը Մարցիսայի համար վատ մտքով բացատրուին՝ նա աւելացնում էր ցած ձայնով.

— Նա ուրիշ երեխաներից վատ չէ, նոյնիսկ գուցէ և լաւ է, խելօք է... միայն այնպէս չէ ծնուել:

Երբ Ելթբեգան հարբած չէր լինում՝ այդ ժամանակ Մարցիսան սակաւ էր երևում քաղաքի փողոցներում. իսկ երբ երևում էր՝ այնքան նիհար, կեղտոտ և պատառուած չէր լինում: Այն ժամանակ նա չէր մուրում և խոյս էր տալիս փողոցային մանուկների աղմկալի խմբից: Ասլա վրայ էին հասնում չար շաբաթներն ու ամիսները. Ելթբեգան թողնում էր աշխատանքը, իսկ փոքրիկ Մարցիսան կրկին սոված, սառած, պատառուտած, ուսերի և դէմքի վրայ ծեծի կապոյտ նշաններով, կրկին թափառում էր աշխարհիս երեսին, վազում էր անցորդների լետիից, լուրկան ձայնով ողորմութիւն խնդրելով և շատ անգամ սոված ընկնելով լուսթեամբ մեկնում էր փոքրիկ փեր: Նստած աղբակոյտերի վրայ, փողոցային

առուակների մօտ, մութ բակերի նեղ շնաքերում՝ նա կրճում էր սև, ինչպէս գիշեր, չոր հացի կեղևները, քնում էր եկեղեցիների գաւիթներում կամ հասարակաց այգիների ծառերի տակ. իսկ եկեղեցու քիւերը և ծառերի ճիւղերը պատասպարում էին անձրևից և ձիւնից նորա փոքրիկ մարմինը և թագցնում էին նրան ոստիկանների աչքերից:

Սակայն յաճախ չէր պատահում, որ նա գիշերէր եկեղեցիների գաւիթներում և քաղաքային ծառերի տակ. նոքա ամենալաւ պտղապարանն էին լճակի վրայ ձորի յատակում բուսած ուռենիները, կամ Վլադեկի խնամակարուհի և մօրաքրոջ տան փափուկ և հնութիւնից առածգական դարձած կտուրը:

Նրա և Վլադեկի ծանօթութիւնն սկսուել էր անյիշելի ժամանակներից: Ելթբեգան յաճախ էր լինում Վեթբօվայի մօտ, որ պարապում էր ծառաներին տեղ գտնելով և աղքատացած ծառաներին դրամ փոխ տալով: Վեթբօվան նորան աշխատելու հնարաւորութիւն էր տալիս և նորա կեանքի պարապ և աղմկալի շրջանից լետոյ ամենածանր պայմաններով տա-

լիս էր նորան մի քանի գրօշ այն ցնցոտիներէ
գրաւականով, որոնք դեռ չէր տուել գինու:

Ելժբեդան, գրկած տակաւին փոքրիկ
Մարցիսային՝ իւր հետ բերում էր Վեժբօվայի
խրճիթը և երկար, յաճախ աղմկալի խօսակ-
ցութեան հնարաւորութիւնը նախատեսելով՝
թողնում էր երեխային շեմքի վրայ:

Պատահում էր, որ սահուն խոտերի և
ձորի գառնիվայր կողերը ծածկող պաղած ցե-
խի վրայից Մարցիսան ցած էր գլորւում և
ընկնում էր կանաչաւուն լճակի մէջ: Այնտեղ
ջուրը խաղաղ էր և ափերի մօտ խոր չէր.
այնու ամենայնիւ ընկնելուց խլացած և վախե-
ցած երեխան ուշաթափւում էր: Այն ժամա-
նակ նրան փրկում էր Վլադեկը: Մի քանի
ոստիւններով նա մի ակնթարթում ցած էր
վազում ձորի յատակը, ջուրն էր մտնում
մինչև սրունքները, երբեմն նոյն-իսկ մինչև
ծնկները, խտտում էր աղջկան և նստեցնում
էր ուռնուն երկու հաստ ճիւղերի արանքում,
ինչպէս բազկաթռի վրայ, որ նա շուտով
չորանայ և ուշքի գայ: Այնտեղ նրան տաքա-
ցնում էր արեգակը և չորացնում քամին:

Վլադեկն ինքն էլ հեծնում էր ճիւղի վրայ և
վախենալով, որ Մարցիսան չընկնի ծառից՝
բռնում էր նորա հաստ շապկի օձիքից, իսկ
երբ նորա մազերն աճեցին՝ այն ժամանակ և
մազերից: Մարցիսան ուշքի գալով՝ նկատում
էր, որ նստած է ծառի վրայ: Այս բանը նորա
սիրտը լցնում էր այնպիսի ուրախութեամբ,
որ նա մոռանալով նոյն-իսկ տնցած աղէտը՝
սկսում էր երկար և զիւ ձայնով ծիծաղել: Նա
երբէք չէր վախենում Վլադեկից, որովհետև
վերջինս նայելով նորան՝ աւելի բարձր էր ծի-
ծաղում:

— Ինչ ծիծաղելին ես դու, գոչում էր
նա. գլորւում ես դէպի լճակը ինչպէս գնդակ
և շրջփուլիղ ջրի մէջ: Եթէ ես այստեղ չը
լինէի՝ դու կմնայիր լճակի մէջ և գորտերը
քեզ կուտէին:

Այս ենթադրութիւնը սարսափեցնում էր
Մարցիսային, և նա չուէրով աչքերը հարցնում
էր.

— Ու՞ր են գորտերը:

Այս ժամանակ նա հազիւ էր կարողա-
նում խօսել. իսկ Վլադեկը նրանից երեք տա-

ըղձ մեծ էր և որոշ չափով ծանօթ կեանքի հետ, թուլանալու չափ ծիծաղում էր նրա անհասկանալի թոթովանքի վրայ:

«Ու՛ր են գորտերը», ծաղրում էր նա աղջկան. դեռ գորտեր չէս տեսել. այս ընդհանրացում:

Նա վերցնում էր աղջկան և ցած բերում ծառից և ապա գնում էր առուտակի ափով, փնտռելով խոտերի մէջ կանաչ գորտեր, որոնք բազմաթիւ էին այնտեղ: Նա ոտաբռնակ, հաստ քաթան հագած, իսկ աղջիկը նոյնպէս ոտաբռնակ, տակաւին թաց շապիկով, գնում էին թաց խոտի վրայով, որ բուսել էր հաստ գորգի պէս և հասնում էր մինչև նրանց ծնկները:

Բայց միայն գորտերը չէին զբաղեցնում նրանց. երբեմն աղջկայ հետ նստելով ծառի վրայ՝ Վլադեկը ցոյց էր տալիս նորան իւր նկատած թռչունների բոյները և նրանց վրայ տարուբերուող ծառի ճիւղերը: Բերանաբաց և շնչակտուր նայում էին նրանք մանրիկ ձագուկներին, որոնք դուրս էին հանում բոյներից իրանց աղուամազ գլխիկները՝ սպասելով մօր գալստեան: Երբ գալիս էր թռչունը՝ մանուկ-

ները չէին համարձակում նոյն-իսկ մի բառ տեսլ. մատով ցոյց էին տալիս բոյները, և նրանց դէմքերը ծածկում էին աննկարագրելի ուրախութեան փայլով: Պատահում էր, որ նրանք թողնելով ծառը՝ թափառում էին վայրի թփերի մէջ, որոնք շրջապատել էին լճակի ափերը: Այն ժամանակ նրանք պոկում և ուտում էին մանր վայրի հաղարջը կամ բոլոր ոյժով ցնցում էին կծոխուրի թփերը, որ բուստանման պտուղները անձրևի նման թափուին իրանց գլխի, ուսերի վրայ և ոտների տակ: Բոլոր այդ զուարճութիւնները տեսնում էին մինչև այն ժամանակ, երբ լսում էր լեռան վրայից Ելթբետայի ձայնը, որ անհամբերութեամբ ու անհանգստութեամբ կանչում էր Մարցիսային:

Այդ ձայնի վրայ աղջիկն շտապով և եռանդով բարձրանում էր դարն ի վեր, իսկ երբ ջանքերն իզուր էին անցնում՝ օգնութեան էր հասնում Վլադեկը, վերցնում էր նրան ձեռների վրայ և երջանիկ ու ծիծաղող աղջկան հանում էր լեռան վրայ:

Ելթբետան հեռանում էր Վեժբովայի

մօտից արտասուած աչքերով, յաճախ կիսահարբած. (լուրեր էին սլտտում, որ Վեթբօվան բանակցութիւնների հեշտութեան համար իւր կլիենտին համարեա զօռով ստիպում էր խմել). տեսնելով Մարցիսային՝ նա խլում էր նրան տղայի ձեռներից այնպիսի ուժով, որ Մարցիսայի ծիծաղը վայրկենապէս փոխում էր արտասուքի: Երբ էլ ժբեաւան բարկացկոտ քրթանջոցով կամ մօայլ աչքերը խոնարհած ցած էր իջնում՝ աղջկը շարունակ դառնում էր դէպի յետ և արտասուալի աչքերով փրնտում էր Վլադեկին. վերջինս սպասում էր վերելում և քանի դեռ նա երևում էր՝ վեր-վեր էր ցատկում, խիստ ծիծաղելի ծամածռութիւններ էր անում, այնպէս որ աղջկը կրկին սկսում էր ծիծաղել: Երբեմն նա ձգում էր դէպի աղջկը ձորից քաղած կծոխուրի փնջեր, իսկ Մարցիսան քաշ ընկնելով մօր ուսից՝ ձեռները մեկնում էր դէպի պտուղները, վեր վեր էր ցատկում, ասես թէ կամենալով թըռչել դէպի տղան: Երբ Մարցիսան հինգ տարեկան էր՝ մի անգամ Վլադեկը հարցրեց, թէ ինչո՞ւ նա երբէք մենակ չէ գալիս ձորակը:

— Վախենում ես, թէ դեռ ճանապարհը չես ճանաչում: Եթէ վախենում ես՝ ուրեմն յիմար ես. այստեղ գայլերը քեզ չեն ուտի. իսկ եթէ ճանապարհը չես ճանաչում՝ լաւ դիտիր մօրդ հետ գալու ժամանակ: Դու արդէն մեծ ես և քո գլխի շրջել կարող ես:

— Վաղը կգամ, պատասխանեց աղջկը մի փոքր լուսթիւնից յետոյ:

— Արի, քեզ քաղաք կտանեմ. կտեսնես, թէ ինչպէս լաւ է այնտեղ:

Արդեօք յաջորդ օրուայ ինքնագլուխ ճանապարհորդութեան ակնկալութիւնը Մարցիսայի քունը խանգարեց, թէ մօր իրարանցումը, որը վաղ առաւօտից վեր էր թռել սնկողնից և վազել քաղաք՝ երէկ Վեթբօվայից վերցրած մի բուռն մանր դրամներով. միայն այն ժամանակ, երբ դեռ ձորն ամբողջապէս ծածկուած էր կապտագոյն մառախուղով՝ Մարցիսան երեաց Վլադեկի աչքին: Ուռիների տակ դիշերն անց կացնելուց յետոյ, Վլադեկը հէնց նոր զարթել էր և ուշագրութեամբ նայելով անշարժ ջրին՝ խորը մտածում էր: Աղջկայ ձայնը հանեց նրան մտախառնութիւնից. նա

բարձրացրեց գլուխը և տեսնելով Մարցիսայի փոքրիկ պատկերը, որ սևին էր տալիս կապտագույն մառախուղի միջից՝ գոչեց. «Արի այստեղ»: Աղջիկն սկսեց ցած իջնել սարից, բայց գործը խիստ մեծ դժուարութեամբ էր առաջ գնում: Ամեն մի բռնի սահելով զառիվայրի վրաից՝ նա ընկնում էր, վեր էր կենում և կրկին ընկում: Վլադեկն անխուփ, սառնասրտութեամբ հետևում էր նորա անյաջողութիւններին ու ջանքերին:

— Ռէհ, առաջ, գոռում էր նա աղջկայ վրայ. համարձակ... ընկ՛ւր, վնաս չունի, չես ջարդուի, ապակի չես:

Թէև լիրաւի նա ապակուց չէր, բայց երբ վերջնականապէս սահեց և ցած գլորուեց, ինչպէս գնդակ, դէպի լեռան ստորոտը, լճակի ափին բոլորովին մօտ՝ այն ժամանակ սկսեց դառնալից լաց լինել: Վլադեկը մօտեցաւ և նայեց նորան արհամարհական ցաւակցութեամբ:

— Ա՛խ, այս աղջիկները, ասաց նա. երբես քո հասակին էի՝ վաղում էի սարերի վրայով և կատուի պէս մազլցում էի ծառերի վրայ: Ռէ, եթէ էլի հեկեկաս՝ կձգեմ քեզ լճակը:

Աղջիկն իսկոյն դադարեց լալուց և երբ Վլադեկն հանեց թևի տակից սև հացի մի կտոր և երկու կտոր արեց՝ այն ժամանակ աղջիկը նայեց նորան յուսոյ ժպիտով, որ փայլում էր նորա արտասուած թոր դէմքի վրայ: Նա ձեռները մեկնելով գոչեց.

— Տո՛ւր, տուր:

Նրանք միասին նստեցին կծոխուրի թրփերի տակ, որ թրջուած էր վաղորդեան ցօղի կաթիլներով, և լուութեամբ կերան հացի կոշտ կեղևը: Ամբողջ ձորը լցնող թանձր մառախուղն սկսեց նօսրանալ և վեր բարձրանալ. մառախուղային ծածկոցով պատած ուռիները դուրս հանեցին սփռոցի տակից իրանց արծաթագույն և դողդողուն ցօղազարդ տերևները: Լճակի խուար մակերևոյթի վրայ երկար, ոսկեգույն ժապաւէնի ձևով ընկաւ արևի ճառագայթը, սողալով հասաւ ափերի բազալտի թփերին և նրանց երկար տերևների վրայ ցրիւ եկաւ կայծերի այնպիսի խրճերով, որ մանուկները չէին կարողանում նայել և ստիպուած էին աչքերը ծածկել ձեռներով: Երբ նրանք լեռ քաշեցին ձեռները՝ բազալտի

բարձր թփերը կանգնած էին նրանց առաջ՝
ասես կրակով բռնուած. հեռուն վարդազոյն
լուսով վառուում էր ձորի ափը. ուռիների և
հաղարջի վրայ խլացուցիչ կերպով ճռուողում
էին թռչունները. կապոյտ մառախուղի հետքն
էլ չմնաց, միայն օդը լցուել էր անտառի և
հարթավայրի սառն խոնաւութեամբ:

— Ահա և լոյսը բացուեց, ասաց Վլա-
դէկը, նայելով երկնքին: Արեւը այնտեղից
դուրս եկաւ, այն անտառի յետեւից, որ քա-
ղաքի դէմուդէմն է:

— Միթէ արեւն անտառից է դուրս գա-
լիս, հարցրեց Մարցիսան:

— Անտառից, լրջութեամբ պատասխանեց
Վլադէկը. այնտեղ, քաղաքի հակառակ կող-
մում, հեռու, դաշտերի յետեւում, կայ մի այն-
պիսի անտառ, որտեղից արեւն ամենայն օր
դուրս է գալիս:

— Յետոյ ինչ:

— Յետոյ... միթէ չես տեսնում ինչ. —
փայլում է երկնքում:

— Իսկ յետոյ:

— Յետոյ... դէ, մայր է մտնում քաղա-

քի յետեւում և... կորչում է. հէնց որ ցած է
իջնում՝ լինում է գիշեր:

Աղջիկը մտածմունքի մէջ ընկաւ և մի
րոպէից յետոյ կրկին հարցրեց.

— Բայց դու գիտես, ո՞ւր է գնում նա:

— Ո՞վ... արեւը... դէ ո՞ւր պիտի գնայ,
քիւր համար գնում է գետնի տակ և քնում է:

— Այդպէս է, հանդիսաւոր ձայնով շա-
քունակեց Մարցիսան. իսկ դու գիտես թէ ա-
րեւն ինչպէս է քնում:

— Ի՞նչպէս պիտի քնի. փակում է աչ-
քերն ու քնում է, էլի:

— Այդպէս չէ, այդպէս չէ, ծափ տալով
գոչեց աղջիկը: Արեւը քնում է մեծ, կարմիր
օրօրոցի մէջ. օրօրոցի մօտ նստած է ծովը և
ամբողջ գիշերը օրօր է ասում արեւին, որ նա
չաւ քնի: Արեւի մօտերը պառկած են աստ-
ղերը, բայց չեն քնում և շարունակ հսկում
են, որ չլինի թէ թռչի գայ այն օձը, որ քա-
մին հեծած քշում է, և ուտէ արեւին. որով-
հետեւ հէնց որ օձն արեւին ուտէ՝ էլ ցերեկ
չի լինի բոլորովին, հաց չի բուսնի, գազոն-

ները կստեղծեն, իսկ մարդիկ խաւարի մէջ կուտեն իրար:

— Դու ճրտեղից այդ բոլորը գիտես, հարցրեց Վլադեկը, որ լսում էր պատմութիւնը զարմանքով և հետաքրքրութեամբ:

— Մայրիկս է պատմել. ժամանակ ու ժամանակ մայրիկս ինձ այսպիսի լաւ հէքիաթներ է պատմում:

— Ե՛հ, չէ՞ որ դա միայն հէքեաթ է և ուրիշ ոչինչ... ասաց Վլադեկը վեր կենալով. ժամանակ է գնալ քաղաք:

Մարցիսան ուրախութիւնից մինչև իսկ վեր թռաւ: Նրանք գնացին: Մարցիսան սաստիկ վախեցաւ, երբ նրանք բարձրացան կախուած կամուրջի վրայ, որ արուարձանը միացնում էր քաղաքի հետ: Այնտեղ հետիոտն անցորդներ և գէպի շուկան շտապող սայլեր շատ կային: Վլադեկը բռնեց նորա ձեռքից և սկսեց բացատրել նորան անձանոթ, իսկ իրան լաւ ծանօթ երևոյթները:

— Ահա սա, ասում էր նա, գետ է, իսկ սա լաստ է, որ մարդկանց անց է կացնում մի փիղի միւս փիղ. իսկ այս՝ նաւակներ են լո-

ղում: Նրանց վրայ նստում են ձկնորսները և ձուկ են որսում: Դէ, մի վախենար. ձիերը քեզ չեն կծի... իսկ այն գիւղացին ամենևին քեզ վրայ չէ գոռում: Նա անսպասելի կերպով կանգ առաւ և այնպէս սաստիկ ծիծաղեց, որ աչքերից արտասուք եկաւ:

— Ա՛յ, ա՛յ, ա՛յ, Ֆրանեկը... ինչ ծիծաղելին է այդ Ֆրանեկը, գիւղացու սայլից պանիրը դուրս քաշեց ու թռաւ... Իսկ գիւղացին չգիտէ, թէ ինչ եղաւ պանիրը և հայհոյում է... Եթէ կարողանայի՝ ես էլ կթուցնէի... Ափսոս ձեռքս չի հասնի, բարձր է:

— Տօ, բախտաւոր է այդ Ֆրանեկը է, բթի տակ մըթմըթում էր Վլադեկը, Մարցիսային ձեռքից բռնած տանելով: Ի՜նչ մեծ պանիր է: Հէնց որ մի փոքր մեծանամ՝ ես էլ նոյն բանը կարող եմ անել...

Մարցիսան մատով մի բան էր ցոյց տալիս կատարեալ հիացմունքով: Նա չէր կարողանում նոյն-իսկ մի խօսք ասել: Վերջապէս Վլադեկը հասկացաւ, որ աղջկայ հիացմունքի առարկան կամրջի ծայրի խանութն է, լի կարկանդակներով, բուլկիններով և հացով:

ձշմարիտ է, մի ժամ առաջ նրանք կերան մի կտոր սև հաց, բայց պատուհանի վրայ շարուած խմորեղէնները կրկին սաստիկ գրգռեցին նրանց ախորժակը: Վլադեկի և Մարցիսայի աչքերն ագահաբար ուղղուեցան դէպի անհասանելի հրապուրները: Խանութի առաջ նստած էր մի կին և արգոսեան աչքերով պահպանում էր իւր ապրանքը կամուրջից իջնող մարդկանց խմբերից, որոնց մէջ այստեղ ու այնտեղ պտուռում էին բուսիկ, պատառոտած, ճարպիկ, արագաշարժ մանուկներ անհանգիստ աչքերով, և նիհար, սոված, գզգզուած աղջիկներ:

— Դէ, շշնջաց Վլադեկը, գնանք, այստեղից ոչինչ չի դուրս գայ. այս վհուկը պահպանում է իւր բուլկիներն՝ ինչպէս ստատանան մեղաւարների հոգիները:

Վլադեկի առանձնայատկութիւնն էր՝ բարկացած ժամանակ միշտ յիշել ստատանային. այդ դէպքերում նրա դեղնաուուն յօնքերը դողողում էին փայլուն աչքերի վրայ: Մարցիսան բռնեցքով սրբում էր արտասուած աչքերը:

— Դէ, բաւական է արտասուքով քսքն-

ուիս, գոռաց նորա վրայ Վլադեկը. մէկ էլ լաց ես եղել՝ կթողնեմ քեզ, արա ինչ կուզես. լաց ես լինում թէ ինչ է՝ բուլկիներ չճարեցինք... Ե՛հ, ինչ անենք, ես էլ ուտել եմ ուզում՝ ինչպէս բոլոր ստատանները, բայց ես չեմ բառաչում... Խելքը բառաչիւնից լաւ է: Սպասիր, յետ դառնալիս բուլկիներ կգնենք մեզ համար:

Նրանք առաջ գնացին:

Այս ժամանակ Վլադեկն ութ տարեկան էր, իսկ նա հինգ: Առաջինի զգեստը մի քաթանէ վարտիք էր, կարճ կուրտկայ և հաստ, օձիքը լայն բացուած շաւիկ: Մարցիսայի հագին շապիկ վրայից կար կապուտ շրջագգեստ, որ վզի մօտ կապուած էր կեղտոտ կարմիր ժապաւենով: Վլադեկը թուխ և կարճ խուզած մազերի վրայ զրամ էր մի տրորած կեղտոտ գլխարկ, այնքան մեծ, որ ամեն ըուպէ իջնում էր նորա աչքերի վրայ: Մարցիսայի գլխին ոչինչ չկար, բացի խիտ, մետաքսանման մազերից՝ որոնք ողորկ մանուածներով իջնում էին ուտերի վրայ և փայլում էին արեւի

տակ՝ ինչպէս հալուած օսկի: Երկուսն էլ բո-
ւիկ էին:

Եւ այսպէս ձեռք ձեռքի տուած՝ նրանք
մտան աղճուկով և շարժուածով լի բազմամարդ-
քաղաքը: Այստեղ նրանց առաջ գուրս եկաւ
փողոցային մանուկների մի խումբ, առաջնորդ
ունենալով Ֆրանսէկին, որն այնպէս յաջող
կերպով պանիր թուցրեց գիւղացու սուլից:

— Վլադէկ, Վլադէկ, հեռուից լսուեց
նրանց ձայնը. գնանք շուկան... սալերից կո-
վակաղամբ և գազար է թափուել, այնպէս
քողջը...

Յիրաւի իւրաքանչիւրի ձեռքում, որպէս
յաղթանակի նշան, փառաւոր կերպով երևում
էր մի-մի կովակաղամբ կամ գազար:

— Այս քնչ պանիր աղջիկ է, հարցրեց
Ֆրանսէկը, տեսնելով Մարցիսային:

— Սա Մարցիսան է, լրջութեամբ պա-
տասխանեց Վլադէկը և բոլոր ուժով հարուա-
ծեց այն տղային, որը վրայ պրծաւ և ուզում
էր կծմտել աղջկան:

Անպատճառ կռիւ կսկսուէր՝ եթէ փողո-
ցով չանցնէր փոստային ձիերով լծած մի ֆուր-

գօն: Մանուկները վազեցին նորա յետեից, կա-
խուելով, ընկնելով փողոցի սալայատակի վրայ:

Վլադէկն ու Մարցիսան դիմեցին դէպի
շուկան, ուր սակալն նրանք չգտան ո՛չ գա-
զար, ո՛չ կովակաղամբ: Դորա փոխարէն Վլա-
դէկը վերցրեց և խնամքով պահեց ծոցում
գետնին ընկած ծխած պապիրօսի մնացորդը:

Մարցիսան քաղցը մոռացած՝ աչքը տնկել
էր անցորդներին, տներին, վաճառանոցների
լուսամուտներին, մինչև որ Վլադէկը քաշեց
նորա թևից և ստիպեց շուտ-շուտ գնալ:

Աղջիկը, ինչքան ներում էր իւր ուժը՝
վազում էր նորա յետեից դէպի տարիքով և
լաւ հագնուած մի պարոն: Այստեղ նրանք
մեղմացրին քայլերը, և Վլադէկն ասաց ճըն-
շուած, միակերպ ձայնով:

— Ազնուատոհմ պան, ողորմած բարերար.
խղճացէք թշուառ, անտէր որբերին. մի գրօշ
ձգեցէք մի կտոր հացի համար. օգնեցէք քաղ-
ցածութիւնից մեռնող մուրացկաններին:

Պարոնը շուտ չէր գալիս. Վլադէկը ձեռ-
քով ծածկուելով անցորդներից՝ լեզուն հանեց
և կրկին շարունակեց.

— Ազնուատոհմ պան, ողորմած բարերար... թշուառ, քաղցած, անբախտ որբերին... նայեցէք ողորմած աչքով:

Պարոնը ձեռքը գրպանը տարաւ և առանց շուռ գալու, ձգեց, մեկնուած փոքրիկ ձեռքի մէջ մի պղնձէ դրամ: Վաղեկը ցոյց տուեց այն Մարցիսային:

— Տեսնում ես, ահա և բուլկի... ինչ համար, իսկ եթէ դու էլ ես ուզում՝ խնդրիր ինքդ էլ այնպէս՝ ինչպէս ես...

Եւ նա քաջ տուեց նորան դէպի այն կողմը, որտեղից զնում էր բարի դէմքով մի տիկին:

Երկու ժամից յետոյ նրանք յայտնուեցան մի փոքրիկ բակում, որ տանում էր մի խաղաղ, կեղտոտ, փոքր փողոց:

Նրանք նստած էին ցեխի հաստ շերտով ծածկուած գետնի վրայ, մի անկիւնում, որ կազմուած էր երկու քարեայ պատերով մի ինչ-որ շտեմարանի վանդակապատ լուսամուտի տակ, և ուտում էին բուլկի: Վաղեկը սովորեցնում էր Մարցիսային փող ճարելու գիտութիւնը:

— Նայիր, նա ցոյց էր տալիս աղջկան մի քանի պղնձեայ դրամներ:— Ահա երեք գրօշ, սա երկու է, իսկ սա մէկ գրօշ է... լաւ նայիր, որ իմանաս, թէ ինչ են տալիս, որ յետոյ բուլկիի համար աւելի չվճարես՝ քան հարկաւոր է... Եկեղեցու մօտի տիկինը տուեց տասն գրօշ... նա միշտ տալիս է. բարի է... Հէնց որ ես նրան տեսնում եմ՝ իսկոյն թրուշում եմ դէպի նա... Այստեղ ես բոլորին ճանաչում եմ, գիտեմ, ո՞վ է տալիս. երեսներից էլ կարող եմ իմանալ... Երբ տեսնում եմ, որ չեն տալ՝ չեմ գնում... դու էլ այդպէս արա:

— Ախր ես չեմ իմանում, նկատեց Մարցիսան:

— Կիմանաս, դեռ կսովորես... Ես էլ մի ժամանակ չէի իմանում, իսկ հիմայ տեսնում ես:

— Իսկ քեզ ո՞վ սովորեցրեց:

— Ի՞նչպէս թէ ո՞վ: Ոչ ոք. ինքս սովորեցի... ինչպէս ուրիշներն, այնպէս էլ ես: Լսում էի, թէ եկեղեցու մօտ աղքատներն ինչպէս են խնդրում: Նրանք միշտ այսպէս էին խնդրում. «ազնուատոհմ պարոն, ողորմած բա-

րերար», լսեցի, լսեցի և սովորեցի: Ահա այդ Թրանեկը... Նա ինչ ամեն բան պատմեց՝ ինչպէս հիմալ էս քեզ եմ պատմում, և ուզում էր սովորեցնել պաների գրպաններից թաշկինակներ դուրս քաշել... Նա կարողանում է... բայց ես կարծում եմ, աւելի լաւ է աղանիներ փախցնել, քան թէ թաշկինակներ թրուցնել... Հէնց որ մեծանամ՝ ձեռք կձգեմ մի առաջնորդ աղանի, և կսկսեմ աղանիներ փախցնել...

Մարցիսան լսում էր Վլադեկի վերջին խօսքերն՝ ինչպէս երկաթէ դալլի մասին հեքիաթը: Նա այն ժամանակ դեռ չէր հասկանում, ինչ է նշանակում առաջնորդ, ինչպէս են փախցնում աղանիներ, և դրանից ինչ օգուտ կամ բաւականութիւն կարելի է ստանալ: Նա լսում էր՝ հիացած աչքերը չհեռացնելով ընկերոջ կենդանի դէմքից, որ մերթ լուրջ էր, մերթ փայլում էր բարկութեամբ, մերթ կրկին ձևացնում էր ծիծաղելի ծամաճուլթիւն:

Խօսակցութիւնից լեռնոյ նրանք վեր կացան և կրկին գնացին դէպի շուկան, որպէսզի բարի տիկնոջ տուած տասն գրօշով զուարճանան փողոցային խեղդատակների խաղով:

Այնտեղ որստագին հնչում էր անկարգ նուագախումբը ճոճուան խապոտ գործիքներով, խռնուել էր խառնիճաղանձ և աղմկող հասարակութիւն, այս ու այն կողմն էր պրտուում Թրանեկը՝ դիտելով յարմար գրպաններն, ուր թաշկինակ կար: Երբ խեղդատակները դեղին գլխարկով դուրս էին վազում կեղտոտ հրապարակը՝ Մարցիսան, երկու ձեռքով բռնելով Վլադեկի ուսերից, որը համարեա մոռացել էր նրան՝ ոտից ցգլուխ դողում էր յուզմունքից և ուրախութիւնից:

Արևն արդէն մայր էր մտնում, երբ նրանք վերադարձան ձորակը: Վեթօփայի խըրճիթում, սեղանի վրայ, ծխալով վառւում էր ճարպի ճրագը. դեղնագոյն լուսով լուսաւորուած պատուհաններից երևում էին նստարանների վրայ նստած մի քանի մարդ ու կին՝ մի շիշ օղի առաջները: Մէջ տեղը, անկիւնում, նստել էր կարճ ու հաստ Վեթօփան, մեծ շալով փաթաթուած և սպիտակ չամչիկով: Նորա դէմ ու դէմը նստած էին երկու ջահէլ, բայց մաշուած աղջիկներ և ինչոր բանի

Համար բանակցում էին նորա հետ, միևնույն ժամանակ բարձրաձայն զրոյց էին անում ինչ-որ մարդկանց հետ, որոնց կարելի էր սպասաւորի և կառապանի տեղ ընդունել, և սրբանք բաժակների մէջ օղի էին ածում աղջիկների համար:

Վլադեկը հերթով նայեց խրճիթի ամեն մի լուսամուտից և ասաց Մարցիսային.

— Աւելի լաւ է՝ գնանք մեր սեփական խրճիթը:

— Բայց ո՞րտեղ է մեր խրճիթը:

— Ահա այնտեղ, ցոյց տուեց նա ձորակի լատակը, որ արդէն ծածկուած էր սպետակաւուն մառախուղով:

Նրանք նստեցին լճակից վերեւ և երկար ժամանակ լուռ մնացին: Յետոյ, երբ խաւարը չորս կողմում էլ աւելի թանձրացաւ՝ Վլադեկն ասաց.

— Ահա նա էլ գնաց քնելու:

— Արեւը, հարցրեց Մարցիսան:

— Այո՛, իհարկէ արեւը: Պառկած է արդէն իւր կարմիր օրօրոցի մէջ, իսկ աստղերը նոյնպէս տեղաւորւում են շուրջը, որպէսզի

թոյլ չտան այն օձին... Ափսոս որ չէ կարելի տեսնել այդ օրօրոցը և թէ ինչպիսի ծով է նստած նորա մօտ... Ես քեզ էլ յետոյ ինձ հետ կտանէի:

— Ինչո՞ւ համար չէ կարելի, շարունակեց հետաքրքրուել Մարցիսան:

— Հէնց այնպէս եթէ շարունակ գնաս, գնաս՝ վերջը կհասնես աշխարհի ծայրին. եթէ կամենաս էլի առաջ գնալ՝ ներքև կթրմփաս, ինչպէս սեղանից: Ես նոյն իսկ զարմանում եմ, թէ այդ արևն ինչպէս չէ ընկում ու փշրւում:

— Ո՛հ, չէ, գիտնականի եղանակով ընդհատեց նրան Մարցիսան. նրան այնտեղ սպասում է ծովը, վերցնում է ձեռների վրայ և դնում է օրօրոցի մէջ:

Վլադեկը երկար մտածում էր:

— Լաւ է այդ արևի վիճակը, ասաց նա:

— Այ, ինձ այդպէս ոչ ոք որևէ օրօրոցի մէջ չէ դրել:

— Իսկ քո՞ մայրն էլ չէ դրել:

Տղան այնպէս ցած կռացաւ լճակի ափի վրայ, որ կարծես դիմում էր ո՛չ թէ Մարցիսային, այլ ջրին:

— Իմ մօրը՝ գերեզման են տարել՝ հէնց որ ես ծնուել եմ:

— Հայրդ էլ չէ դրել, շարունակեց հարցնել Մարցիսան:

Վլադեկը կրկին դարձաւ դէպի ջուրը:

— Նա ինչ երբէք չէ դրել օրօրոցի մէջ, այլ վերցրել է և մի անգամ ընդ միշտ բերել է մօրաբրոջս մօտ:

— Իսկ մօրաքոյրդ:

Վլադեկը բարձրացրեց գլուխը և սեղմեց բոլունքը:

— Նա, այդ վհուկը... նա միայն գողգոթաւ, հայհոյել և կռուել գիտէ... Իսկ քո մայրը, յանկարծ հարցրեց նա, դնում է քեզ օրօրոց:

— Երբեմն դնում է և այնպէս համբուրում է, այնպէս համբուրում է... Աղջկայ ձայնը խզուեց և դարձաւ ցածր փսիսաց. Երեկ ծեծեց....

— Երբեմն համբուրում է, երբեմն ծեծում է, ասաց Վլադեկը. իսկ քեզ միշտ ուտելու բան տալիս է:

— Երբ հարբած չէ՝ տալիս է, իսկ երբ հարբած է՝ այն ժամանակ...

— Այ, մեզ մօտ մարդիկ յաճախ օղի են խմում, հարբում են, գողգոթում են, կռուում են, իմ պառաւին էլ ծեծում են... Իսկ քո մայրը քեզ հէքիտթներ պատմում է հարբած թէ չհարբած ժամանակ:

— Չհարբած ժամանակ ինչ զանազան երգեր էլ է սովորեցնում, երբեմն էլ այնպէս լաց է լինում...

Վլադեկը մի փոքր լռեց:

Ի՞նչ բարի կին է քո մայրը, թէև հարբեցող է... կուզէի ես այդպիսի մի մայր ունենալ... տալ քո հայրն ուր է...

— Չկայ...

— Ի՞նչպէս թէ չկայ, մեռել է:

— Չէ մեռել, միայն ամենևին չկայ:

— Ի՞նչպէս, Վլադեկը խոր մտածեց:— Հա, գլխի ընկաւ նա յետոյ, հասկանում եմ. այդ կնշանակէ, թէ քո մայրը մարդ չունի:

— Այո, հաստատեց Մարցիսան:

— Ե՛հ, ասաց Վլադեկը, այդ միևնույնն է. ահա ես ունիմ, բայց ի՞նչ շահ: Նա ձգուեց խոնաւ խոտի վրայ, գլուխը յենեց ուռնու բնին և խորը հառաչեց:

— Անբախտութիւն:

— Անբախտութիւն, կրկնեց Մարցիսան՝ դնելով ծնօտը ձեռների վրայ և հանդարտ օրօրուելով: Երկար ժամանակ նրանք պատմում էին իրանց պատմութիւնները և նկատողութիւնները, և վերջապէս լռեցին:

— Պատմիր ինչ որևէ հէքիաթ, ընդհատեց լռութիւնը Վլադեկը:

Աղջիկը մի փոքր մտածեց:

— Կկամենամ որբիկի մասին, հարցրեց նա:

— Լաւ, պատասխանեց Վլադեկը քնկոտ ձայնով:

Մարցիսան մտածեց և մտաբերելով սկսեց...

— Խոտերի մէջ — կանաչ էր այն խոտը — փեղենայի և եղինջի մէջ, մի մարդ գտաւ մի անգամ գերեզմանի վրայ մի որբիկ:

Վերջին խօսքերը նա արտասանեց ծանր և ոչ բոլորովին պարզ. քունը նրան յաղթում էր, սակայն նա զօրում էր իրան շարունակել պատմութիւնը և բռնունջներով աչքերը տրորելով՝ սկսեց կրկին.

— Այնտեղ... այն գերեզմանի վրայ... տրի վրայ... կեչի ծառ կայ...

Վերջին խօսքերն ասելիս՝ նորա բռնունջքները ցած ընկան. Մարցիսան կռացաւ և գլուխը դնելով քնած Վլադեկի կրծքի վրայ՝ նայեց քնեց. խոնաւ գետնից բարձրացող մառախուղը պատում էր քնած մանուկներին իւր թաց ծածկոցով: Կամաց խշխշում էին հինաւուրց ուռիները: Երբեմն երկնակամարի կապուտ մակերևոյթն ակօսում էին ընկնող սպողերի հրային հետքերը:

Սա առաջին գիշերն էր, որ Մարցիսան անց էր կացնում ուռիների տակ ձորակի մէջ. առաջին օր, որ նշանաւոր դարձաւ քաղաքում կատարուած ճանապարհորդութեամբ: Այդ ժամանակից սկսած նա յաճախ էր շրջում Վլադեկի հետ. շրջում էր և մենակ, միայն վերջին դէպքում տանն էր գիշերում, եթէ զր չէր ընկնում և չէր քնում եկեղեցու գաւթում, ծառերի տակ, կամ որևէ այգու բարձր ցանկապատի տակ:

Այսպէս անցաւ նորա մանկութիւնը մինչև տասն տարեկան հասակը:

Գ.

Երբ աղանձիների յաջող որսից և Վլադեկի հետ Վեժբովայի կտրանը մի ժամ անց կացնելուց յետոյ, Մարցիսան զգուշութեամբ բացեց իւր մօր բնակարանի դուռը՝ սենեակի ներսից մէկը հարցրեց.

— Այդ դու ես, Մարցիսա:

Մարցիսան տուն վերադառնալիս, աշխատում էր որչափ կարելի է կամաց բաց տնել դուռը, որպէսզի մօր ձայնից հասկանայ, թէ ինչպէս են գործերը և թէ արդեօք ուղղակի ներս մտնի, թէ շուտով փախչի ձորակը, միշտ հիւրընկալ ունիների հովանու տակ, Վլադեկի մօտ: Այս անգամ Էլժբեգան նստել էր տախտի վրայ, փոքրիկ, ցածր, մրտաժ սենեակի խորքում, կարկատում էր իւր հին շորերը լամպի առաջ, որ դրուած էր ոտը կոտրած սեղանի վրայ: Մարցիսան ներս մտաւ, մօտեցաւ մօրը և անշարժ կանգ առաւ սեղանի մօտ: Նա դեռ հաւատ չէր ընծալում, հաստատ չգիտէր, թէ ինչպիսի ընդունելութիւն է սպասում իրան, և ամեն բոպէ պատրաստ էր դուրս քաշուել:

Բայց Էլժբեգան այսօր բոլորովին զգաստ էր: Նա նայեց աղջկան, և նորա կնճռոտ ճակատը պարզուեց:

— Եկա՛ր, սկսեց նա մրթմրթոցով, բայց ձայնը չարագուշակ չէր այս անգամ: — Ես կարծում էի, թէ «չարքը» դարձեալ ման է ածում քեզ՝ ինչպէս անցեալ շաբաթ: Ի՞նչ կար այդպէս շտապելու, չէիր կարող որևէ տեղ, գուշութեամբ կրկին գիշերել: Օ՛հ, քեզանից ոչ մի լաւ բան դուրս չի գալ, գուցէ ես բախտաւոր լինէի՝ եթէ քեզ երբէք չտեսնէի:

Մարցիսան շարունակում էր անշարժ մնալ, միայն արմունկը դրեց սեղանի վրայ, երեսը դրեց փոքրիկ ափի մէջ: Երևում էր, որ նորա մէջ մի ինչ-որ բան եւ էր գալիս: Մանկական փոքրիկ ճակատը ծածկուեց կնճիռներով և սև աչքերը փալցեցին:

— Ե՛հ, շատ լաւ, ասաց նա քիչ յետոյ. եթէ այդքան ցանկանում եք՝ այլևս չէք տեսնի ինձ երբէք... կհեռանամ ձեզանից և էլ երբէք յետ չեմ դառնալ... դուք միայն կտեսնէք ինձ, թէ ինչպէս կընկնեմ ջուրը, շրէ՛փ:

այն քարի պէս, որը Վլադիկը ձգում է լճակը:

— Ելժբեգան, ինչպէս երևում էր՝ սովոր էր աղջկայ հետ այսպիսի խօսակցութիւններ ունենալ. նոյն-իսկ չբարձրացրեց աչքերը գործի վրայից. միայն մի փոքր ժամանակից լեռոյ, դուրս քաշելով հաստ ասեղը կարի տակ պատառոտուող հնոտի միջից՝ ասաց ծանր կերպով, բայց աւելի ինքն իրան, քան աղջկան.

— Շրը՛փ ջրի մէջ... Օհօ, սպասիր մի փոքր. ա՛յ, երբ կեանքը կզգուեցնէ քեզ, ինչպէս ինձ է զգուեցրել. երբ մի քանիսը կխաբեն քեզ, միւսները վրադ կթքեն. երբ ամօթից ու վշտից դու բոլորովին հարբեցող կդառնաս և դեռ մի երեխայ էլ կճարես, որին կցանկանաս լողացնել ոսկէ ամպերի մէջ, բայց կլողացնէս կեղտի մէջ՝ — այն ժամանակ կխեղդուես և լաւ կանես... Ա՛խ, ինչո՞ւ համար ես չխեղդուեցի: Եթէ երեխան չճուար՝ կխեղդուէի...:

Այտեղ Մարցիսան միւս արմուկով էլ լինուեց և ընդհատեց մօր խօսքերը, բարձր բացադանջութեամբ.

— Պատմեցէք ջրահեղձի հէքիաթը,

պատմեցէք: Ելժբեգայի ձեռները գործի հետ միասին ընկան ծնկների վրայ: Նա անուշադիր կերպով նայեց աղջկան, թուշը դրեց փի մէջ, և սև, տխուր աչքերն ուղղեց խաւար պատի մի կէտին:

— Զրահեղձները, սկսեց նա միակերպ ձայնով և կամաց օրօրուելով մի կողմից միւս կողմը, ջրահեղձները խաղող պառկած են ջրի յատակում, հոտաւէտ խոտերով պարուրուած և ծածկուած դեղին տազով... ցերեկն Աստուած ուղարկում է նորանց արևի ճառագայթներ ու ձկներ, որոնք խաղում են նրանց վրայ արծաթափայլ զահարների հետ, իսկ գիշերները նրանք բարձրանում են ջրի երեսը, նայում են լուսնին և աստղերին և երբ սկսում է լուսանալ՝ երգում են միասին. —

«Ո՛վ հաբազատ ալիքներ, մենք դէպի ձեզ ենք շտապում:

«Այս աշխարհը չըճանաչեց մեզ և մնաց միշտ օտար...»

Նա երգեց և ընդհատեց իւր երգը, ասես քնից արթնանալով:

— Լաւ է նրանց վիճակը, այո՛, այո՛.

Ինչո՞ւ ես էլ չխեղդուեցի, երբ անիծած թշուառութիւնը հասաւ ինձ...

Նա բարձրացրեց գլուխը և նայեց աղջկան:

— Ի՞նչ գուցէ կիսեղդուես, շշնջում էին նորա գունատ շրթունքները: Եւ ուղիղ որ... ուրիշ քնչ վիճակ պիտի ունենաս դու. քո վիճակն էլ նոյնը կլինի՝ ինչ որ իմն է...

Էլ ժբեղայի աչքերը լցուեցան արտասուքով. նա վեր ցատկեց աթոռից և սկսեց շրջել նեղ սենեակի մէջ: Կոստալով՝ նա դողդոջուն ձեռներով ուղղեց անկիւնում փռած իւր աղքատիկ անկողինը, ապա վերցրեց փայտի մի կտոր և սկսեց նրանով խռոնել կիսաքանդ վառարանի միջի ածուխի և մոխրի կոյտը: Յետոյ կանգ առաւ խրճիթի անկիւնում և ձեռները կտի գցած, յամառ կերպով գետնին նայելով՝ երկար մտածում էր:

— Կերթամ, վճռեց նա վերջապէս. ինչ լինում է՝ թող լինի, կերթամ և կիսնդրեմ Վեժբօվայից... պէտք է մի անգամից վերջացնել... երեխայի համար...

Նա ձգեց գլխին մի հնամաշ թաշկինակ,

հանգցրեց ճրագը և դուրս եկաւ, թողնելով Մարցիսային կատարեալ խաւարի մէջ: Կարծես ներքին խռովութիւնը նրան մղում էր, և նա ոչ թէ գնում, այլ աւելի վազում էր գէպի ձորակի վրայ կախուած խրճիթը, որի զեղին լուսով լուսաւորուած երկու պատուհանները թարթում էին՝ որպէս կատուի աչքեր: Խրճիթում, սեղանի առաջ, ծխացող կաթնալի մօտ նստած՝ նիրհում էր Վեժբօվան:

Ի՞նչ քնելու ժամանակ չէր. յաճախորդներից մէկին ու մէկը կարող էր ներս մտնել: Լուսամոմտի թխկոցն ստիպեց պառաւին ցընցուել և զարթնել: Նա վեր կացաւ և բացեց դուռը:

— Ես միշտ դուռը ներսից փակում եմ այն չարածճի Վլադեկի առաջ, ասաց նա ներս մտնող Էլժբեղային. տուն կանչեցի քնելու, նա չլսեց... Թող հիմայ բակում քնի... Ա՛խ այս երեխաները: Նրանք միայն ցաւ ու դարձ են, ուրիշ ոչինչ:

Վեժբօվան նստեց նստարանի վրայ և նայեց եկողին՝ կնճռոտ գէմքի վրայ փալռող խոր ընկած փոքրիկ աչքերով:

— Ես ևս, ասաց Ելթբեդան, կանգ առնելով նորա առաջ. ես եկել եմ ձեզ մօտ երեխայիս համար... այսինքն ինձ համար... այսինքն երեխայիս համար...

— Ի՞նչ, ի՞նչ, շտապով հարցրեց պառաւը, եթէ փող է հարկաւոր՝ ես չունիմ...

— Ո՛չ, ընդհատեց Ելթբեդան, ծառայելու համար այն ծեր պանի մօտ, գիւղում:

— Հը՛ր, երկարացնելով առայ Կեթբովան և մտածմունքի մէջ ընկաւ: Յետոյ նա աւելացրեց մի այնպիսի շարժումով, տեսն թէ բաժակը դատարկում էր կոկորդի մէջ:

— Հապա այս բանի համար ի՞նչ կանես: Նա ծիծաղեց: Ես այդպիսի մեծ պաներին հարբեցողներ ներկայացնել չեմ կարող... Ելիք թաղաքացիներին մօտ և այն էլ...

Օ՛ր, կոչեց Ելթբեդան, ձեռքը շարժելով, դուք արդէն քանի՛ հարբեցողներ էք ներկայացրել: Ուր սկսում է հարբեցողութիւնը՝ այնտեղից էլ նա աշխարհ է գնում. ի՞նչ հարկաւոր է խօսել այդ մասին: Կամենում էք ինձ հետ սակարկութիւն անել... լաւ, ես կտամ ձեզ պանից ստանալիք բոլոր կանխավճարը, մի-

այն ներկայացրէք ինձ... Մի բան ինձ այս տեղից քաշում է դէպի գիւղը. եթէ ապրեմ այնտեղ երկու տարի՝ գուցէ այն սատանան որ տիրել է ինձ՝ թողնէ ինձ...

Կեթբովան նայում էր այս կնոջ, կէս հեգնութեամբ և կէս ուշադրութեամբ:

— Այդ ի՞նչպէս պատահեց, որ միանգամից գլխի ընկաք, հարցրեց նա:

— Միանգամից, շնչաց Ելթբեդան և շարունակեց շտապով. բայց ինչից գիտէք, թէ միանգամից. ինչից իմացաք, թէ ես քանի՛ անգամ եմ գնացել գինետուն, առանց հասնելու վերադարձել եմ տուն և արտասուքներով թրջել եմ աղքատիկ որջը: Ո՞րտեղից իմացաք, թէ քանի՛ գիշեր եմ ես ծունկ չոգել Տէր Աստուծու առաջ, որպէսզի նա ուղարկէ ինձ բժշկութիւն, իսկ իմ գաւակին փրկութիւն: Նա մեծանում է, մեծանում, և գեղեցիկ է և խելօք. բայց ի՞նչ կլինի նորա վերջը՝ եթէ ես ոչինչ չանեմ... Ահա հասաւ ժամանակը, որ ես պէտք է վճռեմ գործել... Բայց այստեղ, ուր ամենքն ինձ ճանաչում են, ուր ամեն մի քայլում գինետուն Պայ, ուր մար-

դիկ աչքերն ծակում են խայտառակութիւնով, ոչ, այստեղ անկարելի է... պէտք է փախչել այստեղից հեռու, գիւղը, արդար երկնքի տակ... Այնտեղ օր օրի լեռնից խաղաղ կընթանայ, և կարիքը մարդու աչքի մէջ չի նայի, և վիշտը մարդու սիրտ չի կրծի... Ես ծնունել և մեծացել եմ գիւղում: Հէնց որ տեսնեմ անտառը, կանաչ խոտը, մարգագետնի առուակը՝ այն ժամանակ գուցէ Տէրը կգլթայ և ինձ ոյժ կտայ:

Նա խօսում էր մի զօրեղ և անարատ զգացմունքով լցուած: Նրա շնչառութիւնն ընդհատուում էր, ձեռները խաչած էր կրծքի վրայ և բոլոր դէմքն արտառուաթոր էր:

Վեժբօվան, հեգնական ժպիտն աչքերում՝ նայում էր նորան աւելի և աւելի աճող հետաքրքրութեամբ:

— Դէ, դէ... գլխով արեց նա, փորձեցէք. ես ձեզ կներկայացնեմ, ինչո՞ւ չներկայացնել, երբ դուք խոստանում էք չխայտառակել ինձ պարոնների մօտ: Միայն կանխավճարն ամբողջապէս ինձ պէտք է տաք...

— Միայն ոտնամաններ կգնեմ, անհա-

մարձակ կերպով ասաց Էլժբեդան. խօսմ չէ՞ կարելի բոբիկ ոտով ծռուայութեան մտնել...

— Ի՞նչ ոտնամաններ. ես ձեզ իմոնքը կտամ. սրանք փոքր ինչ հին են, բայց խիստ ամուր են: Տուէք ինձ դորա փսխարէն ձեր գործուած շերտաւոր թաշկինակը. թնչ պէտք է ձեզ երկու թաշկինակ...: Իսկ թնչ կանէք աղջկան:

Էլժբեդան իւր անհանգիստ և մռայլ հայեացքը դէպի մի կողմ ուղղեց:

— Ի՞նչ անեմ, ասաց նա, ձեռները ծալելով: Ես ազգականներ չունիմ, եղածներն էլ իմ խայտառակութիւնից լեռնայ ամենեւին ճանաչել չեն ուզում ինձ... Ի՞նչ անեմ աղջկանս. հետո տանիմ՝ թոյլ չեն տալ. ստիպուած եմ խնդրել, որ ձեզ մօտ պահէք նրան այդ ժամանակի ընթացքում:

Երևում էր, որ վերջին մտքից նա կախուել էր՝ ինչպէս խեղդուողը յարդից: Վեժբօվան շփեց ձեռները:

— Թող Աստուած և ս. Կոյսն ազատեն ինձ այդ բանից: Իմ անպիտանն էլ քիչ ցուլ է պատճառում ինձ:

— Պանի Վեժբօվա, ասաց Էլժբեդան,

չէ որ ես նրանից չեմ հրաժարուում: Մէկ երկու տարի. հէնց որ գգամ, թէ Աստուած խղճաց ինձ և ներեց իմ մեղքերը՝ կվերադառնամ, կսկսեմ ճշտապահութեամբ աշխատել և կտանեմ նրան ինձ մօտ:

— Մէկ-երկու տարի... այդ ժամանակը, սիրելիս, երկօր ժամանակ է, իսկ այդքան ժամանակում աղջիկն ինձ մօտ ճրքան հաց կուտէ... ես ինքս էլ աղքատ եմ... ինձ որտեղից է...

— Ախր ես նրանից խօսմ չեմ հրաժարուում, կրկնեց Ելժբեդան: Ես կուղարկեմ ձեզ նրա համար իմ ռոճկի ուղիղ կէսը, իսկ միւս կէսը կպահեմ ինձ մօտ, որպէսզի միջոց ունենամ նրանով որևէ տնտեսութիւն սկսել՝ երբ կվերադառնամ և նրան ինձ մօտ կբերեմ:

Վեժբովան մտածում էր:

— Իէհ, ինչ արած, ասաց նա վերջապէս, պէտք է երբեմն մարդկանց օգնել... թող այդպէս լինի: Գնալուց առաջ բերէք աղջկան: Կվերցնեմ նրան ինձ մօտ, գուցէ և կօգնէ ինձ:

Թո՛ղ օգնէ, թո՛ղ օգնէ, գոչեց Ելժբե-

տան. ես բոլորովին հակառակ չեմ, որ նա սովորի աշխատել: Հրամայեցէք ջուր կրել, բանջարանոց քաղհանել և բոլորը կտտարել... Ի հարկէ, ինչ որ վստահե՛լ թո՛ղ ձեզ տալ. իսկ դուք գրա փոխարէն մի խնայէք նորան մի կտոր հաց և որևէ ցնցոտի...

Նա արագութեամբ կռացաւ և մօտեցրեց շրթունքներին Վեժբովանի ձեռքը:

— Բարերարութիւն, իմ սիրելի, իմ մայր, ներողամիտ եղէք գէպի որբը. մի թողնէք նրան մեռնել քաղցածութիւնից և քաջ գալ ողորմութիւն հաւաքելու: Եթէ լանցանք կը գործէ՝ մի խնայէք ձեր ձեռները, իսկ եթէ ոչ՝ խնայեցէք: Մինչև գերեզման ես կլիշեմ այս և երբ վերադառնամ, կհամբուրեմ ձեր ոտները, ինչպէս սրբի...

Դուք պարտական էլ էք ինձ համար մի բան անել... Ախր չէ որ իմ թշուառութեան գնով դուք մի փոքր փող վստահեցիք... ախր, ախր... Աստուած վկայ է, իմ թշուառութիւնը հէնց այստեղ սկսուեց, ձեր ատն, որովհետև ես այստեղ, ձեր ձեռքից առաջ այն անիծուած օղիի առաջին բաժակը... Ես չէի կամե-

նում, դուք համոզեցիք... ընկերութեան մէջ խմեցի առաջին և երկրորդ անգամ ձեզ մօտ, հէնց այս նստարանի վրայ, իսկ լետոյ...

— Դէ՛հ, դէ՛հ, ընդհատեց նրան Վեթրովան, հերիք է լաս ու գանգատուիս. վաղը, վաղը կուղարկեմ և կներկայացնեմ ձեզ պարոններին, իսկ երկու օրից լետոյ դուք կբերէք ինձ մօտ աղջկան և ճանապարհ կընկնէք... Ես այնպէս չեմ էէ... երբ ինձ խնդրում են՝ դիմանալ չեմ կարողանում և անում եմ ամեն ինչ:

Ելժբետան դուրս գնաց: Վեթրովան երկար ժամանակ ժպտում էր, սպիտակ չամչիկը հանելով: Երևում էր, որ նա շատ գոհ մնաց կատարած գործից, որ նորան զանազան շահեր էր խոստանում:

«Զգաստանալով չի զգաստանայ, շնջում էր նա. ես դեռ երբէք չեմ տեսել, որ որևէ հարեցող դադարի խմելուց... բայց սկզբում փողերը կուղարկէ, իսկ լետոյ աղջիկը կմեծանայ, կերթայ աշխատանքի, իսկ լետոյ»...

Նա լռեց, տեսնելով չէր կամենում իւր մտքերն հաւատալ շրջապատող կեղտոտ, մըրոտ պատերին. հանգրեց ճրագը և պոռկեց:

Սրանից մի օր լետոյ զառիվայր ճանապարհի երկարութեամբ գնում էր Ելժբետան, ձեռքից բռնած աղջկան: Մարցիսան արդէն գիտէր, որ պիտի մնայ Վեթրովայի խրճիթում և նայում էր չորս կողմն, իմանալու համար, թէ չի՞ տեսնի արդեօք Վլադեկին, որ հաղորդէ նորան այս նորութիւնը: Կտրի վրայ Լիւբուսը գլուխը դէպի ամեն կողմ պտտացնում և բարձրաձայն մնչում էր, կարծես կանչելով մէկին: Աղջիկը տեսաւ աղաւնուն և կամաց ծիծաղեց:

— Տեսնում էք, մատով ցոյց տուեց նա աղաւնին, տեսնում էք, այդ Լիւբուսն է. նա միշտ կանչում է ինձ և Վլադեկին: Իսկոյն մենք կբարձրանանք նրա մօտ կտուրը և լետոյ կվազենք արուարձանը: Նրանք կանգ առան խրճիթի դռանը: Ելժբետան մօտեցրեց աղջկան իւր գունատ և արտասուլաթոր դէմքը:

— Ես կերթամ և էլ լետ չեմ դառնայ մինչև մէկ-երկու տարի... իսկ դու Մարցիսա, լիշիր, ինչ-որ ասում եմ քեզ. քաղաքավարի եղիր, հնազանդիր պանի Վեթրովային, քաղաք մի վազիր... կյիշես:

— Կլիշեմ, կլիշեմ, պատասխանեց Մարցիսան, նայելով ձորակի խորքը՝ Վլադեկին տեսներու յուսով։

— Մարցիսա, նորից սկսեց կինը, դու չես փսոսում մօրդ։ Ձէ որ այնու ամենայնիւ ես քեզ համար չար մայր չեմ եղել։ Երբեմն ես կերակրել եմ քեզ, համբուրել եմ, ձեռքերիս վրայ ման եմ ածել և հէքիաթներ պատմել...

Սղջիկը բարձրացրեց գլուխը և նայեց մօրը. նրա աչքերում դեռ փայլում էր ուրախութիւնը։ Ելժբեդան գրկեց նրան և բարձրացրեց գետնից։

— Համբուրիր մօրդ, կամացուկ ասաց նա, դէհ, համբուրիր պինդ։ Նրա աչքերն այնպէս ցաւակցաբար էին նայում, շրթունքների վրայ այնպիսի տխուր ժպիտ կար, որ երեխան կուրծքը կպցրեց մօր կուրծքին և սկսեց բարձրաձայն հեկեկալ։

Դ.

Քաղաքի կենտրոնում, մեծ փողոցներից մէկի վրայ, կար մի քաղցրեղէնի վաճառանոց, որի հանդէպ Վլադեկն ու Մարցիսան լաճախ կանգ էին առնում քաղաքում կատարած նապարհորդութիւնների ժամանակ։ Վլադեկն անհամարձակ և միշտ ամենամեծ նախազգուշութիւններով մօտենում էր ցածրիկ, լայն լուսամուտներին, որի յետևում պսպղում, գրբաւում էին նրա ուշադրութիւնը քաղցրեղէնի ոսկեփայլ տուփերը, շաքարեղէնի տեսակները, ծաղկած բոյսերը։

— Մա, ասում էր նա Մարցիսային, մատը շրթունքներին դնելով. հօրեղբայրս կը տեսնէ, բռունցքով մէջքիս կտայ և տուն կը վռնտէ։

Պատահում էր երբեմն, որ երբ քաղցրեղէնի վաճառանոցի ներսը զարդարող թղթեայ արկղիկները, ծիրանագոյն կարասիներն ու վարդոյրներն իրանց տեսքով դրաւում էին Վլադեկին և նա մի տու ժամանակ մոռանում էր իւր սովորական զգուշութիւնը՝ ահա հարեան դռնից դուրս էր գալիս բարձրահասակ,

ծանրաբարոյ և հարուստ բնակչի տեսք ունեցող մի մարդ, որը տեսնելով Վլադեկին՝ սկսում էր տխրութեամբ օրօրել գլուխը:

— Վլադեկ, Վլադեկ, դու գարձեալ թափառում ես քաղաքում և ուրիշների լուսամուտներին ես նայում:

Այդ ժամանակը մանուկը հեռացնում էր իւր գէմքը լուսամուտից և առանց յետ նայելու փախչում էր՝ որքան ոյժ կար իւր մերկ ոտներում:

Բայց երբեմն բանն ուելի վատ էր լինում, երբ հարուստ քաղցրավաճառը կամացուկ, մարադ մտնելով՝ բարձրացնում էր ճրկուն ձեռնափաշար, որ իւր մշտական ընկերն էր, և իջնում էր երեխայի ուսերին: Հզօր ձեռներից դուրս պրծնելու փորձերից յետոյ, Վլադեկը նստում էր մայթի վրայ, իսկ Մարցիսան սկսում էր լիաթոք գոռալ: Քաղցրեղէն վաճառողը ոչ մի ուշադրութիւն չէր դարձնում աղջկայ վրայ, իսկ եղբօրսրդուն նախատում էր անգործութեան, դարտակաշրջիկութեան համար և զուշակում նորան ամենավատ աղագայ: Յետոյ բռնում էր նա Վլա-

լադեկի ձեռքից, ներս էր տանում և մի քանի ժամ պահում էր իւր բնակարանում: Սկզբում ամեն ալսպիսի տնցք Մարցիսային շատ արտասուք և վիշտ էր պատճառում. նա կարծում էր, թէ բեխաւոր, լուրջ պարոնը, որի միայն տեսքն իւր մէջ յարգանք և յուզմունք էր զարթեցնում՝ արդէն ընդ միշտ ուղարկեց որևէ տեղ իւր ընկերին կամ գուցէ և ուղղակի սպանեց: Յետոյ նա համոզուեց, որ այդ զիպուածներում ոչինչ սարսափելի բան չկայ, և ընդհակառակը՝ զրանք նոյն-իսկ լաւ կողմեր էլ ունէին: Հօրեղբօր մօտ անց կացրած մի քանի ժամից, երբեմն նոյն-իսկ գիշերից յետոյ, Վլադեկը վերադառնում էր Մարցիսայի մօտ, որն այդ ժամանակ կամ լաց էր լինում ձորակի խորքում, կամ կամրջի վանդակից ալկնապիշ զիտում էր փողոցի ամենահեռուս որևէ տեղ, որ երևում էր այդտեղից. Վլադեկը վերադառնում էր ցատկոտելով և իսկոյն դուրս էր քաշում զրպանից մի քանի կոնֆետներ, մի զոյգ կարկանդակ և կիսում էր ընկերուհիին զոյգ կարկանդակ Մարցիսան բոլորովին հանգստանում էր և զարմանքով նկատ-

առւմ էր, որ տղան հազած ունէր թէև հին,
բայց նրա համար անսովոր կօշիկներ, իսկ ու-
սերի վրայ թէև մաշուած, բայց և այնպէս
սերտուկ կայ ձգուած:

— Կօշիկներ, առւմ էր նա, ցոյց տալով
ընկերոջ ոտները:

— Այո, պատասխանում էր Վլադէկը. հօր-
եղբայրս հրամայեց կնոջը, տալ ինձ իւր փոքր
որդու կօշիկները:

— Այս էլ նա տուեց, հարցնում էր
Մարցիսան, գլխի նշանով ցոյց տալով կիսա-
կեր կօնֆէտներն ու կարկանդակները:

— Ե՛հ, չէ, այդ արդէն ես ինքս տուի ինձ.
Խոհարարը գէպի վաճառանոցը տանելիս դը-
րեց սեղանի վրայ, իսկ ես սեղանի վրայից
հօփալ, և թոցրի:

— Իսկ քեզ կերակրում էին:

— Ո՛ւ, ո՛ւ, նրանց տանն ամեն բան
այնպէս քաղցր է... միս տուին և կարագ
ու հաց:

— Ծեծում էին:

— Ո՛հ, միմիայն այն ժամանակ, փողոցում,
և էլ չծեծեցին: Միայն հօրեղբայրս սաստիկ

նախատում էր, որ ես թոկից փախած, փո-
ղոցալին տղայ եմ: Ասաց, որ մօրաքրոջս մօ-
տից ինձ կտանի իւր մօտ, իսկ կինն սկսեց
գոռգոռալ, թէ իրանք առանց այն էլ շատ
երեսաներ ունին...

— Շատ երեսաներ ունին, հետաքրքրու-
թեամբ ընդհատեց նրան Մարցիսան:

— Շատ, երեք տղայ և երկու աղջիկ. տղա-
ներն ուսումնարան են գնում, իսկ աղջիկներն
ասես թէ տիկնիկներ լինին:

— Իսկ այնտեղ եղար:

— Ո՞րտեղ:

— Այնտեղ, ուր այնպէս լաւ է, ուր կան
այնպիսի ծաղիկները, կարմիր ու ոսկեայ լու-
սամուտներ... (նրա հասկացողութեամբ՝ ոս-
կեայ շրջանակներով հայելիները լուսամուտ-
ներ էին):

— Հա՛ն, քաղցրեղէնի վաճառանոցում,
գլխի էր ընկնում Վլադէկը:— Ո՛հ, չեղայ: Այն-
տեղ ինձ նման ցնկոտաներին ներս չեն թող-
նում: Միայն դռան լետեւից նայեցի...

— Օ՛հ, դա զրախտ է:

Այսպիսի խօսակցութիւնից լետոյ նրանք

շուտով մոռանում էին իրանց կեանքի այդ միջադէպը և միայն մի առ ժամանակի գգուշութեամբ խոյս էին տալիս քաղցրեղէնի վաճառանոցից և խիստ հօրեղբօրից, որ թէև իւր եղբօրորդուն պարգեւել էր իւր սրգու հին շորերը, բայց դրա հետ միասին ունէր ուժեղ ձեռներ և ճկուն ձեռնափայտ, որի պատճառած կասկած բծերը երկար ժամանակ չէին անցնում Վլադեկի թիկունքից։ Եւ նրանց մտքովն անգամ չէր անցնում, թէ քաղցրեղէնի վաճառանոցը և նրա տէրը կարող են նրանց երկուսի կեանքում ահագին և վճռական դեր խաղալ։

Սակայն այդ բանը պատահեց։

Ելժբետայի գնալուց և Մարցիսայի տեղափոխուելուց համարեա մի տարի յետոյ, մի ամառնային երեկոյ, Վլադեկն ահագին ուստիւններով ցած էր վազում զսովովայր ճանապարհով դէպի ձորակը և բոլոր ուժով գոռում էր. «Մարցիսա, Մարցիսա»։ Ողջիկը դուրս նայեց խիտ թփերի միջից, ուր հաւաքում էր վայրի հաղարջ և մասուրի կարմիր պտուղներ։ — Առ, առ, ձայն տուեց աղջիկն ի պատասխան։

Վլադեկը կանգ առաւ նորա առաջ, կարմրած և լուզուած դէմքով։ Երևում էր, նա ինքն էլ չգիտէր, լո՞ց լինի, թէ ուրախանայ։ Նրա աչքերում արտասուք կար, իսկ շրթունքների վրայ խաղում էր հանդիսաւոր ժպիտ։

— Դէհ... գոչեց նա, ողջ մնաս, և նամակները գրիր ինձ Բերդիչեվ։ Ես գնում եմ այստեղից։

— Ո՛ւր, լուզմունքով և հետաքրքրութեամբ հարցրեց Մարցիսան։

Հօրեղբօրս մօտ։ Հօրեղբայրս եկել է իմ յետևից... ինձ կտանի իւր մօտ... Ես կիրակիները կերթամ դպրոց կարդալ սովորելու, իսկ լի օրերը կծառայեմ հիւրերին։

« Եւ արդէն ուրախ դէմքով նա կրկնեց.

— Ողջ մնաս. դու ինձ այլ ևս չես տեսնի՛ ինչպէս քո ականջները։

Գոգնոցի ծայրերը դուրս պրծան աղջկայ ձեռներից. հաղարջն ու մասուրը թափուեցին խոտերի վրայ, նրա աչքերը սկզբում լայն բացուեցին տարակուսանքից, և ահա վշտից թափուեցին արտասուքներ առուակի նման։

Երբ աղան շուռ եկաւ և կամենում էր

փախչել՝ աղջիկը երկու ձեռքով բռնեց նրա զգեստի փեշից և գոչեց.

— Վլադեկ:

Սա կանգ առաւ և նայեց նորան:

— Հը, ասաց Վլադեկը. դարձեալ բառաշում ես... Ի հարկէ, ես էլ եմ մի քիչ ցաւում, բայց տեսնում ես, ա՛յ, նոր սերտուկ է, խօմ մաշուած շապիկ չէ. իսկ կօշիկները՝ խօմ ոտքի մերկ գարշապար չէ... Քաղցրեղէնի վաճառանոցը կարմիր բազկաթոռներով խոնաւ գետին չէ:

Նա աչնու ամենայնիւ նստեց խոնաւ գետնի վրայ, իսկ նրա կողքին նստեց անդօր և վշտահար Մարցիսան: Նա պատմեց աղջրկան, թէ ինքը երբ Վեժբօվայի հրամանով գրնաց ձորը հաղարջ հաւաքելու՝ խրճիթը մըտաւ հօրեղբայրը. հէնց որ տեսաւ, թէ ինչպէս Վլադեկն աղաւնետնում թաքցնում է բռնած աղաւնիներին՝ իսկոյն սաստիկ բարկացաւ և ամենից առաջ լանդիմանեց Վեժբօվային: — Այսպէս էր գոռում պառաւի վրայ. «գուք, ասում է, նրան ոտիպել էք աղաւնիներ էլ գողանալ, որ ինքներդ նրանից շահ-

ուէք»... Եւ ասում է. «ինձ համար ամօթ է, որ իմ ազգականը փողոցի տղայ է. ես չեմ կարող համաձայնել, որ գուք նրան չարագործ կամ գող դարձնէք»:— Իսկ Վեժբօվան գոչեց. — «Հապա՛ռւր էիք գուք մինչև այժմ»: Քաղցրեղէն վաճառողը պատասխանեց. — «Գուք կարծում էք, թէ ես քիչ երեխաներ ունիմ, ինչ է: Եղբայրս ամբողջ կեանքը անց է կացնում քէֆերի մէջ և թրև գալով. իսկ ես արիւն ու բրտինք թափելով աշխատում եմ և դեռ պէտք է ինձ ծանրաբեռնեմ նրա երեխաներով: Բայց երբ անհրաժեշտ է՝ ինչ պէտք է անել, կտանիմ այս տղային — թող կիրակաները կարգաւ սովորի, իսկ լի օրերը ծառայէ իմ վաճառանոցում»:

Այս բոլորը Վլադեկը պատմեց Մարցիսային: Նա ցած էր սողացել կտրից և թագնուելով լուսամուտի լետեում՝ դադառադողի լսել էր բոլոր խօսակցութիւնը և իսկոյն վազել ձորակը պատահածի մասին հաղորդելու համար:

Վլադեկը պատմեց և լռեց: Մի րոպէ գրանից առաջ նա կամենում էր փախչել. իսկ

այժմ մի ինչ-որ բան նրան չղթայեց այն խոնավ խոտին, որի վրայ նա այնքան ժամեր նստել էր, այնքան գիշերներ քնել. այն կանաչաւուն ջրին, որին այնքան անգամ նա հաւատացել էր իւր բոլոր խեղածիւրուած, գձուձ մանկութեան վշտերն ու ցանկութիւնները. վերջապէս այս սեւաչեալ ոսկեծամ աղջկան, որին այնքան անգամ դուրս էր հանել ջրից և իւր ձեռներէ վրայ ձորակի զառիվայր ճոնապարհով վեր էր հանել. որի հետ բաժանել էր այնքան աղքատիկ պատառներ և գիշերային մառախուղի սպիտակ ծածկոցի տակ քնել էր այնքան գիշերներ. որին սովորեցրել էր մագլցելով բարձրանալ կտուրներն ու ծառերը, գտնել ծառերի փշակներում թռչունի բոյներ և խոտերի մէջ կանաչ գորտեր. որի հետ այնքան անգամ մուրացել էր, գանգատուել էր չոր բախտից, գողացել էր աղաւնիներ և երազել էր ինչ-որ երջանիկ և ոսկեայ ալապալի մասին... Մի ինչ-որ բան չղթաւ ում էր նրան և՛ այս տեղին և՛ այս աղջկան, որի փոքրիկ գունատ դէմքը ցօղուած էր ար-

տառուքներով և սպիտակին էր տալիս նրա առաջ թփերի խաւար ֆօնի վրայ:

— Վլադէկ:

— Ի՞նչ է, հարցրեց նա անհաստատ ձայնով. երևում էր, որ էլի մի փոքր՝ և նա կարտառուէ:

— Ի՞նչ կլինի:

— Ի՞նչը...

— Ի՞նչ կլինի եթէ դու չլինիս:

Նա չկարողացաւ պատասխանել. վերեւից լսուեց քաղցրեղէն վաճառողի ձայնը, որ նրան կանչում էր: Վլադէկը վեր ցատկեց և մի րոպէում յայտնուեց ճանապարհի վրայ: Մարցիւսան, ինչպէս թռչնակ, ընկաւ նրա լեռնից ծառերի և թփերի միջից: Նա կանգ առաւ վերևում այն րոպէին, երբ քաղցրեղէն վաճառողը բռնեց տղայի ձեռքից, ինչ-որ բան քրթմնջաց, թէև առանց բարկանալու, քաշ տուեց նրան դէպի արուարձանը, դէպի գետի կամուրջը, հեռու, հեռու քաղաքը, որ փայլում էր մալր մոնող արևով, ոսկեգոծ դաժ խաչերով և լուսամուտներով: Մարցիւսան ձեռները քաշ ձգած և ոտները խոտերի մէջ՝ ծած-

կուած՝ կանգնել էր ինչպէս մեխուած: Երևի արիւնագոյն ճառագայթը սահեց նրա քարացած դէմքի վրայից և թափանցեց նրա չսած սև աչքերի մէջ:

— Վլադէկ, գոչեց նա:

Տղան հեռու չէր. ճիշդ հասաւ նրա ականջին, սակայն նա լետ չնայեց:

— Վլադէկ, գոչեց նա բոլոր ուժով:

Նա լետ չէր նայում:

Գուցէ աղջկայ լիշողութեան մէջ զարթեցին անցեալի բոպէները, երբ նա մօր ձեռների վրայ, այս իսկ շաւիղի վրայ, որով այժմ գնում էր Վլադէկը, շուռ գալով նայում էր նորան մինչև այն ժամանակ, երբ արուարձանի մոխրագոյն տնակները ծածկեցին նրան իւր տեսքից:

Այժմ նա էր ծածկւում այս տնակների լետեում, իսկ ինքը նայում էր կամրջին, որի վրայից անցնում էր նրա ճանապարհը: Վամուրջը հեռու էր. նրա վրայից կառքերով և ոտքով անցուդարձ էին անում շատ մարդիկ, իսկ նա կանգնած նայում էր երկար, մինչև որ հանգաւ արիւնագոյն ճառագայթը, որ լու-

սաւորում էր նրան, մինչև որ սևացան քաղաքի խաչերն ու լուսամուտները և բոլոր շինութիւնները ի մի ձուլուելով՝ դարձան մի երկարացած սև բիծ արեմուտքի ծիրանագոյն Փօնի վրայ: Այն ժամանակ նա արագ-արագ մօտեցաւ ճանապարհին և ծածկուեց ձորակի խորքում, ուր երկար ժամանակ ամբողջ զիշերը ծառերի խուլ սօսափիւնի և ջրի հանդարտ խշխշոցի մէջ լսում էին մանկական խոր և յուսահատ հեծկլտանքներ:

Առաւօտեան լուսաբացին Մարցիսան կամրջի վրայով վազում էր դէպի քաղաք: Երեկուայ արտասուքի հետքերն անհետացել էին նրա դէմքից, որ այժմ լուսաւորուած էր արևածագի վարդագոյն փայլով: Նա վազելով անցաւ կամուրջը, մի քանի փողոցներ, և հեւալով ու ժպտալով կանգ առաւ քաղցրեղէնի վաճառանոցի դռների առաջ, որոնք բարձրանում էին մայթի վրայ մի քանի աստիճաններով: Աղջիկը թռաւ աստիճանների վրայ, կանգնեց թաթերի ծայրին, երեսը կըպրեց լայն շրջանակին և մինչև իսկ դողաց ուրախութիւնից:

— Վլադեկ, բարձրաձայն գոչեց նա, Վլադեկ:

Նրա գլխի վրայ սուր ձայնով զրնգաց զանգը, և շեմքի վրայ երևաց Վլադեկը: Տէր Աստուած, ինչպէս փոխուել է նա: Նրա վրայ սև մահուտից վայելուչ հագուստ կար, ոտներին համարեա նոր կոշիկներ, իսկ վզին միայն մի փոքր կեղտոտուած կարմիր թաշկինակ:

— Ինչո՞ւ համար եկար, հարցրեց նա, աստիճաններից դէպի մայթը և մայթից էլ դէպի փողոցը հրելով աղջկան: Ինչո՞ւ եկար... Հօրեղբայրս ասում է, որ եթէ տեսնէ ինձ երբևիցէ փողոցային մանուկների հետ՝ աչքն իմ մանակ կսկսի ծեծել: Դու ուզո՞ւմ ես, որ ինձ ծեծեն:

— Ոչ, չեմ ուզում, շշնջաց աղջիկը աչքերը չռելով:

— Ա՛յ, տեսնո՞ւմ ես, դէ ուրեմն էլ մի գար այստեղ երբէք: Ես ինքս կգամ քեզ մօտ՝ հէնց որ ժամանակ ունենամ... մի վախենար, կգամ ու տմեն ինչ կպատմեմ... Օ՛, եթէ դու իմանայիր... Նրևում էր, որ բազմամեայ բա-

րեկամութիւնը սովորեցրել էր նորան հաղորդել Մարցիսային բոլոր տեսածներն ու լսածները: Բայց մայթի վրայ լսուեց քայլերի ձայն, ձեռնափայտի ջխկոց, այնպէս որ նա ստիպուած եղաւ լռել:

— Դէհ, շշնջում էր նա շտապելով, գնա՛ քո բանիդ, գնա... Գիտես, ես այստեղ անկամիւծ հարուստ կդառնամ... կտեսնես ինչ կդառնամ...

— Կգնա, հարցրեց Մարցիսան:

— Ես էլ մարդամէջ մտայ, այժմ գոնէ մօրդի եմ նմանում:

— Կգնա, կրկնեց աղջիկը:

— Միայն մարդ պէտք է աչքերն ու ականջները լայն բանայ և լսէ բոլորն, ինչ խօսում են մօրդիկ...

— Կգնա, շշնջաց նա կրկին. բայց նրա շշնջիւնը ընդհատուեց Վլադեկի յետևից ծածկուող դռան զանգակի ձայնով:

Երբ Մարցիսան դանդաղ քայլերով, դրլուխը կուրծքին կախած, վերադառնում էր առան՝ Վեժբովան պատահեց նորան դռանը: Նրա գլուխը դեռ ծածկուած չէր չամչիկով

և խճճուած ու ալեգարդ մազերը ցցուած էին դէպի ամենայն կողմ և բոլորել էին նը-
րա լիքը, քնկոտ դէմքը, որ կախուել էր
դէպի վար ալյանդակ ծալքերով:

—Այդ ո՛ւր էիր կորել դու, թափառա-
շրջիկ, գոռաց նա. ինչո՞ւ համար ջուր չէ
բերուած: Ես պէտք է քաղաք գնամ, մինչ-
գեռ ո՛չ լուացուելու ջուր կայ և ոչ թէյ ե-
փելու: Դէհ, գնա ջրի, գնա՛ շուտով:

Պառաւի սպառնալի բռունցքի տակով
Մարցիսան ներս վազեց խրճիթը, մի ականթար-
թում խլեց կռժը, վազեց ձորի ավիով, յետոյ
ցած իջաւ, ուր քարի ճեղքէջ թափւում և վազում
էր խճերի վրայով առուակի բարակ հոսանքը:

Մարցիստան նստեց արևով լուսաւորուած
խոտերի վրայ և լենուելով կժին՝ նայում էր,
թէ ինչպէս խոշոր կաթիլները զարկուելով
քարերին՝ ցրիւ էին գալիս, որպէս արծա-
թեայ փոշի։ Զորակի վերեւում խշխշում էին
մի քանի ցածրահասակ սոճիներ և շուտով
այնտեղ լսուեց թռչունի թևերի թպլրաց։
Մարցիստան բարձրացրեց գլուխը, և նրա տը-
խուր գէմքը փալկեց ուրախութեամբ։

Յաճերիկ սոճիի ճիւղի վրայ օրօրուում էր
վարդագոյն աղաւնին և վիզը երկարացնելով,
նալոււմ էր նորան վերևից ներքև, նա թողեց
կուժը, մեկնեց երկու ձեռները և սկսեց
կանչել աղաւնուն: Աղաւնին հնազանդելով
ճանօթ փաղաքշական ձայնին՝ ցած թռաւ
նրա ուսին: Մարցիսան սեղմեց թռչունը
իւր կուրծքին և շրթունքները կպցնելով նրա
կտցին՝ կամացուկ շշնջում էր և երկար ժա-
նանակ օրօրում էր նրան ինչպէս երեխայ:

—Լիւբուս, օ Լիւբուս, Վլադեկը չկայ,
նա չկայ, չկայ:—Լիբը սափորն այնքան ծանր
էր, որ նա երբեմն քիչ էր մնում կռանար
մինչև գետին: Նրա այտերի վրայ զօռից կար-
մրուլթիւն երևաց, իսկ գլխի վերևը մերթ-
բարձրանալով և մերթ ցածրանալով թռչում
էր աղաւնին: Մարցիսան ժամանակ առ ժա-
մանակ նախում էր նորան ժպիտով:

Մի ժամից լետոյ Վեժբօվան իւր սովորական բրդեայ պալածառ գոյնի զգեստով, մեծ թաշկինակը և սպիտակ չամչիկը գլխին, գնաց քաղաք, իսկ Մարցիսան բաց արեց խրճիթի յուսամուտները և մէկը: Լուսամուտից կարելի

էր տեսնել, ինչպէս նա շրջելով խաւար մը-
ըտացած խրճիթում՝ աւելլում էր յատակն ահա-
գին աւելլով, յարգարում էր անկողինը, վա-
ռում էր կրակը և ջուր ու գետնախնձոր էր
ածում կաթսաների մէջ: Սեղանի վրայ կար
մի աման թէյի տակաւնքով և բուլկիի մնա-
ցորդներ: Լուսամուտում Լիւբուսը կացահա-
րում էր սիսեռ և հացի փշրանքներ: Ահա-
արդէն մի տարի է, որ Մարցիսան կատա-
րում է իւր վրայ ծանրացած անտեսութեան
վերաբերեալ պարաքերը:

Նա գնաց բանջարանոցը, նստեց մարգի
մէջ և սկսեց քաղհանել բանջարները: Լիւ-
բուսը նոյնպէս գնաց նրա յետևից: Աղջիկը
լաճախ հպառաջում էր և օրօրում էր գլուխը:
Նրա շուրջը ճռուողում էին թռչունները և
հեռում, գետի այն կողմում, պղմկում ու
ալեկուծում էր քաղաքը: Ժամանակ առ ժա-
մանակ նա բարձրացնում էր գլուխը և կար-
ծես թէ աշխարհում էր ահանջ դնել լուսող
խօսակցութեանն ու աղմուկին: Գուցէ և նա
կարծում էր, թէ կկարողանայ հազարաւոր
ձայների միջից սրռել իւր ընկերոջ ձայնը:

Այն ժամանակից սկսած քաղաքի փողոց-
ներում ողորմութիւն խնդրող մուրացիկ աղ-
ջիկն այլ ևս չէր երևում: Աեծբօզալի հրա-
մանով Մարցիսան սկսեց օրավարձով աշխա-
տանքի գնալ: Առաւօտը վաղ, արեւածագից
առաջ, արուարձանի տւելի հարուստ տների
համար նա ջուր էր կրում, քաղհան էր ա-
նում, ալգիների շաւիղներն էր մաքրում,
օգնում էր լուացարարուհիներին՝ ջուրը քաշել
սպիտակեղէնները, կծոխուր և մասուր էր հա-
ւաքում և շղկալում կամ զեղատանը վաճա-
ռում: Այսպիսով ձեռք բերած բոլոր դրամը
նա տալիս էր Աեծբօզալին, որը շնորհիւ իւր
օրէց օր աճող ազահութեան, նրա հետ աւե-
լի քաղցր էր վարում, թէև յաճախ յիշե-
ցնում էր, թէ խղճալով է պահում նրան, թէ
Էլթբեգան մոռացել է անգամ իւր պարտա-
կանութիւնների մասին: Յիշուի, Էլթբեգան
միայն առաջին ամիսներն ուղարկեց Աեծբօ-
զալին պայմանաւորուած գումարը. դրա հետ
միասին լինում էր և մի-մի նամակ, ուր մէ-
կը Էլթբեգալի խնդրով (ինքը գրել չգիտէր)
տալիս էր մի շարք հարցեր, արդեօք կենդա-

նի է Մարցիսան, առողջ է և ինչպէս է պահում իրան: Յետոյ փողն ու հարցերով նամակը աւելի և աւելի սակաւ երեւցան և վերջապէս Մարցիսայի Վեժբովայի մօտ ապրելու երկրորդ տարին իսպառ վերջացան.

— Կամ մեռել է կամ անդարձ հարբեցող է դարձել, ասում էր Մարցիսային Վեժբովան և ապա աւելացնում. հաւանական է և՛ մէկը, և՛ միւսը: Խմել է մինչև վերջին շունչը և մեռել է մի տեղ ցանկապատի տակ կամ պանդոկում, նստարանի ներքոյ:

Այս ենթադրութիւններն անում էին առանց որևէ ձևականութեան, բայց կարծես թէ մայրը քիչ էր հետաքրքրում Մարցիսային: Վրադեկի գնալուց յետոյ նա աւելի լռակեաց և աւելի ծանրաբարոյ դարձաւ, ման էր գալիս և աշխատում էր մեծ մասամբ լուռ: Սօր մասին մտածելիս՝ նա չէր տխրում, բայց երբ Վեժբովան արդէն չափից դուրս շաղակրատութիւն էր անում նրա մասին՝ Մարցիսան, երբ պառկում էր քնելու վառարանի ներքև խոտէ դռագի վրայ՝ մի քանի անգամ բարձրաձայն ախ էր քաշում: Մտաբերում

էր արդեօք նա այն երեկոները, — թէև լիրաւի շատ չէին դրանք — երբ նրա մայրը խտած տանում էր նրան, դնում էր իւր անկողնի վրայ, ինքը նստում էր կողքին, կարկատում էր իւր հին շօրերը և քնացնում նրան երգով ու հէքեաթներով:

Թւում էր նոյն-իսկ, որ քանի շատ ժամանակ էր անցնում նրանց անջատումից, մանաւանդ Վրադեկի գնալուց յետոյ՝ Մարցիսան այնքան աւելի լաճախ էր լինում իւր մօրը, և այնքան աւելի լաւ և աւելի պարզ էր երևում նորան իւր մօր պատկերը: Մըտքերը խռնւում էին Մարցիսայի գլխում՝ երբ նա լինում էր այն տխուր, քնքոյշ շրթունքները և այն աչքերը, որոնք այնքան լաճախ գետին էին նայում: Վշտի և ցաւի ինչպիսի տպաւորութիւն էին թողնում նրա սրտում այդ յիշողութիւնները՝ նա ինքն էլ ասել չէր կարող: Երբ Էլատահում էր, որ խրճիթում ու շրջակայքում, հեռու հեռու, ոչ ոք չէր լինում, երբ կատարեալ լուռութիւնը յիշուէր, երբ միայն քաղաքի հեռաւոր ադմուկով կամ ծաերի տնընդհատ ծլվլոցով, երբ

ձորակի խորքում խշիշում էին հինաւոր ու
ռիները, իսկ ձորի այն կողմը, հաճախով
ծածկուած դաշտերի վրայ, ժամանակ առ ժա-
մանակ տարածւում էր միմիայն գիւղացու
գիւ ձայնը, կամ ուրախ հնձուորուհու ծիծա-
ղը՝ այն ժամանակ միայնակ երեխան բար-
ձրացնում էր գլուխը և մօր երգերից մէկը
մտաբերելով սկսում էր երգել.

«Թըռչնիկը մէկ փետուր ձըգեց

Լայն գետի վրայ.

Մայրըս հեռու երկիր դիմեց,

Մենակ եմ երկրիս վրայ»:

Նա կռանում էր մարգի վրայ, քաղհա-
նում էր աւելի եռանդով, աւելի արագ. իսկ
մի ժամից յետոյ կրկին ձեռները ցած էր
թոյնում, կրկին նայում էր աղաւնուն և վեր-
ջացնում էր երգը.

«Մէն-միայնակ ալիքներում

Ծանր է փետրին տարուել.

Յորդ արցունքներ օտար երկրում

Ծանր է ինձ թափել»:

Սակայն նա ինքն երբեք չէր արտասուում:

Մարցիսան հանդարտ, համբերող և ծածկամիտ
աղջիկ էր: Նա խոյս էր տալիս իւր չորա-
ճճի, կռուամէր հասակակիցների ընկերու-
թիւնից և նորանց պատահելիս՝ միշտ հար-
ցնում էր. չէ՞ն տեսել արդեօք նրանք Վլադե-
կին: Սկզբում Վլադեկը նոյնպէս բաւական
յաճախ էր գալիս:

Երբ Մարցիսան տեսաւ նրան առաջին
անգամ՝ խելագարի պէս ընդ առաջ վազեց:

Պառաւր. տօնն է, հարցրեց Վլադեկը:

— Ո՛չ, ո՛չ, գնաց եկեղեցի:

— Այդ լաւ է. մի փոքր նստենք միասին:

Վլադեկը նստեց գէպի արուարձանն ի
ջնող լեռան մէջքին, մեկնեց արևի առաջ իւր
նոր կօշիկները, որ աւելի լաւ փայլէին, և
սկսեց պատմել այն բոլորը, ինչ որ տեսել և
լսել էր շաբաթուայ ընթացքում:

— Այն ոսկեայ լուսամուտները, որոնց
վրայ դու միշտ աչքերդ այնպէս չուում էիր՝
հայելիներ են, այնպէս մեծ, որ մարդ իրան
ոտքից ցգլուխ տեսնում է նրանց մէջ... իսկ
ահագին սեղանը, որի վրայով ոսկորէ գըն-
դակները գլորւում են՝ բիլիարդ է:

— Գա խնչ բան է, հետաքրքրուելով հարցրեց Մարցիսան: Վլադեկը բացատրեց նորան բիլիարդի նշանակութիւնը, որն ինքն էլ այնքան լաւ չէր հասկանում: Նա գիտէր միայն, որ ով լաւ է կարողանում այդ գնդակները գլորեց մականներով՝ նա կարող է շատ փող տանել:

— Ուշադրութեամբ կգիտեմ, ես էլ կը կարողանամ. իսկ երբ սովորիմ՝ փող կտանիմ, տուն կգնեմ և կհարստանամ:

— Հօրեղբայրդ թոյլ չի տայ, որ դու այն սեղանը փչացնես, նկատեց Մարցիսան:

— Շատ կհարցնեմ նրան, ա՛յ... Ֆրանեկն էլ է խաղում, որովհետեւ կարողանում է... բախտաւոր է այդ Ֆրանեկը: Միշտ ամենից առաջ է մի բանի տէր դառնում: Զժմարիտ է, նա ինձանից մեծ է, բայց նրա հայրն էլ, որ սպասաւորութիւն է անում՝ աւելի է կըրթել նրան, քան թէ ինձ իմ ջատուռ... Գիտե՞ս ինչ, շարունակեց նա, այնպէս լաւ է այն կարմիր բազկաթուռի վրայ նստել. այնպէս կակո՛ւղ: Երեկ երբ հիւրերը ցրուեցին՝ ես նստեցի բազկաթուռի մէջ և կուշտ քնեցի՝ ինչպէս մահճակալի վրայ:

Վերջ իվերջոյ երևում էր, որ նա գոհ է իւր վիճակից, իսկ նրա գլխում խռնում էին անորոշ, ազօտ, բայց ջերմ յոյսեր և ցանկութիւններ: Մի քանի շաբաթ յետոյ նա եկաւ երկրորդ անգամ մտախոհ և տաաց Մարցիսային:

— Չէ որ մարդիկ հոսնում են, ես էլ կհոսանեմ: Ես արդէն կարողանում եմ հիւրերին յաջողակ կերպով պաղպաղակ և շօկօլատ մատուցանել, իսկ հօրեղբայրս շուտով ինձ կանէ մարկէօր:

— Ի՞նչ:

— Մարկէօր. սա այն տղան է, որ կանգնում է բիլիարդի մօտ և հաշուում է, թէ ով որքան տարաւ, կամ տանուլ տուեց: Կկանգնեմ բիլիարդի մօտ և կսովորեմ...

Նա գանգատուում էր միայն հօրեղբոր կնոջից, թէ նա շատ յաճախ անարգում է իրան, ստիպում է պահել իւր ճվճվան երեխաներին և շատ անգամ թէյի ժամանակ միայն հաց է տալիս առանց կարագի:

— Այս բոլորն էլ դատարկ բաներ են, շարունակեց նա, այնու ամենայնիւ այնտեղի

կեանքը համեմատելով իմ նախկինի հետ՝
գրախոս է։ Ինչ ասել կուզէ, այնտեղ և՛ ու-
տում ես ինչպէս հարկն է, և՛ լաւ քնում
ես և՛ կամաց-կամաց սովորում ես, թէ աշ-
խարհում ինչպէս քեզ պահես... Եթէ դու
այնտեղ լինէիր՝ ականջներդ կախ կձգէիր.
մեզ մօտ այնպէս են խօսում իրար հետ հիւ-
րերը, որ ոչինչ չէիր հասկանալ։ Ես էլ առաջ
չէի հասկանում. միայն այժմ եմ սկսում հաս-
կանալ... Հը, ինչ ես կարծում, ինչի մասին
են նրանք ամենից շատ խօսում։

— Ինչի մասին, հարցրեց Մարցիսան։

— Փողի, լրջութեամբ պատասխանեց
Վլադեկը։ Այո, այո, դուրս վրայ է կանգնած
ողջ աշխարհը։ Ով որ մի գրօշ էր չունի՝ նա
գրօշ չարժէ, իսկ ով որ ունի՝ թող քէֆ անէ,
ուրախանայ։ Ամեն բան փողով է, և՛ կօշիկ-
ները, և՛ սերտուկ, և՛ ուտելիք, և՛ գուարճու-
թիւն։

Նա վեր կացաւ, ձգուեց և մատով ցոյց
տալով բանջարանոցադիրոջ սպիտակ մեծ
տունը հէնց գետի ափին՝ ասաց.

— Գոնէ մարդ այնպէս հարուստ լինի,

ինչպէս այդ բանջարանոցատէրն է... Յրանեկին
շատ անգամ են վարձում այնտեղ փորելու...
Ասում է, որ նա փողերը պահում է գզրոցի
մէջ, վերնատանը։

Վլադեկը մի ինչ-որ բան էլ էր ուզում
ասել, բայց Մարցիսան նրան ընդհատեց.

— Նայիր, նայիր, Վլադեկ։ Նա ոչի մէջ
մի բան էր ցոյց տալիս։ Դա Լիւբուսն էր, որ
արագ-արագ վերադառնում էր մի հեռաւոր
ճանապարհորդութիւնից և նստեց Մարցիսայի
ուսին։ Աղջիկն երկու ձեռքով վերցրեց և նը-
քան տուեց Վլադեկին։

— Ինչպէս բարի է նա. գիտե՞ս, նա միշտ
իմ լետեից է գալիս։ Բայց տղան չէր նայում
ոչ նորան և ոչ աղաւնուն։ Նրա բորբոքուած
հայեացքը խորասուզուած էր քաղաքի տների
կոյտի մէջ. նա կարծես փնտռում, գիտում
էր մի ինչ-որ բան։ Ժպտը ծամածուել էր
նրա շրթունքները։

— Մնաս բարեւ, գոչեց նա և առանց
նայելու աղջկան, որ աղաւնին բռնել էր
ձեռքին՝ վազեց գէպի բաղաբը։

Աշունը և ձմեռը այս այցելութիւնները

Համարեա բոլորովին դադարում էին: Զմեռը
Վեժբովայի մօտ հիւրերն աւելի լաճախ էին
հաւաքում: Նա բազմաթիւ ծանօթներ ու-
նէր քաղաքային ծառաների շրջանում, ո-
րոնք խումբ-խումբ գալիս էին նրա մօտ՝ ծա-
ռայութեան տեղ խնդրելու, կամ փող պարտք
վերցնելու, կամ զրոյց անելու պառտւի հետ
և զուարճանալու ուրախ ընկերութեան մէջ:
Վեժբովան չէր խոյս տալիս ոչ առաջինից և
ոչ վերջինից. ընդհակառակն այս բոլորը ծա-
ռայում էր իբրեւ հրապուրանք, որի օգնու-
թեամբ կարելի էր աւելի շատ մարդ զբաւել
ցանցի մէջ: Ասում էին, որ նա փող ունի.
սա մօտիկ էր ճշմարտութեան, որովհետեւ նա
գնեց մի խրճիթ, որի մէջ ապրում էր, և
այն հազուադէպ ընդհանրում, երբ սիրտը
բաց էր լինում՝ նա երազում էր, թէ ինչ լու-
կինէր գնել այն փոքրիկ քարեայ տնակը, որ
իւր սպիտակ պատերով բարձրանում է ար-
ուարձանի մոխրագոյն տների վրայ: Երեկոները
գալիս էին նորա մօտ իւր հասակակիցները.
նոյնպէս պառաւ, բայց աւելի աղքատ աղ-
ջիկները, որոնք փնտռում էին սպաստորի

պտրադմունք: Համարակուժիւնը նստում էր,
բոլորելով սեղանը, որի մէջտեղում դրուած էր
ճարպի ճրագը: Վեժբովան դնում էր սեղա-
նի վրայ մի շիշ օղի, ձուկ, չոր պանիր,
տոլուխտ, մի շաւան բլիթ: Մարդիկ ուտում
էին, խմում էին, գլխաւորապէս խմում էին,
խօսում էին իրանց թշուառութիւնների և դա-
ւերի մասին. աղամարդիկ հաճուխօսութիւն-
ներ էին անում կոնանց հետ, սրանցից մի
քանիսը պարպում էին բաժակով ըմպելիները
և դուրս էին փախչում սենեակից. ուրիշները
քաջութեամբ խմում էին և աղտեղի հանութ-
ներին պատասխանում էին աւելի աղտեղինե-
րով: Ժամանակ առ ժամանակ, երբ բարի, լաւ
տրամադրութիւնը տիրում էր ամենի վրայ,
երբ մի գործ էր գլուխ գալիս, մէկին տեղ
էր ճարւում, հին պարտք էր ստացւում՝ այդ
ժամանակ սեղանի մէջտեղում երևում էր
սպիրտով լիքը մի փոքրիկ պղնձեայ կաթսայ,
որի վրայ լարմարաւոր գործիքի օգնութեամբ
ամրացած էր մի կտոր շաքար: Վախճալից
բարձրանում էր կապուտ բոցը և լուսաւորում
էր խրճիթի պատերն ու անկիւնները կապտա-

գոյն լուսով: Սեղանի շուրջը բոլորուած ան-
ձտնց դէմքերը ծածկուած էին կապտաւուն
գունատութեամբ:

Նրանք աւելի և աւելի մօտ էին շար-
ժուած կաթսային, աւելի և աւելի մեծ հըը-
ճուանքով գուարճանում էին հալած շաքարի
կաթիլներով, որոնք Ֆշֆշոցով ընկնում էին
վառուող հեղուկի մէջ: Սպիրտի սաստիկ հոտը,
խառնուած ճրագի մրահոտին՝ լցնում էր ամ-
բողջը սինեակը: Սեղանի շուրջը տիրում էր
սպասողական խաղաղութիւն և միայն անագէ
բաժակների չրխկոցը և ո՛վ գիտէ, ինչի հա-
մար ուրախացած որեւէ կնոջ քրքիջը ժամա-
նակ առ ժամանակ խանգարում էր այդ խա-
ղաղութիւնը:

Սյգպիսի երեկոնները Մարցիսան սովորա-
բար նստում էր յատակի վրայ, վառարանի
մօտ, դիտում էր եկողներին, հետևում էր
կոպիտ և յաճախ ոչ այնքան վայելուչ շար-
ժումներին, ծիծաղում էր թունդ հանաքնե-
րի և սեղանի շուրջը կատարուող իրարանցման
վրայ: Յտճախ նրա քունը տանում էր ճար-
պի գարշահոտութեամբ և սպիրտի հարբե-

ցնող շոգիներով լցուած այդ մթնոլորտի մէջ:
Երբ կապտագոյն բոցն աւելի խիստ էր բոր-
բոքւում՝ այն ժամանակ մութ անկիւնում
հնարաւոր էր լինում տեսնել Մարցիսայի գը-
լուխն ու դէմքը, որ գունատուած էր վրան
ընկած լոյսից: Բայց երբեմն նրա քունն էլ
չէր տանում: Կարճես նա սպասում էր այն
րոպէին, երբ խօսակցութիւնը կդառնայ ընդ-
հանուր և բոլորի ուշադրութիւնը կկենտրո-
նանայ որեւէ առարկայի վրայ. այն ժամանակ
նա վեր էր կենում յստակից, ձգում էր ու-
սերին մաշուած մոխրագոյն թաշկինակը և
դուրս էր գնում խրճիթից: Աստղերը պայ-
ծու փայլում էին խաւար երկնականամարի վը-
րայ, ձորակի խորքը խաղաղ էր և դատարկ,
որպէս գերեզման. միայն ուռիները, կը-
մախքների պէս, մեկնում էին իրանց մերկա-
ցած ճիւղերը. հեռուն, գետի այն կողմում,
քաղաքն աղմկում և թարթում էր իւր հա-
զարաւոր ոսկեայ աչքերը:

Մարցիսան, առանց ձեռն վրայ ուշք
դարձնելու, հաստատ քայլերով, արագ-արագ
իջնում էր սարից և գնում սառույցների վը-

րալից. ճանապարհը որոշուում էր եղևնիների երկու շարքերով: Նորան պատահում էին և բարձած մեծ սալյակներ, կալծակի պէս սրընթաց քաղաքային սահնակները, բազմաթիւ մարդիկ, որոնք գնում էին քաղաքից դէպի արուարձանը: Նա ոչնչից չէր վախենում, ոչնչի վրայ ուշք չէր դարձնում: Միայն պարզ լուսնկայ գիշերները նա մի քուլէ կանգ էր առնում՝ գուարճանալու լոյսի բաց զեղնագոյն երկար շերտով, որ արտացոլում էր սառույցի մէջ և միլիոնաւոր ազամանդեայ կայծերով ցրիւ էր գալիս ձեան երեսին: Յետոյ աւելի և աւելի արագութեամբ նա առաջ էր գնում քաղաքի փողոցներով, պայծառ լուսաւորուած վաճառանոցների լուսամուտների և հարուստ տների առաջից, ուր թնդում էր երաժշտութիւնը. նա անցնում էր եկեղեցիների և ալգիների առաջից, մինչև որ կանգ էր առնում քաղցրեղէնի վաճառանոցի լուսամուտների տակ: Այնտեղ այժմ վառուում էին լամպերը, փայլում էին շաքարեղէնի ոսկեղօծ առփերը և հնչում էր բիլիարդի գնդակների համաչափ շրխկոցը: Նա բարձրանում էր թաթերի ծայրի վրայ և երեսը կայցնում ապակուն:

Լուսամուտի լետեում, ծխապատ մթնոլորտի մէջ, ուր աղօտ կերպով պլպլում էին լամպերը՝ խմբուած էին խաղացողներն ու պարապ հանդիսատեսները: Նրանց մէջտեղում կանգնած էր մի բարձրահասակ գունատ պատանի, մականն ուռիս, և հետեւելով գլորուող գնդակներին՝ բարձրաձայն աղաղակում էր զանազան թուեր: Սյդ ժամանակ նրա ձայնն անդադար փոփոխւում էր, ժրպիտը խաղում էր շրթունքների վրայ և աչպիտը խաղում էր շրթունքների վրայ և աչքերը մերթ ուրախ և մերթ չար արտայայտութեամբ փայլում էին դեղին լոնքերի տակ, որոնք մերթ դողդողում էին անհամբերութեամբ և մերթ մոռլլում կիտում էին. ժամանակ առ ժամանակ նրա գունատ այտերի վրայ երևում էր տենդային կարմրութիւն, և նա աղաղակելով թուերը՝ ժպտում և ցոյց էր տալիս սպիտակ առամների երկու շարքեր. երբեմն նա ագահաբար հետեւում էր, թէ հիւրերն ինչպէս են մօտեցնում իրանց շրթներին և կամ քաղցր փունձով բաժակները: Նրկար ժամանակ աղջիկը կանգնած՝ լու-

սամուտի լետեից դիտում էր այն, ինչ որ կատարւում էր քաղցրեղէնի վաճառանոցում: Ապրտկուն կպած նրա դէմքը ճշտութեամբ կրկնում էր այն բոլոր ժպիտներն ու ցնցումները, որոնք խաղում էին բաժրահասակ գունատ մարկեօրի դէմքի վրայ: Աղջիկը բոլորովին չհասկանալով բանի էութիւնը՝ նրա հետ միասին ուրախանում և դողում էր անհամբերութիւնից:

Ապա հիւրերը կամաց-կամաց ցրւում էին. բիլիարդի սենեակի պատի լամպերը մարում էին և բոլոր վաճառանոցը խորասուզւում էր խաւարի և խաղաղութեան մէջ: Մարցիսան հեռանում էր, կանգ էր առնում ինչ-որ բանի սպասելով: Այդ ակնկալութիւնները միշտ առանց հետեանքի չէին մնում. նա մի քանի անգամ տեսել էր, թէ ինչպէս Վլադեկը գուրս գալով՝ ուղղւում էր դէպի քաղաքի խորքը: Աղջիկն աշխատում էր հասնել նորան, բայց նա այնպէս արագ էր գնում, որ Մարցիսան չէր կարողանում հասնել: Բացի դրանից՝ նա սաստիկ վախենում էր ոստիկանից, որ մի անգամ բռնել էր նրա զգեստից և

երկար հարց ու փորձից յետոյ, թէ ով է նա, ինչո՞ւ է քաշ գալիս փողոցներում՝ հրամայել էր տուն վերադառնալ, և հեռանալիս սաստիկ խփել էր մէջքին:

Քիչ անգամ էր նա սիրա անում վազել Վլադեկի լետեից, մանաւանդ երբ սա նեղ ու կեղտոտ փողոցներով ցած էր իջնում դէպի մի տեղ—դէպի գետը: Բայց մի անգամ աղջիկը գնաց նրա լետեից սովորականից աւելի հեռու և տեսաւ, թէ ինչպէս նա մըտաւ ցածրիկ կիսաւեր մի տնակ, որ փեղկերով ծածկած փոքրիկ լուսամուտներ ունէր: Լուսամուտի ճեղքերից երևում էր ներսի զեղնաւուն, ծխոտ լոյսը. ինչպէս վաճառանոցում՝ այստեղ էլ շրխկում էին բիլիարդի գընդակները և այնպիսի սարսափելի, ալլանդակ ազմուկ էր տիրում, որ վախեցած աղջիկը, երկիւղից իրան կորցրած՝ սկսեց փախչել:

Խառն ի խուռն ձայների մէջ նա ճանաչեց Ֆրանեկի ձայնը, որ իրան լաւ ծանօթ էր: Մարցիսան գլխի ընկաւ, որ սա է ներքի փողոցի տունը, ուր Վլադեկը, ինչպէս երևում էր նրա խօսքերից՝ գնում էր զուարճա-

նալու, գարեջուր խմելու և բիլիարդի վրայ
բախտը փորձելու համար...

Վերադառնալով գիշերային ճանապարհորդութիւնից՝ Մարցիսան տեսնում էր, որ
տան լուսամուտները մթնել են և դուռը
փակ է։ Եթէ շատ ցուրտ էր լինում՝ նա
գգուշութեամբ ծեծում էր լուսամուտը և հեզ
ձայնով աղերսում էր Վեժբովային ներս թողնել
իրան։

Դռները բացում էին. ներս մտնելիս՝
պառաւն իւր ծեր, բայց տակաւին ուժեղ ձեռքով մի քանի հարուածներ էր իջեցնում Մարցիսայի ուսին, կարկտի նման հալհույանքներ
թափում նրա գլխին։ Վեժբովան փափալով
էր խօսում, որովհետեւ աչգպիսի գիշերները,
երեկոյեան աղմկալի, երկար գրոյցներից յետոյ,
կողմնակի անձերից մէկն ու մէկը մնում էր
նրա մօտ գիշերելու։ Աղջիկը հարուածներից
կծկուելով՝ ընկնում էր որևէ անկիւնում,
մերկ լատակի վրայ. կողք-կողքի էր տալիս
որևէ հարբած, կարմրած անձի հետ և տեղն
ու տեղը քնում էր այն խոմփօցի և փոփսոցի
մէջ, որ բարձրացնում էին նստարանների

վրայ, վառարանի մօտ, սեղանի տակ պառկածները։

Իսկ եթէ ցուրտն այնքան խիստ չէր լինում և քամին քուլալ-քուլալ ձիւն չէր թափում՝ նա չէր ծեծում խրճիթի լուսամուտը,
չէր աղերսում ներս մտնել, այլ որչափ հնար էր՝ լաւ փաթաթուած էր իւր ծակոտած թաշկինակի մէջ, նստում էր պատի տակ, ձեան
վրայ, և գլուխը ծառին լինելով քնում էր։ Նա
լաւ էր քնում, որովհետեւ լողնած էր լինում
և խանձարուրից սկսած ուզում էր այսպիսի
գիշերային օթեանների։ Միայն լուսադէմին
նրան զարթեցնում էր սաստկացող ցուրտը։
Այն ժամանակ նա կծկում էր ընդարմացած
ոտները կտակէ իւրկայի տակ, կամ ցրտից
կարմրած արտեանուէնքները բանալով՝ նստում
էր կապտաւուն լուսաբացին և քնաթաթախ
կերկերող ձայնով շնչում էր։

Գութ ունեցիր, ով հարազատ,

ս՛հ խըղճա՛ ինձ, թըշուառ եմ,

Օտարների մէջ տեղ չըկայ,

ուր գըլուխըս ես զընեմ։

Շուշանագուն առտուօտը մեղմիւ ցած էր

իջնում սպիտակ ձեան վրայ, և Մարցիստան ըզ-
գում էր, թէ ինչպէս իւր հոգու մէջ թա-
փանցում է ինչ-որ տխուր, ծանր յիշողու-
թիւն: Տասն և չորս տարեկան հասակից նա
բոլորովին դադարեցրեց իւր գիշերային զբո-
սանքները քաղաքում. լալտնուէց ամօթի ըզ-
գացմունքը և ոստիկանների ու անցորդների
երկիւղը, որոնք մի քանի անգամ ղիմել էին
նորան կոպիտ հանաքներով: Վլադեկն հա-
մարեա բոլորովին չէր երևում: Նա հազիւ
երբեմն գալիս էր, բայց յուզուած, մռայլ և
լռակեաց: Աղջիկը նկատեց, որ նրա հայեացքն
աւելի և աւելի մռայլում, իսկ ծաղրը սուր
և կծու է դառնում:

— Հը, հօրեղբայրդ դարձեալ ծեծում է
քեզ, հարցրեց Մարցիստան մի անգամ:

— Ի՛հ, ոչ... յաճախ գողգողում է և
հալհալում, իսկ ծեծել, ոչ, վաղուց չէ ծեծել:

— Կամ գուցէ քեզ բան չեն տալիս ու-
տելու:

— Օ՛, մեղանում կեր թէկուզ մինչև խեղ-
դուիս:

— Ապա ինչո՞ւ համար դու... մի տե-

ւալ... Նա չկարողացաւ խօսքերով արտայայ-
տել այն տպաւորութիւնը, որ գործում էր
նրա վրայ Վլադեկի միշտ բարկացկոտ և ան-
համբեր դէմքը:

— Ի՞նչ լիմարն ես դու, իմ Մարցիսա,
պատասխանեց Վլադեկը. քեզ թւում է, որ
երբ մարդու չեն ծեծում և ուտելիք տալիս
են՝ այն ժամանակ նորան ալլաւ ոչինչ հար-
կաւոր չէ: Մարդը, սիրելիս, ունի և ուրիշ
պահանջներ ու ցանկութիւններ, որոնք դու
դեռ հասկանալ չես կարող, բայց ես— իմ բանն
ուրիշ է... կատաղութիւնս գալիս է՝ երբ մը-
տածում եմ, որ մարդիկ ինձ այնպէս անազ-
նիւ կերպով դէն ձգեցին: Ո՛չ գիտութիւն,
ո՛չ կրթութիւն, ո՛չ միջոցներ: Ես խօս
մինչև գերեզման չեմ ծառայի հօրեղբօրս.
մինչև իսկ նրանից շուտով կհեռանամ, որով-
հետև այնտեղ նրա մօտ ոչինչ տալագայ
չկայ: Իսկ այնուհետև ի՞նչ... նոր մտնեմ
աշխարհ և գնամ, ո՞վ գիտէ ո՞ւր, բախտ որո-
նելու:

Նա տասեւեթը տարեկան էր, բայց խօ-
սում էր հասակ առած մարդու լեզուով:

Մարցիսան միայն կիսով չափ էր հասկանում նրան: Սակայն այսպիսի խօսակցութիւններն հետզհետէ աւելի պակասում էին: Անցան վերջապէս շատ ամիսներ, և այդ ժամանակի ընթացքում Մարցիսան ոչ միայն ոչ մի անգամ չէր տեսել Վլադեկին, այլ նոյն-իսկ չը գիտէր, թէ ո՛ր է նա և ի՞նչ վիճակի մէջ է:

Այժմ երբ տրդէն տասնևհինգ տարեկան էր, նա արուարձանի հարեւրաւոր բնակիչների համար ջուր էր կրում: Ամենայն օր արևածագից առաջ կանաչ տնակից զուրս էր գալիս ջահէլ և գեղեցիկ աղջիկը՝ երկու ջրի դուլ ուսին: Նրա զգեստը, բացի կօշիկներից, նման էր այն զգեստին, որ նա հագնում էր իւր մանկութեան օրերում: Նրա հագին կար հաստ կապտագոյն իւրկայ, մոխրագոյն շապիկ, երբեմն ծածկուած էր լինում կարմիր թաշկինակով՝ խաչկապ արած կուրծքի վրայ: Գլխին ոչինչ չկար, բացի նրա սկեգոյն մագերից, որոնք առաջից ցած էին իջնում կոկ մանուածներով, իսկ լետեից փաթաթուած էին մի հաստ հանգուցով: Նա կանգ էր առնում լեռան կատարին և իւր անուշադիր

հայեացքը ման էր ածում արծաթափայլ գետի և տնակների վրայ, որոնք սկսել էին լուսաւորուել:

Ժամանակի ընթացքում նրա սև աչքերը աւելի մտախոհ դարձան և աւելի խոր ընկան. երբեմն նրանց մէջ բռնկում էր հարաւային կրքոտ բնոյթի բնաւորիչ կրակը: Ամենայն օր կարից ցած էր թռչում վարդագոյն աղաւնին և պտուում էր նրա գլխավերև, կամ նստում էր նրա ուսին: Այն ժամանակ նա դադարում էր գետին և քաղաքին նայելուց և իւր բոլոր ուշադրութիւնը դարձնում էր թռչնի վրայ. նրա շրթունքների վրայ խաղում էր բարի ժպիտ:

Արուարձանի բնակիչները, որոնց համար նա ջուր էր կրում, օգնում էր բանջարանոցները քաղհանելիս և սպիտակեղէնները լուանալիս, այնպէս սովորեցրին տեսնել նրան, գլխին պտտուող աղաւնու հետ, որ երբ գիպուածով թռչունը մնում էր տանը՝ հարցնում էին.

— Ապա ո՛ր է Վիւրուսը:

Մէկը մատնացոյց անելով նրա աղաւնուն՝ ասաց.

— Սա է նրա սիրականը: Միւսները ծի-
ծաղեցին:

— Հաւանաբար նա ուրիշներն էլ ու-
նի, այսպիսի՝ գեղեցիկ մի աղջիկ: Մարցիսան
կարմրեց՝ ինչպէս կեռասս և գլուխը քաշ ձը-
գեց գետին:

Հէնց նոյն օրը, երբ տուն էր գալիս
ճաշելու՝ նա պոկեց վայրի գայլախոտի ոստը
և փաթաթեց իւր ծամերին. յետոյ մի ամ-
բողջ ժամ, բոլոր իւր ազատ ժամանակը,
նստեց լեռան կատարին և նայում էր գետին,
քաղաքին, կամուրջին: Երևի նա սպասում
էր Վլադեկին, որը սովորաբար այդ ճանա-
պարհով էր գալիս: Վլադեկի փոխանակ միւս
կողմից երևաց հարուստ բանջարանոցատիրոջ
ջահէլ որդին, որ տեսել էր նրան այդ օրն
առաւօտը և խիստ սիրալիր կերպով փայփայ-
ել էր նրա աղաւնուն:

— Պաննա Մարցիաննա, հեռուից ողջու-
նեց նա. բարի երեկոյ, պաննա Մարցիաննա:

Աղջիկը վախեցած աչքերով նայեց դէպի
նրան, վեր ցատկեց, ներս վազեց խրճիթը և
փակեց դուռը:

Ջահէլ և ճարպիկ երիտասարդը երկար
ժամանակ ծեծում էր գուռը, կանչելով նրան.
վերջապէս թողեց գնաց, բայց վերադարձաւ
հէնց նոյն երեկոյեան և գոչեց լուսամուտից.

— Պանի Վեժբովա, վաղը առաւօտ մեզ
քանուորուհիներ են հարկաւոր բանջարեղէն-
ները հանելու. ինչ կասէք, պաննա Մարցի-
աննա կարող է գալ:

— Կգալ, կգալ, ինչու չէ, պատասխանեց
սպառաւ խրճիթի խորքից: Բայց ինչու պան
Անտոնը չէ կամենում ներս մտնել խրճիթը:
— Նա մի ուտիւնով ներս թռաւ, արագու-
թեամբ աչք ածեց խրճիթը: Մարցիսան այն-
տեղ չէր: Աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ
երեկոյեան աղջամուղջին, երբ Վեժբովան պա-
տրասուում էր քնելու՝ Մարցիսան գնացել էր
ձորակի խորքը և այնտեղ նստելով ուռիներ
բիտակ, մի կաղմից միւս կողմն օրօրուելով,
նայում էր խաղաղ ջրին և կիսաձայն երգում.

Ալիք, հանդարտ կարկաջիր դու,
կանաչ խոտում կարկաջիր:

Բախտ իմ, կորար սև գիշերուայ
մէջ, անհետ ծածկուեցիր:

Այս դու իմբախտ, քաղցրիկ իմ բախտ,
դու ուր թրուար թագ կացար:

Արդեօք ջրի մէջ սուզուեցար,
թէ կըրակում վառուեցար:

Ե. մ. դմմ. արդարեւ
Զարուստ բանջարանոցատիրոջ մեծ տու-

նը գտնուում էր Վեժբովայի խրճիթի գէմ ու
գէմը և բաժանուում էր նրանից ցածրիկ տը-
նակներով և գետով. գէպի այս գետն էր ի-
ջնում նրա տանը կպած բանջարանոցը:

Այդ բանջարանոցում, դեղնած տերե-
ւերով ծածկուած տանձենիների և խնձորենի-
ների մէջ էր գտնուում Մարցիսան օրավար-
ձով աշխատող զանազան հասակի մի քանի
բանուորուհիների հետ և ուն փուխր հողից
բանջարեղէն էր հանում: Օդը թարմ էր և
թափանցիկ. սարդի արծաթափայլ ուտայն-
ները քմահաճաբար կախկառել էին ծառերի
և թփերի վրայ. երկաթեայ բահերն ուրախ
ուրախ գորկւում էին քարերին կամ հողի
կարծր կոշտերին: Բանուորուհիները զրոյց էին
անում, բարձրաձայն ծիծաղում և երգում:

Մարցիսայի մագերի մէջ երեկուայ գալլախո-
տի փոխարէն փայլում էր մեծ, կարմիր աստ-
ղածաղիկը: Յոգնած ու թիւնից առաջացած կար-
մուրիւնը կենդանացրել էր նորա գունատ,
նիհար դէմքը: Նա իւր ընկերուհու պէս շոտ
չէր խօսում, այլ երբեմն-երբեմն երգում էր
այն երգերը, որ նրա մայրը մշտապէս տը-
պուրել էր լիշողութեան մէջ. նա երբեմն
վառուած աչքերով նայում էր բանջարանոցի
շաւիղներին և ծառերին: Ֆրանեկը, որ մօտ
ժամանակներում վարձուել էր այստեղ բան-
ջարանոցի մշակ՝ ասել էր նորան, թէ Վլա-
դեկը ուր-որ է՝ հիմայ կգայ այստեղ խօսելու
իւր հետ մի կարևոր գործի մասին:

Յանկարծ Մարցիսան գաղարեց երգե-
լուց. նա ալլևս շաւիղներին չէր նայում,
այլ աչքերը ցած խոնարհեցնելով՝ սկսեց ե-
ռանդով փորել հողը:

Ճանապարհի վրայ, մարգերի մօտ, կանգ
առաւ բանջարանոցատիրոջ երիտասարդ որդին
և հարցրեց.

— Ո՞ւր է ապա պաննա Մարցիսանայի
աղանին:

Մնաց տանը, դժկամակութեամբ պատասխանեց անշիկը:

Պանի պէս պճնուած և համարձակ երիտասարդն սկսեց կամաց-կամաց մօտենալ և կատակով փնջփնջալ նորան ինչ-որ բան: Բան-ուորուհիներն աչքով էին անում իրար, կամ նախանձերով նայում էին անդկան, որ գրաւել էր գեղեցիկ երիտասարդի սիրալիր ուշադրութիւնը, այն երիտասարդի, որ նրանց աշխատանքի մշտական վերականգուն էր:

Բայց անշիկը չէր պատասխանում նրա հաճոյախօսութիւններին և հանաքներին. ընդհակառակն, երբ բանջարանոցատիրոջ որդին կռնալով դէպի նա, մի բան փոփոցեց ականջին՝ անշիկը դարձեց նորան իւր բարկացած դէմքը. նրա աչքերը վառոււմ էին մի անշուշտ կատաղի կրակով, որ երիտասարդն իզուր աշխատեց ծիծաղել, ապա կոտորուեց, դուրս և վախեցաւ, որ չլինի անշիկին անպատիւ անէ իրան որեւէ կոպիտ խօսքով մարդկանց առաջ, և մի կողմ քաշուեց:

Մարցիսան բարձրացրեց գլուխը, երկու

ձեռքով լենուեց բաճի վրայ և պինդ սղմած պտտմաների արանքից անաց:

— Ստանան տանի նրան իւր կատակներով ու սիրով. եթէ շատ ձանձրացնէ՝ ես բաճով այնպէս կտամ նորան, որ... միշտ կլիշէ:

Յանկարծ նրա բարկացած դէմքը սլարգուեց և վայլեց: Պիմագծերն աւելի մեղմացան, կարմրութիւնն անհետացաւ, շրթուները զողզողացին անսովոր երջանկութեան և ուրախութեան ժպիտով: Նա դէն ձգեց բաճը և վազեց բանջարանոցի խորքը, ուր խիտ ճիւղերի մէջ սեւին էին տալիս երկու տղամարդի դէմքեր:

— Վլադէկ, արդարեւ նա և շնչասպառ կանգ առաւ իւր մանկութեան ընկերի առաջ, որին չէր տեսել համարեա մի տարի: Անշիկը հոգիւ կարողացաւ նրան ճանաչել. նա մեծացել էր, առնացել, հազել էր սև շորեր, սրունք անդկան շքեղ թուացին: Մարցիսան կանգ առաւ մեխուածի պէս և նայում էր նրա երեսին կրակոյտ և անհամարձակ հալեացքով: Վլադէկը նայալէս նկատելի կերպով գոհ էր և ուրտի ժպտում էր:

— Ի՞նչպէս ես, Մարցիսա, հարցրեց նա ոտքից գլուխ նայելով աղջկան և աւերացրեց.

— Օ՜հ, ինչ սիրուն աղջիկ ես դարձել:

Մարցիսայի դէմքը շառագունեց և վարդ կարմիր կտրեց իւր ողորկ մազերի արմատից մինչև կոպիտ շապկի օձիքը:

— Վլադեկ, շշխաց նա ծանր կերպով. դու այդ ինչ ես եղել... տես թէ պանի տըղայ լինիս:

— Հը՛ր, տեսնում ես, պատասխանեց նա յաղթական եղանակով. ով վազէ բախտի լեռերից՝ նա նորան մի օր կհասնէ: Եւ դեռ ժամանակով ես ի՞նչպիսի պանի տղայ կգանամ... Շատ վաղուց է, որ չենք տեսնուել մենք, Մարցիսա, մօտենալով նորան ցած ձայնով ասաց Վլադեկը: Աստուած է վկայ, դու այժմ սիրուն աղջիկ ես: Ուղիղ ասած՝ դու փոքր ժամանակից էլ սիրուն էիր...

Երբ քաղաքից կվերադառնաս՝ սպասիր կամրջի վրայ: Ես կգամ այնտեղ և կտանեմ մինչև խրճիթ: Կսպասեմ ինձ:

— Շատ լու, կսպասեմ, ասաց նա ցած ձայնով:

— Իսկ հիմայ, ասաց Վլադեկը, գնա՛ քո աշխատանքին. ես պէտք է խօսիմ Պրանեկի հետ մի կարևոր գործի մասին: Լաւ չէ, որ ինձ այստեղ տեսնեն:

Մարցիսան հեռացաւ և տեսնում էր հեռուից, թէ ի՞նչպէս բարձր ցանկապտով և ծաղերով ծածկուած՝ երկու երիտասարդները խօսում էին իրար հետ խորհրդաւոր շարժումներով: Յետոյ Վլադեկը վազելով անցաւ ցանկապտի մօտից, ոչ հեռու այն մարգերից, ուր աշխատում էր Մարցիսան: Նրա դէմքն ուրախ էր, աչքերը փայլում էին, ցած ձայնով սուլում էր և նայելով Մարցիսային՝ ծամածուլութիւն արեց, վեր ցատքեց այնպէս՝ ինչպէս անցած ժամանակներում, երբ կամենում էր նրան ծիծաղացնել:

Արևի մայր մտնելուց լետոյ Մարցիսան երկար կանգնած էր կամրջի վրայ, լենուած վանդակներին, և նայում էր փողոցի խորքը: Երկինքը մթագնեց, ներքևում ահեղաբար ուրոտում էր լայնատարած և սպիտակ փրփուր հազած գետը: Մարցիսայի մօտից մարդիկ անցնում էին, խօսելով այն մասին, թէ վաղն

անպատճառ կամուրջը կքանդեն և կհաւա-
քեն, որովհետեւ գետը շարունակ բարձրանում
է։ Նա ոչինչ չէր լսում. կանգնել էր, նայում
և սպասում։ Սկսեց մութն ընկնել։ Մի մարդ
անցաւ նրա մօտից և աշխատում էր նայել
նրա դէմքին։ Մարցիսան շուտ եկաւ և վա-
ղեց դէպի տուն. վազում էր արագ և շարու-
նակ յետ էր նայում։

— Ո՛վ Աստուած քիմ, Աստուած, շնորհում
էր նա. չեկաւ, չեկաւ...
Ձեկաւ էր։

Լեռան կատարին նրա նախապահը վը-
տրեց մի տղամարդ և վայրկենաբար առաւ
նրան իւր գրկի մէջ։

Աղջիկը կանգ առաւ և աղաղակեց.
— Թողէք ինձ. ինչ էք ուզում ինձանից.
թողէք։

— Օհ, տառապանեց բանջարանոցախի-
րոջ երիտասարդ որդին. չեմ թողնի, ո՛չ մի
պայմանով չեմ թողնի։ Զօ գրաւ համար չեն
դու այնքան սիրուն, որ...

Նա չվերջացրեց խօսքը. մի հզօր ձեռք
բռնեց նրա շորերից և դէն հրեց նրան։

— Վաղե՛կ, գոչեց աղջիկը։

— Կամեց, ձայն տուեց Վաղեկը, մի գո-
ռար... դնանք։ Նա բռնեց աղջկայ ձեռքից և
տարաւ դէպի ձորակը, ուր շուտով երկուսն էլ
անյայտացան։ Բանջարանոցախի ողորդ քիչ
յետոյ կամացուկ թիկացրեց լուսաւորուած
տնակի պատուհանը։

— Ես գործ ունիմ պաննա Վեժբօվայի հետ։

— Համեցէք, պատասխանեց այրին։

Ներս մտաւ, նստեց նստարանի վրայ
պռնակի մօտ և միտեց նրա ականջին փափը-
սալ մի ինչ-որ երկար, խորհրդաւոր բան։ Եր-
կու անգամ նա կուցաւ և համբուրեց այրիի
ձեռքը։ Նա ինչ-որ բան էր խնդրում, ինչ-որ
բան էր խոստանում... Վեժբօվան կատակով
խրախուսական եղանակով գլուխ էր անում,
մերթ ծիծաղում էր, մերթ կարծես թէ բար-
կանում և սպասում։

Միևնոյն ժամանակ ձորակում ուռիսե-
րի տակ, թանձր խաւարի մէջ, ուր տեղ-աեղ
աղօտ կերպով պսպղում էր լճակի ջուրը՝ Վը-
լադեկն ու Մարցիսան շնջալով զրոյց էին
անում։

—Այդ պահասէր Անտոնիկը ինչ-որ շատ է քո լետեկից ընկնում, ասաց Վլադեկը:

—Այո, ընկնում է, շշնջաց Մարցիսան. թող սատանան տանի նրան, գետինն անցնի նա:

Նա կամենում էր շարունակել, բայց Վլադեկը բարկութեամբ ընդհատեց նրա խօսքը:

—Աստուած չանէ, եթէ դու երբեք չես նորան: Եթէ նա ուրիշ անգամ քեզ պատահի ճանապարհին՝ գոռա բռնար ուժով, խրփիր նրան, խփիր երկու ձեռքով, աչքերը չանգոյր... դու տղաներին չպէտք է լսես. դու իմն ես, հասկանում ես: Նա փաթաթուեց աղջկան:

—Ի՞նչ իմն ես... վնաս չունի, որ ես սակաւ եմ գալիս քեզ մօտ և այժմ էլ մօտ մի տարի է, որ չենք տեսնուել: Ժամանակ չը կար... Ես պէտք է միշտ մտածեմ և՛ իմ մասին և՛ ապագայի մասին: Բայց դու շարունակ կանգնած ես իմ աչքերի առաջ՝ որպէս քոյր... պատահում է, հէնց որ ծածկում եմ աչքերս... դու լաւ կարծակի կանգնում ես իմ առաջ, ինչպէս կենդանի... երբ ես անիծում եմ աշխարհը, մարդկանց և իմ չտր բախտը՝

տկանջ եմ դնում, կարծես թէ դու երգեր ես երգում իմ տկանջի տակ, և սիրտս թեթեւանում է... իսկ այժմ, երբ ես քեզ տեսայ այսպէս մեծացած և գեղեցկացած՝ կարծես թէ Տէրը երկնային լուսով փայլեց իմ աչքերի առաջ... դու չպէտք ոչ Անտոնիկին տկանջ դնես և ոչ ուրիշի... դու իմն ես...

Նա պինդ սեղմեց աղջկան իւր կուրծքին և համբուրեց նրա ճակատն ու շրթուները: Մարցիսան լուռ էր՝ ինչպէս համր, միայն ձեռներով փաթաթուեց նրա վզին և երեսը կպցրեց նրա երեսին:

—Տեսնում ես, շշնջաց Վլադեկը, մենք իրար ճանաչում ենք այնքան վաղուց, վաղուց վաղուց... —Օ, վաղուց, մեր ամբողջ կեանքում, ամբողջ կեանքում: —Յիշում ես, դու ինչպէս ընկղմում էիր լճակի մէջ, և ես քեզ դուրս էի հանում ջրից, նստացնում ծառի վրայ, որ չորանաս:

Նրանք երկուսով էլ ծիծաղեցին: —Յիշում ես, ինչպէս այստեղ, այս իսկ ծառերի տակ, մենք քնում էինք միասին և ինչպէս դու ինչ հէքիաթներ էիր պատմում... Բո մայրը չվերադարձաւ:

— Զվերադարձաւ. տեսնես սրտեղ բոլորովին հարբեցութեան ճանկն ընկաւ և մեռաւ ցտնկապատի տակ:

Վլադեկը ցնցեց գլուխը:

Ես ու ղու երկուսով էլ որբ ենք, անհայր ու անմայր... այսպէս էլ կմնանք... ես էլի մի կերպ կապրեմ աշխարհում, բայց դու...

— Ես էլ քեզ հետ, տաք-տաք պատասխանեց Մարցիսան:

Նա բաց թողեց սղջկայ իրանը, ուղղուեց և սառած մնաց:

— Հը, ինձ հետ, ասաց նա տխուր ժպիտով և լռեց:

Տիրեց լուռ թիւն:

— Վլադեկ, տաղիներ խօսեց ազդիկը, ինչու ղու լանկարձ դարձար... մի տեսակ...

Վլադեկը մի բոպէ լսւո կացաւ:

— Ի՛նչ ամեն մարդի հետ էլ այս բանը պատահում է... քանի սարսափելին հեռու է՝ կարծես թէ ոչինչ, բայց հէնց որ մօտենում է՝ այն ժամանակ տիրում է վրդովմունքն ու խռովութիւնը... Այսօր տաւառ մաքաւ էի... ատես թէ գրախում լինէի. իսկ այժմ կկամենայի որ այդ տասն սարից այն կողմը լինէր:

— Ի՞նչ է այդ, հարցրեց Մարցիսան:

— Քեզ ի՛նչ պէտք է իմանալ, պարագած պատասխանեց Վլադեկը: Առիթ և մի հարցնեմ... երբ յաջողուի՝ կգամ այտտեղ, կվերցնեմ քեզ և կերթանք միասին աշխարհի ծալքը. իսկ եթէ չյաջողուի՝ քու աչքերն ինձ երբէք չեն տեսնի... վճռուած է — թագաւոր կամ բոլա... ինձ երկար մի սպասեք, գնա և մենակ կուռով ձեռք բեր քո բախտը: Զլաջողուի, թոր՛փ, անեւաների կարիքի մէջ ընկիր, ինչպէս ջրի մէջ ձգած քարը:

Մարցիսան քար կտրեց գարմանից և լսում էր նրա կցկտուր խօսքերը, ոչինչ չը հասկանալով: Մի ինչ-որ անբացատրելի յուզմունք ծնչեց նրա սիրտը. ազդիկը կրկին անգամ ձեռները նրա սղարանցովը ձգեց և աշխատում էր խաւարի մէջ տեսնել նորա դէմքը: Վլադեկի դէմքը խաղաղ էր, խնարհած աչքերն անշտժ կերպով նայում էին ջրին: Յանկարծ կարծես թէ աղջկոյ միտքն ինչ-որ բանով լուսաւորուեց, նա բացողանջեց.

— Յիշում ես, երբ դու ինձ գանգատուում էիր, թէ քո մայրը մեռել է, իսկ հայրդ ձը-

գել է քեզ, որ դու վատ ես ապրում չար մօրաքրոջ մօտ. այն ժամանակ դու էլի այդպէս էիր նայում ինչպէս այժմ:

— Լաւ կ'ընէր, որ ես այն ժամանակ ջուրն ընկնէի, ասաց նա:

— Ախ, Վլադէկ, Վլադէկ, գոչեց Մարցիսան:

— Կամայ, մի գոռար... Ես կ'կամենայի, որ այն ընկնէից սկսեալ մինչև վաղը լուսաբացը աշխարհս այնքան հանդարտ լինէր՝ որպէս գերեզմանատունը, և որպէսզի բոլոր մարդիկ քնէին՝ ինչպէս մեռածներ... Ես ողբում էի քո առաջ իմ որբութիւնը և այն բռնունջները, որոնցով ինձ յաճախակի հիւրասիրում էր մօրաքոյրս. ես ողբում էի ցուրտը, քաղցը, և ինքս շարունակ ջրին էի նայում: Իսկ դու ինչ...

Դու, նոյնպիսի որբ, ինչպէս ես այն ժամանակ՝ խղճում էիր ինձ, հաղարջ էիր բերում ինձ, հէքիաթներ էիր պատմում ինձ համար, բուլիկներ էիր մուրում... դու բարի էիր... Ես այդ երբէք չեմ մոռացել. իսկ հիմայ, հէնց որ նայեցի քեզ՝ բոլոր անցեալս

վերստին պատկերացաւ իմ աչքերի առաջ...

Դու իմն ես:

Եւ նա կրկին անգամ գրկեց աղջկան սառնորկ ջերմ կերպով, կրկին մօտեցրեց իւր շրթունքները նրա շրթունքներին. բայց յանկարծ նրան թողեց, ձեռները ցած ընկան: Հեռու մի տեղ, գետի մօտերից, հնչուեց երկար, սուր սուլոց:

— Սրգէն կանչում են... Փրանեկն է կանչում, ցած ձայնով շշնջաց նա: Եւ անհամբեր շարժում արեց, ասես թէ կամենում էր բարձրանալ գետնից:

— Մի քիչ էլ, մի քիչ էլ նստիր ինձ մօտ:

— Մարցիսա, երբ ես դու խորը քնում, լուսադէմքն:

— Լուսադէմին, մեքենայաբար կրկնեց աղջիկը:

— Բոլոր մարդիկ լուսադէմին խորն են քնում... Ծեր բանջարանոցատէրը և նրա այն պճնասէր որդին կերթան մի տեղ կնունքի... Փրանեկը կմնայ տունը պահպանելու. խոհարարուհին և երկու մշակները լուսադէմին կը քնին խորը քնով:

— Ճշմարիտ է:

— Ճշմարիտ է, ճշմարիտ է, շշնջում էր աղջիկը, ոտքից գլուխ դողդողալով և ոչինչ չհասկանալով նրա խօսքերից: Աւելի և աւելի մեծ յուզմունք էր տիրում աղջկան, և նա երկու ձեռներով բռնեց Վլադեկի զգեստից:

— Վլադեկ, Վլադեկ, ինչո՞ւ դու այդպէս սարսափելի ես... Ինչի՞ մասին ես մտածում: Ի՞նչ պիտի պատահի:

Վլադեկը վեր կացաւ, ձեռքից բռնեց բարձրացրեց աղջկան: Նրա գէմքը գունատ էր, որպէս թուղթ, աչքերը վառվառում էին խաւարի մէջ տենդային կրակով:

— Ի՞նչ պիտի պատահի, ահա թէ ինչ կամ ես քեզ կվերցնեմ և միասին կեցութեանը հեռու տեղ ճանապարհորդելու, կամ... էլ երբէք ինձ չես տեսնի... Հիմա՞յ գրկիւր ինձ... ափնը...

Նրանց մանկութեան վկայ եղող լճակի ափին, առ ինքերի տակ, զրոնք այժմ թափում էին նրանց գրկին, անձրևի մանրիկ կաթիլներ՝ նրանք գրկուեցան, և թանձր խաւարի խոր լուծեան մէջ երկար ժամանակ ծա-

ռերի խշխշոցը խառնում էր համբույրների ձայնի հետ:

Նոր և աւելի սուր ու ծակող սուլոցը կրկին անցաւ քնած ջրի վրայով:

— Ողջ մնաս, շտապով շշնջաց Վլադեկը աղջկայ վառում ճակատի վրայ. լիշիւր, Անտոնիկին տկանը չդնես... Եթէ ես չուտով էլ չվերադառնամ՝ սպասիր ինձ, սպասիր՝ եթէ մինչև իսկ պէտք լինի երկար սպասել, և մի վարժեր, թէ ես արդէն չարագործ եմ... եթէ ես ուրիշ տեսակ ծնուէի՝ այն ժամանակ գուցէ ինձ յաջողուէր լինել նոյնքան կարգին մարդ՝ ողքան զանազան իմարները, որոնք հանգիստ տալու են աշխարհի երեսին, որովհետեւ մարդիկ նրանց համար հարթել են ճանապարհ... Տեսնում ես, ես հէնց այժմ վարող էի քեզ թշուառացնել, բայց չկամեցայ. դու բարի ես եղել դէպի ինձ, իսկ մարդիկ ինչպէս են վարուել ինձ հետ... Մնաս բարով. եթէ վերադառնամ՝ կգնեմ քեզ համար տրեւի նման փայլուն շորեր և ոտնամաններ որպէս բուստ, կնստեցնեմ քեզ բազկաթոռի վրայ, սսկեայ լուսամուտի մօտ, իսկ ինքս կը

Համբուրեմ քեզ առաւօտից մինչև գիշեր...
Մնաս բարով...

Նա վազեց սարն ի վեր և ծածկուեց խա-
ւարի մէջ:

Այդ գիշեր Վեժբօվան, որ միշտ, հաւա-
նաբար ծերութիւնից, գուցէ և ինչպէս ա-
սում էին, անհանգիստ խղճից, սովորաբար
վատ էր քնում՝ մի քանի անգամ մըթմըթաց.

Մարցիսա, դէ մի հառաչեր այգայէս,
չէս թողնում քնեմ: Մարցիսա, այդ ինչ է.
դեղեւ խմել, ինչ է, որ քունդ չէ տանում...
Ախ է քաշում, հառաչում, թաւալում է...
Յիրաւի աղջիկը հառաչում և թաւալում էր
իւր խոտէ գոշագի վրայ, որ փռուած էր գե-
տնին վառարանի մօտ, մի բողբոջ քնում էր,
բայց քնի մէջ էլ ինչ-որ մոմռում և հե-
ծում էր: Լուսադէմին, երբ Վեժբօվան խորը
քնեց՝ Մարցիսան վեր կացաւ, հագաւ իւր-
կան, խաչակապ տուեց թաշկինակը կուրծքի
վրայ և կամացուկ մօտեցաւ լուսամուտին:

Լուսանում էր. Մարցիսան խոր մտած-
մունքի մէջ ընկղմած, գիշերուայ անքնու-
թիւնից կարմրած աչքերով նայում էր կապ-

աւունն մառախուղին. նա երևի թէ խոր-
հում էր, լիշում էր ինչ-որ բան և դրա հետ
միասին մի բանից սարսափում էր: Նրա աչ-
քերում փոխ առ փոխ արտացոլում էր մերթ-
ուրախութիւն և մերթ անհանգստութիւն:
Յանկարծ գետի միւս կողմից նա աղաղակ լսեց:

Թէև դա սովորական երևոյթ էր, թէև
քաղաքից ժամանակ առ ժամանակ լսում
էին զանազան ձայներ, բայց նա վեր թռաւ
տեղից և մոռանալով ամեն մի նախազգուշու-
թիւն՝ դուրս վազեց խրճիթից և կանգ առաւ
ճանապարհի սկզբում: Մի քանի տասնեակ
ձայների աղաղակը թէև թուլացաւ՝ բայց և
այնպէս դեռ շարունակւում էր: Այդ աղաղակը
պարզապէս լսում էր գետի միւս կողմից,
բանջարանոցատիրոջ սպիտակ տնից: Ելի մի
քանի կցկտուր բացազանջութիւններ, և բո-
լորը կրկին խորասուզուեց լուսթեան և քնի
մէջ, որը դեռ ևս թագաւորում էր քաղա-
քում և արուարձանում:

— Իմ ինչ բանն է: Մարցիսան ձեռքը
շարժեց:

Նա աշխատում էր մտածել, թէ բան-

ջարանոցատիրոջ տան մօտի աղմուկը ոչ մի կապ չունի նրա անհանգստութեան հետ, մի անհանգստութիւն, որի համար նա ինքն իրան հաշիւ տալ չէր կարողանում: Ամբողջ գիշեր նրա գլխում պտտում էին Վլադեկի անհասկանալի խօսքերը, և այժմ նրանք կըրկին յարութիւն առան նրա յիշողութեան մէջ:

— Ինչի՞ մասին էր նա մտածում, շնչում էին նրա շրթունքները: Ինչո՞ւ համար նա այնպէս սարսափելի էր... Արդեօք ի՞նչ պիտի պատահի, ի՞նչ պիտի պատահի:

Աշնանալին բարակ անձրևը թափուեց. Մարցիսան մտաւ խրճիթը և իսկոյն դուրս եկաւ կրկին, ջրի դուռը ուսին և հին թաշկիւնակը գլխին:

Երկինքը մառախլապատ էր: Անձրևը մերթ սաստկանում և մերթ դադարում էր: Վեժբօվան չգնաց քաղաք և Մարցիսային նոյնպէս չհրամայեց գնալ բանելու: Աղջիկն աւելեց խրճիթը, պատրաստեց նախաճաշ և սկսեց լուսնալ կոշտ սպիտակեղէնները: Խըրճիթ մտաւ մի կաթնափաճառ պառաւ:

— Կաթ չէ՞ք գնի, հարցրեց նա շեմքից:

— Ի՞նչպէս չէ, կգնենք պատասխանեց Վեժբօվան, որ լուսամուտի առաջ գուլպայ էր գործում: Տուէք մէկ կվարդ:

Կինը դուրս գնաց և իսկոյն վերադարձաւ, բերելով անձրևից ծածկած կաթնամանը և զրեց նստարանի վրայ:

— Նորութիւն գիտէ՞ք:

— Ի՞նչ նորութիւն, հետաքրքրութեամբ հարցրեց Վեժբօվան:

— Ա՛յ, պան բանջարանոցատիրոջը, նա որ գետի միւս կողմումն է, է՛ է՛, գողերն այս գիշեր կողոպտել են:

— Յիսուս Մարիամ, կողոպտել են... Է՛, յետոյ ի՞նչ:

Գիշերը բանջարանոցատէրը որդու հետ միասին՝ չգիտեմ որտեղ կնունքի է գնացել, իսկ մշակների քունը տարել է... նրանցից մէկը զարթել է լուսադէմին և վերնատանը ճրագ է տեսել. բայց այդ վերնատան վանդակապատ երկաթեայ դուռը կողպած էր:

— Լաւ, ի՞նչպէս են այնտեղ բարձրացել:

— Տանու բան է, մայրս... բանջարանոցատիրոջ մշակ Ֆրանեկը առաջնորդ է եղել...

— Ի՞նչ պատահեց քեզ, գոչեց Վեժբովան Մարցիսային, որն այդ միջոցին վայր ձրգեց ձեռքից թիթեղեայ գորակը, ուր կաթնավաճառը կաթ էր լցնում, և կանգնեց ինչպէս քարացած:

— Ա՛յ, կաթն էլ թափուեց... Սատանան նրան կապ է գցել. տմբողջ գիշերը իւր տընքոյով և հառաջանքներով չէ թողել, որ քնեմ, իսկ հիմայ էլ ձեռները միանգամից թուլացան...

Գուցէ հիւսնդ է, տաաց կաթնավաճառ պառաւը:

— Կարող է լինել, անհոգ կերպով ասաց նորան Վեժբովան և սկսեց ափսոսալ թափուած կաթի մասին: Երբ կաթնավաճառ կինը դուրս էր գալիս դռնից՝ Վեժբովան գոչեց.

— Չգիտէ՞ք արդեօք, ո՞վ է եղել միւսը:

— Ո՞ր միւսը:

— Նա, որին բռնել են:

Այժմ Մարցիսան կռացաւ տաշտի վրայ և այնպէս սաստիկ լուանալ սկսեց, որ ջուրը ճփիւնով թափուում էր յատակի վրայ:

— Չգիտեմ, մայրս, պատասխանեց կաթնավաճառ կինը արդէն շեմքի միւս կողմից: Ինչ որ լսել եմ՝ այն էլ պատմեցի... աւելի չգիտեմ: Տէր Յիսուս...

Խրճիթի դռները ծածկուեցին: Մարցիսան տաշտի վրայ կռացած երկար հառաչեց: Վեժբովան ակնոցների վերից փորձող հայեացք ձգեց նրա վրայ, բայց ոչինչ չասաց:

Մի ժամից յետոյ աղջիկը վառեց վառարանը, կրակի վրայ դրեց կերակրով կաթսան և դուրս վազեց խրճիթից: Նա չռած աչքերով երկար նայում էր քաղաքին, ապա գնաց, կրկին յետ եկաւ: Նորան տիրել էր մի անորոշ յուզմունք, կոսկածներն ու ենթադրուածիւններն անհանգստացնում էին: Նա չգիտէր ո՞ւր է նա, ո՞ւր փնտռել նրան բազմամարդ քաղաքում: Խրճիթ ներս մտաւ նա գունատ՝ որպէս կտաւ, կերակրին համարեա ձեռք չգիպցրեց. իսկ երբ Վեժբովան, աչքի տակից նորան նայելով, լափում էր ճաշը՝ Մարցիսան դարձաւ գէպի վառարանը և պղտոր աչքերով նայում էր կրակին: Նրա ձեռները գողգողում էին և ժամանակ առ ժա-

մանակ նա ցնցւում էր ութից ցգլուխ, կոտեւ ելեկարական կայծից. իսկ սարսափելի միտքը նրանից չէր հեռանում և տանջում էր:

Աշնանային կարճ օրը մօտենում էր վախճանին:

Համարեա երեկոյեան աղջամուղջն ընկել էր, երբ լուսամուտի տակ երևաց մի երիտոսարդի արագաշարժ ստուեր. դուռը բարձր չրսկացնելով՝ ներս մտաւ խրճիթը բանջարանոցատիրոջ օրդին:

— Ա՛յ մի կերպ չկարողացայ աւելի վաղ գալ, դեռ շեմքից սկսեց նա շնչասպառ: Եւ շտապում էի... այնքան հոգս ունէինք մենք այսօր, ըհը, մինչև ականջներս:

Նա դարձաւ դէպի Մարցիսան.

— Շնորհակալ լինի պատուական սիրականդ. տեսնում են սիրահարուած էիր նրա վրայ... Սիրիւր և այժմ եթէ կամենում ես. նա աւագակ է. կոտրել է կողպէքը, մտել է վերնատունը և գողացել է հօրս փողերը:

Արիւնը խփեց աղջկայ գունատ դէմքը:

— Դու սուտ ես խօսում, գոչեց նա:

— Ո՞վ, ո՞վ, ո՞վ... գոռում էր Վեժբօման,

որը կամ չէր հասկանում կամ աշխատում էր չհասկանալ:

— Էլ ո՞վ պիտի լինի. ձեր սօնը և սրա սիրականը, ասաց երիտասարդը և ծիծաղելով կէս չարութեամբ՝ և կէս յաղթական եղանակով՝ նստեց նստարանի վրայ:

— Դու սուտ ես խօսում, առաջուանից աւելի ցած ձայնով ասաց Մարցիսան, բռնելով դռան փականքից և անյազարար նայելով խօսակցի դէմքին:

— Լաւ սուտ է... ո՛չ, ճշմարիտ է՝ ինչպէս պարզ օր. նրան բռնել են համարեա տան մօտ, և նա իսկոյն խոտովանեց... Ամբողջ օրն արդէն նստած է ոստիկանատանը, և տհա այժմ, գուցէ և այս բոպէիս, նրան բանտ են տանում:

Աղջիկը դուրս վաղեց և կայծակի արագութեամբ անցաւ խրճիթի պատուհանների տակից. նրան ոչ ոք չհանդնեցրեց:

— Թող վազէ, շինջաց բանջարանոցատիրոջ օրդին. այժմ այլևս նրա հետ չի տեսնուի. թոյլ չեն տայ:

Վեժբօման լուռ էր. մի ինչ-որ բան,—

ամօթ, թէ ցաւակցութիւն, ստիպում էր նրան լռել և աչքերը քաշ ձգել:

Մարցիսան քիչ էր մնում, որ վայր ընկնէր՝ երբ հասաւ գետի ափը: Կամուրջը կիսով չափ հաւաքուած էր և անցնելու հնարաւորութիւն չկար, լաստը դեռ բանի ձգած չէր... մեծ նաւակը, որ տեղական բարբառով ձկնկուլ էր կոչուած՝ հեռանում էր ափից:

Աղջիկը բռնեց կուրծքը և թէև խռպոտ, բայց սուր ձայնով գոչեց.

— Զկնկուլ, էյ ձկնկուլ... դարձէք, թէ Աստուած ունիք: Նրա ձայնը հնչում էր այնպիսի յուսահատութեամբ ու աղերսով, որ նաւակը կառավարող մարդիկ կրկին յետ դարձրին նրան գէպի ափը: Մարցիսան ցատկեց և համարեա անզգայ ընկաւ յատակի վրայ և հազիւ թէ նաւակն սկսեց մօտենալ հակառակ ափին՝ նա ոտքի կանգնեց և թռաւ լրի մէջ: Նորան թւում էր, թէ նաւակը արդէն չափազանց դանդաղութեամբ է շարժւում: Ուշք չդարձնելով աղաղակի, նախազգուշութիւնների և սպառնալիքների վրայ՝ նա գնաց ջրի միջով, սկզբում մինչև գօտեկապը, յետոյ մինչև ծըն-

կները, ոտքի կոճերը և վերջապէս դուրս ցատկեց ափը և մըրկի պէս վազեց դէպի քաղաք:

Մարցիսան գիտէր, թէ ինչպէս պէտք է գտնել ոստիկանատունը. նա հէնց բանտի դէմ ու դէմն է. մեծ, մռայլ շինութիւն, որ նայում էր վանդակապատ սլատուհաններով բարձր պատերի յետևից: Մարցիսան ներս վազեց հրապարակը և կանգ առաւ ինչպէս մեխուած:

Ոստիկանական կառավարութեան և բանտի միջև եղած հրապարակով արագութեամբ անցնում էր զինուած զինուորների մի խումբ, որի մէջտեղից գնում էր մի մարդ: Բարձր ցցուած սուիները սև, չոր գծով ծրագրւում էին իջնող խաւարի և մանր անձրևի մառախուղի մէջ. այդ սուիների մէջ մերթ երևում և մերթ կրկին ծածկւում էր խիստ ջահել, սաստիկ գունատ, խոնարհած գէմքի պրօֆիլ: Մարցիսան բոլոր ուժով վազեց գէպի այդ խումբը: Հէնց բանտի դռների առաջ նա հասաւ խմբին, իժի ճկունութեամբ ներս սողաց զինուորների միջից:

— Վաղեկ, գոչեց նա, երկու ձեռքով երիտասարդ յանցաւորից կախուելով:

Նա շուտ եկաւ և նայեց նորան. Աղջիկը նկատեց, որ նրա հայեացքը խիստ է, շրթունքները դողում էին. նա կամենում էր մի բան ասել նորան, բայց չկարողացաւ... Ամենամօտ զինուորը աղջկան այնպէս հրեց, որ նա ընկաւ գետնի վրայ, իսկ բանտարկեալն անյայտացաւ մութ կամարի խորքում, երկաթապատ մեծ դռան յետև: Մարցիսան ճակատը կպցրեց պատին, ձեռքերը խրեց մազերի մէջ և ըսկսեց բարձրաձայն հեկեկալ:

— Ի՞նչ ես գոռում, դէն գնա, լսուեց նրա մօտից անցնող ոստիկանի ձայնը, որ բռնեց աղջկայ ուսից. հեռու գնա այստեղից, կրկնեց նա:

Մարցիսան իսկոյն լռեց, բայց չհեռացրեց գլուխը պատից: Ոստիկանը թեւանցուկ բարձրացրեց նրան գետնից: Աղջիկը թպրտում էր նրա ձեռքերի մէջ և շշնջում էր ճնշուած ձայնով.

— Ես ցածր, ցածր ձայնով լաց կլինեմ... Թող տուէք ինձ միայն այստեղ մնալ:

Աղջիկը կռացաւ նրա ձեռքերի վրայ և ծածկեց համբոյրներով:

— Թող տուէք... ո՛հ, թող տուէք...

մի բառ միայն, մի բառ ասեմ նորան, միայն մի անգամ նայեմ նորան... Թող տուէք...

Գուցէ և այդ մարդը կարեկցութեամբ էր նայում նորան — խաւարի մէջ անհնարին էր անեսնել նրա դէմքի արտայայտութիւնը — բայց ձայնը հնչում էր խիստ և վճռական:

— Չէ կարելի գոռել ես, ի՞նչ է, աղջիկ: Գնա այստեղից, գնա, թէ չէ ոստիկանատուներ կտանեմ...

Աղջիկն այնու ամենայնիւ չհեռացաւ. նա երկու ձեռքով կախուեց բանտի դռնից և բոլոր ուժով կալաւ պատից. այն ժամանակ ոստիկանը խփեց նրա մէջքին, հզօր ձեռքի մի շարժումով շարտեց նրան գետին, փողոցի հակառակ կողմը: Աղջիկը կրկին ընկաւ փողոցի սալալատակի վրայ, բայց և իսկոյն բարձրացաւ և թեթեւ կաղալով՝ արագութեամբ հեռացաւ: Ինքն էլ չիմանալով, թէ ի՞նչ պատճառով և ինչու համար՝ նա մտաւ նաւակը, և երբ ճանապարհի վերջում նաւավարը նորան լիշեցրեց նաւաղէթի մասին՝ աղջիկը խըլեց գլխից հին թաշկինակը, ձգեց նաւակի մէջ և սարի վրայով վաղեց Վեժբօվայի խրճիթը:

Խրճիթի լուսամուտները հեռուից, բարակ անձրևի քօղի միջից, թարթում էին կարմրաուռն և կապտաուռն լուսով: Երևի Վեժբօվայի մօտ հիւրեր կային և ժամանակ էին անց կացնում սովորական եղանակով: Յիրաւի, մեծ սեղանի շուրջը բացի տանտիրուհուց նստած էր նաև կաթնավաճառ կինը, որ այսօր առաւօտ կաթ բերեց և առաջինը հաղորդեց տեղի ունեցած դիպուկածի մասին: Այնտեղ էր և պառաւ Ֆալչին, որ ժամանակ առ ժամանակ երևում էր այստեղ մի ձեռք կեղտոտ խոզաթղթով: Կար նաև մի բարձր, մօռլը, գգգգուած աղջիկ. երկու մօրուքաւոր մարդիկ, և էլի մի նիհար, դեղնած կին, արտասուկալած աչքերով և ցնցոտիներով ծածկուած. սա մարմնացում էր կեղտոտ, ցինիքական, անկեղծի աղքատութեան: Այս վերջին կնոջ վրայ էր դարձած ընդհանուր ուշադրութիւնը: Բոլորը նայում էին նորան, գրէխով նշան էին անում և երբեմն երբեմն կրկնաւոր նախադատութիւններ էին ասում իրար: — Լաւ, ասում էր Վեժբօվան, վերադառնալով, վերադարձար էլի: Իսկ ես կարծում էի,

որ օղին ձեզ վերջնականապէս սպանեց կամ շները պատառոտեցին:

— Ե՛հ, քնչ ես ասում, ասաց Ֆալչին, ախր ես գնալուց առաջ ասացի, որ նա կվերադառնալ...

— Ի՞նչ օգուտ, որ վերադարձաւ, մօմբաւաց բարձրահասակ աղջիկը. ինչպէս էր՝ այնպէս էլ մնաց:

Կաթնավաճառ կինն ախ քաշեց:

— Հէնց բանն էլ այն է, որ Աստուած մեղաւորներին իւր շնորհը չէ ուղարկում, որ ուղղուեն:

Տղամարդկանցից մէկը այնպէս ծիծաղեց որ խրճիթը թնդաց:

— Հէնց որ նա մի բաժակ սպիրտ խմէ՝ իսկոյն կուղղուի:

Ցնցոտիներով ծածկուած, դեղնած կինը նայում էր շրջապատողներին պղտոր աչքերով, անմիտ ժպիտը գունատ, ծռմռած շրթութունքների վրայ: Նա արդէն իսկ հարբած էր:

Ահա և վերադարձայ, ասաց նա, ահա և վերադարձայ, իմ Մարցիսայի, իմ աղջկայ, իմ զաւակի մօտ վերադարձայ... Թող իմ աչքերը

մահիցս առաջ գոնէ մի անգամ էլ նրան տեսնեն...

— Աղջիկը կմխիթարուի, երբ այսպիսի մօրը տեսնէ, մոմռաց բարձրահասակ աղջիկը: Ելժբեգան, ձեռքերը տարաւ սլատառոտած իւրիկի գրպանը, դուրս քաշեց այնտեղից կտուռի մի կեղտոտ կտոր և սկսեց դողդոջուն մատներով յետ անել նրա մի անկեան հանգուցը: Այնտեղից թափուեցին մի քանի սղորնձեայ դրամներ:

— Մայրիկս, իմ բարերարուհին, դարձաւ նա դէպի Վեժբօվան, մի երեկոյթ սարքեցէք, վառեցէք սպիրտը... թո՛ղ անցեալս, իմ լաւ ժամանակը վերստին յիշուի:

Նա աչք ածեց խրճիթը պղտոր հայեացքով և երգեց կոտորտաւոր ձայնով:

«Ա՛խ դու իմ բախտ, քաղցրիկ իմ բախտ, դու ո՛ւր թըռար թագ կայար»:

Արդեօք ջըրէ՞ մէջ սուգուեցար, թէ՛ կըրակում վառուեցար»: Վեժբօվան նայում էր պղնձեայ դրամներին.

— Ես ի՞նչ անեմ սրանցով, հարցրեց նա

հիւրերին նայելով: Հիւրերը քսակները բաց արին, և սեղանի վրայ թափուեցան ոսկեայ և սև դրամներ: Երկու ըոպէից յետոյ սեղանի վրայ յայտնուեց պղնձեայ կաթսան և փայլեց կապտաւուն կրակը: Վեժբօվան վառարանի յետևում շաքար գտաւ, վառեց լուցիկն, տնկեց պատի ճեղքում: Բոլոր խրճիթը լուսաւորուեց կապոյտ և կարմիր լուսով: Լսուեց կապարէ բաժակների չխկչխկոցը:

Բարձրահասակ աղջիկը որ մի ձեռքով գրկած էր հարեանի վիզը՝ կռացաւ կաթսայի վրայ, իսկ Ֆալչին ու կաթնավաճառ կինը Ելժբեգայի շորերից և ուսի թաշկինակից բռնած պահում էին նրան, մինչդեռ նա գոչում էր:

— Կերթամ, կերթամ նրան փնտռելու... իմ Մարցիսային, իմ սիրելի աղջկան... Ես կարո՞ղ էի ենթադրել, թէ նրան այստեղ չեմ գտնի... Աւելի լաւ է, մտածում էի՝ մեռնել, քան նրան չտեսնել... Նա կռացաւ Վեժբօվայի առաջ և աշխատում էր համբուրել նրա ձեռքը...

— Ի՛մ մայր, աւելի և աւելի լացակա-

լած հեկեկում էր նա. ասոն ինձ, ուր է Մար-
ցիսան, ուր է իմ գաւակը, որին ես յան-
ձնեցի ձեր մայրական հոգացողութեան: Ես
աղքատ, կորած կին եմ, օտար աշխարհ զը-
նացի, որ նրա համար բախտ վաստակեմ...

Եւ աւելի զիլ, քան առաջին անգամ՝
սկսեց նա երգել.

«Ս. խ դու իմ բախտ, քաղցրիկ իմ բախտ,
դու ուր թըռար թագ կացար.

Սրգեօք ջըրի՞ մէջ սուգուեցար,

Թէ կըրակում վառուեցար»:

Հէնց այդ ժամանակ զոներն աղմուկով
բացուեցին, և շեմքի վրայ երևաց Մարցիսան
գոչելով.

— Փրկեցէք... ով բարի մարդիկ, եթէ
հաւատում էք Աստծուն, փրկեցէք:

Նա զունատ էր, որպէս դիակ, և այնպէս
էր թըջուած, որ իւրական պինդ կպել էր նրա
ոտներին. ցրիւ եկած մագերը թաց մանուած-
ներով ծածկում էին նրա ճակատը, ուսերն
ու կուրծքը:

Վեժբօվան ու Էլթբեդան թռան դէպի
նա, մէկը բարկացկոտ հետաքրքրութեամբ,

իսկ միւսը գրկաբաց և արտասուալի աչքերով:
Մարցիսան սկզբում կռացաւ և Վեժբօ-
վայի ձեռքը համբուրելով՝ կրկնում էր միե-
նոյնը.

— Փրկեցէք նրան, եթէ հաւատում էք
Աստծուն: Նրան բանտ քաշ տուին և փակե-
ցին այն անիծուած զոների յետևում: Ախ...
Նա բռնեց սիրտը, ուղղուեց և միայն այդ
րուպէին տեսաւ մօրը: Չճանաչեց նրան միան-
գամից, թէ հոգու մէջ ծագեց մօր մասին
խաւար լիշողութիւն, միայն թէ նա լուեց և
չուեց աչքերը:

Էլթբեդան գրկեց նրան գողգոջուն ձեռ-
ներով:

— Մայրդ եմ ես, աղջիկս, ասաց նա. այ,
տեսնում ես, քո մայրն եմ, վերադարձայ քեզ
մօտ... Դէ՛հ, գրկի՛ր ինձ. քո ձեռներով, սեղ-
մի՛ր իմ թշուառ գլուխը... «Հ... թափառեց,
թափառեց իմ գլուխը չար աշխարհում... Թող
հիմալ գոնէ մի րուպէ հանգստանայ իմ սի-
րասուն աղջկայ կուրծքի վրայ...»

Նա իւր կնճռոտ, կարմրած երեսը կըսլ-
ցրեց աղջկայ երեսին և իւր շրթունքներով

Նրա շրթունքներն էր փնտռում. օղու սուր հոտը փչում էր նրա բերանից:

Բայց աղջիկն արագութեամբ դէն թռաւ, լինուեց պատին, նայում էր նորան զարմացած և տխուր հայեացքով:

Ելժբեդան կրկին մօտեցաւ նորան: Նրա կիսահարբած դէմքի վրայ երևաց խղճահարուած լինելն արդեօք, թէ մտքի և լիզողութեան գործունէութիւն: Նա գլխով աղջկան նշան արեց և մի քանի անգամ ձեռքով խփեց կուրծքին.

— Զկատարեցի աղջիկս, կրկնում էր նա, չկատարեցի ես իմ ուխտը քո և Տէր Աստուծոյ առաջ: Կամենում էի ուղղուել և... չը կարողացայ: Անիծուած օղին շարունակ քաշում էր ու քաշում... ամբողջ մի տարի բերանիս չմօտեցրի. աւելի վատ եղաւ... իմ Մարգիստ, իմ սիրասուն աղջիկ, մի բարկանար ինձ չլրայ... իմ սիրտը կատուններն էին չանգուում, խսկ գլխիս մէջ աղմկում էին տխուր երգեր:

Սեւ էր իմ բախտը, որպէս աշնան գիշեր:

Ասես թէ մի բան կտրուեց աղջկայ կուրծքի մէջ. նրա գունատ շրթունքները դողդողացին դառն, յուսահատ, սարսափելի ժպի-

տով: Նա երեսը դարձրեց մօրից, սկսեց խըրճիթի մէջ դէս ու դէն ընկնել ձեռները ծալած և գոչեց:

— Իմ թշուառ Վլադեկ... թշուառ, թըշուառ իմ Վլադեկ: Արտասուքներն առուակի պէս հոսեցին նրա աչքերից. կուրծքը պատուում էր հեծեծանքից: Ներկայ եղողներն իրար նայեցին մասամբ կարեկցութեամբ և մասամբ չարախնդութեամբ:

— Ո՛րքան խրուել է, բարձրաձայն ասաց երկար աղջիկը:

— Խղճուկ, հառաչեց կաթնավաճառ կինը:

— Եւ ի՞նչպիսի տեսք ունի, նկատեց աղամարդկանցից մէկը. ասես ջրում խեղդուած լինի:

Լսելով վերջին խօսքերը՝ Մարցիսան կանգ առաւ և կրկին սկսեց մօրը գիտել: Մի ինչ-որ բան լիշեց նա, ինչ-որ բան աղմկուեց նրա գլխում... պաղած աչքերով և միակերպ մեքենայական ձայնով՝ նա ասաց.

— «Ջրում խեղդուածներն հանդարտ պառկած են ջրի տակ, հոտաւէտ խոտերով պարուրած և գեղին աւազով պատած»... Նա ձեռները դէպի գլուխը բարձրացրեց և վազեց դէպի դուռը:

— Բռնեցէք նրան, թէ չէ կարող է ջուրն ընկնել, գոչում էր Վեժբովան: Մի տղամարդ բռնեց նրան և մօտեցրեց սեղանին: Նա ոտքից գլուխ դողում էր ցրտից և ձեռները տրորելով՝ ցած ձայնով շշնջում էր.

— Իմ թշուառ Վլադեկ, թշուառ և անբախտ Վլադեկ:

— Տուէք թող խմէ, խորհուրդ տուեց ֆալչին, թէ չէ, Աստուած հեռու տանի, կարող է տենդ ու տաքոց ստանալ. տեսնում ես, ինչպէս թրջուել է:

— Առ, խմիր և դադարի՛ր այստեղ անկտրգութիւններ առաջ բերել և բարի մարդկանց վտխեցնել, ասաց Վեժբովան, լցնելով բաժակի մէջ շաքարով համեմած սպիրտ:

Էլժբեգան նրա առաջ բացած իւր անգոր դիրկը՝ օրօրուելով մոմուում էր.

— Խմիր, աղջիկս, խմիր. սա լաւ դեղ է սրտի որդի դէմ. կմոռանաս և կքնես:

Արդեօք նրա երակներում արբեցող մօր արիւնը խաղաց, փայլեց նրա աչքի առաջ անտանելի ցաւը մարելու յօյսը, թէ՛ արդէն յուսահատութիւնից հարբած՝ ինքն էլ

չգիտէր, թէ ինչ է անում. միայն Մարցիսան խլեց մօր դողդոջուն ձեռքից գոլորշի արծաւոյ բաժակը և խմեց մինչև տակ:

— Վայ, հառաչեց նա բռնելով սիրտն ու կոկորդը. բայց մի ականթարթում մահուան գունատութեամբ ծածկուած նրա դէմքի վրայ երևաց արիւնալին կարմրութիւն. արտասուած թոր աչքերը ցամաքեցին և պէծին տուին, որպէս սև լակինթներ: Նա թեթևութիւն զգաց և կրկին մեկնեց բաժակը:

— Ելի՛ տուէք:

— Վայ աղջիկս, լաց էր լինում Էլժբեգան. նոյնպիսի վիճակ կունենաս և դու՝ որպիսին ես ունեցայ...

Նա մեկնեց ձեռքը դէպի կաթսան, լըցրեց մի բաժակ էլ և տուեց աղջկան: Նա հանդարտուեց, նրա դիմադծերն աւելի մեղմացան. անորոշ ժպիտը կասես սառեց բուստի պէս կարմիր շրթունքների վրայ: Պղտոր հայեացքով նայեց նա բոլոր ներկայ եղողներին և ասես թէ մի բան յիշելով՝ յանկարծ հեծեճեց առանց արտասուքի, և կերկերացող, դողդոջուն ձայնով սկսեց երգել.

«Երկու որբիկներ դաշտում քլնած են
Հաւամբրդենու հովանու ներքե.

Ծառը յանկարծ կոտորուեց,

Զոյգ որբերին ըսպանեց»:

Երգի վերջին կտորը հազիւ լսելի եղաւ:

Մարցիսան կախեց գլուխը սեղանի վրայ և
փակեց աչքերը:

Նա հարբած էր:

4885

